ONDERZOEK
van de actuele economische waarde en ruimtelijke impact van de Limburgse PAARDENHOUDERIJ

provincie Limburg

Onderzoek van de actuele economische waarde en ruimtelijke impact van de Limburgse paardenhouderij

PROVINCIE LIMBURG

Antea Group

Understanding today.
Improving tomorrow.

antea group

MANAGEMENT SOLUTIONS FOR COMPANIES & GOVERNMENTS
POLICY RESEARCH CORPORATION

Colofon

Uitgave

De deputatie van de provincieraad van Limburg
Herman Reynders, gouverneur-voorzitter
Inge Moors, Bert Lambrechts, Igor Philtjens, Tom Vandeput, gedeputeerden,
en Liliane Vansummeren, provinciegriffier wd.

V.U.: Bruno Bamps, directeur Directie Ondernemen
Dienst Landbouw en Platteland, provincie Limburg,
Universiteitslaan 1, 3500 Hasselt

Tekst

Antea Belgium nv i.s.m. Policy Research Cooperation
Eline Mulkens, Kirsten Bomans, Wouter Impens en Marten Dugernier, medewerkers Antea Group
Valerie De Kerpel en Lai van Beek, medewerkers Policy Research Cooperation
Roderveldlaan 1
2600 Antwerpen
identificatienummer: 4238783034_masterdoc
Antea Group is gecertificeerd volgens ISO9001

Begeleidingscommissie

Bruno Bamps (Directie Ondernemen, Landbouw en Platteland, provincie Limburg)
Jan Noelmans (Directie Ondernemen, Landbouw en Platteland, provincie Limburg)
Nicole Vreys (Directie Ondernemen, Landbouw en Platteland, provincie Limburg)
Els Stevens (Departement Landbouw en Visserij)
Jan Eskens (Departement Landbouw en Visserij)
Jan De Boitselier (PaardenPunt Vlaanderen)

Cover

Ontwerp: Hilde Winters, Informatie en Communicatie, provincie Limburg
Beelden: Robin Reynders, Informatie en Communicatie, provincie Limburg

Drukwerk

Printkamer, Facilitair Beheer, provinicie Limburg

Depotnummer

D/2018/5.857/27

©Antea Group 2018

Zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van Antea Group mag geen enkel onderdeel of uittreksel uit deze tekst worden weergegeven of in een elektronische databank worden gevoegd, noch gefotokopieerd of op een andere manier vermenigvuldigd.

Woord vooraf

De Limburgse paardenhouderij heeft in de Vlaamse en Euregionale context een relevante positie verworven. De aanwezigheid van sportieve successen, internationaal gepositioneerde fokkerijen, innovatieve dierenartspraktijken, hippische centra, recreatieve spill-overs en een goede geografische ligging bepalen in min of meerdere mate deze positie. Deze centrale ligging van Limburg in Europa is een belangrijke troef die ervoor zorgt dat Limburg de ideale uitvalsbasis is voor topruiters en een draaischijf vormt voor de opleiding van ruiters, de paardenfokkerij, handel en training van paarden.

Naast dit professionele aspect is ook de recreatieve kant van de paardenhouderij sterk aanwezig in onze provincie. De uitgestrekte bossen van Limburg en het goed uitgeruste ruiter- en menroutenetwerk lenen zich dan ook uitstekend voor het recreatief uitoefenen van de paardensport. Tegelijkertijd is de paardenhouderij, zowel professioneel als hobbymatig, een groeiende bepalende factor in het landschap en hierdoor sterk beeldbepalend voor het Limburgse platteland en het agrarisch gebied.

Tot op heden hadden we vanuit het provinciaal beleid geen accuraat beeld van de sector in Limburg, noch in termen van economische omvang, noch in termen van ruimtegebruik. Vandaar dat besloten werd tot deze studie: 'Onderzoek van de actuele waarde en ruimtelijke impact van de Limburgse paardenhouderij'. De studie is opgevolgd door een provinciale begeleidingsgroep, samengesteld uit leden uit zowel de paardensector als de landbouwdiensten van de provinciale en Vlaamse Overheid, waarvoor mijn dank.

Een actuele schets van de hippische sector in Limburg is belangrijk om binnen het provinciaal beleid strategische keuzes en beslissingen te kunnen nemen, zowel met een direct effect als met een effect op langere termijn. Dit onderzoek is hiertoe alvast een belangrijke eerste stap.

Inge Moors
Gedeputeerde van Landbouw en Platteland, Ruimtelijke Ordening en Planning

Inhoud

1	**Managementsamenvatting**	**3**
2	**Doel van de opdracht**	**6**
2.1	Aanpak	8
2.2	Leeswijzer van dit rapport	8
3	**Context**	**9**
3.1	Paarden zijn altijd al belangrijk geweest in Vlaanderen, maar het gebruik evolueerde van werkpaard, naar rij- en sportpaard	9
3.2	De paardensector genereert een niet te verwaarlozen economische meerwaarde	9
3.3	De paardensector omvat een heel wijde range aan activiteiten	10
3.4	Data over de sector zijn voor een groot deel verspreid en bepaalde aspecten vallen soms onder de radar	11
3.5	De paardensector zit verweven in het landbouwgebied en in de landbouwsector	14
3.6	Elke vorm van paardenhouderij kent een ander ruimtegebruik	15
3.7	De regelgeving inzake ruimtelijke ordening biedt weinig houvast om paardenhouderij te reguleren	17
3.8	De hogere kwaliteitseisen van de sector en vanuit milieu zorgen voor druk	21
3.9	De Vlaamse financiële ondersteuning van de paardenhouderij gebeurt weinig gericht	22
3.10	De provincie Limburg is een trendsetter op het vlak van de relatie paarden en landschapsontwikkeling	23
	3.10.1 Paardensector beter integreren in het landschap	23
	3.10.2 Paarden(sector) laten bijdragen aan landschapsbeheer	24
	3.10.3 Organisatie kennisdagen	24
4	**Het belang van de paardenhouderij in Limburg**	**25**
4.1	Spreiding aantal paarden	25
4.2	Pijler 1 – Fokkerij	27
	4.2.1 Stamboeken en fokkersverenigingen	27
	4.2.2 Fokinstellingen, opfok en training	29
	4.2.3 Centra voor voortplantingstechnieken	33
4.3	Pijler 2 – Sport en recreatie	41
	4.3.1 (Koepel)federaties en verenigingen	41
	4.3.2 Accommodatie	45
	4.3.3 Activiteiten	61
	4.3.4 Ruitertoerisme	68
4.4	Pijler 3 – Beroepen en opleidingen	71
	4.4.1 Onderzoek en opleiding	71
	4.4.2 Buitenlandse handel	75
	4.4.3 Leveranciers	77
	4.4.4 Politie te paard	82
	4.4.5 Overige	82
5	**Belangrijkste bevindingen voor de provincie Limburg**	**85**
5.1	Sterktes	85
5.2	Zwaktes	86
5.3	Kansen	87

5.4 Bedreigingen 88

6 Aanbevelingen 89

6.1 Reguleren 89

6.1.1 Opstellen van een provinciaal beleidskader voor paardenhouderij 89

6.1.2 Beter registreren van de sector – opmaak 'inventaris paardenhouderij Limburg' 91

6.2 Stimuleren en inspireren 92

6.2.1 Grensoverschrijdende marketing 92

6.2.2 Proactieve ondersteuning van collectieve paardeninfrastructuur 94

6.2.3 Onderzoek en ontwikkeling in de paardensector sterker verankeren in de provincie 95

6.2.4 Landschappelijke inpassing paardenhouderijen 96

1 Managementsamenvatting

In deze studie wordt het belang van de Limburgse paardensector in beeld gebracht. Tot op heden werd deze sector in Vlaanderen nog niet op provinciaal niveau onderzocht. De provincie Limburg is de eerste die deze studie laat uitvoeren voor haar grondgebied, waardoor de studie zowel op het vlak van datacollectie als onderzoeksmethodiek als pilootstudie kan worden beschouwd.

Sterke verankering van de paardensector in Limburg

De paardensector kan grosso modo onderverdeeld worden in drie pijlers:

- activiteiten m.b.t. fokkerij en centra voor voortplantingstechnieken
- activiteiten m.b.t. sport en recreatie (bv. manege)
- beroepen en opleidingen gerelateerd aan paarden (bv. politie te paard, dierenarts).

De drie pijlers zijn in Limburg goed vertegenwoordigd:

- fokkerijen: er zijn zes Belgische stamboeken gesitueerd in Limburg. Verder werd het hoogste aantal veulens geregistreerd door een Limburgs stamboek, nl. 'Studbook Zangersheide' te Lanaken. In een paardenstamboek worden de paarden opgenomen die volgens de bloedlijn tot het ras behoren, daarbij worden verschillende gegevens van het paard opgeslagen. Een sportpaardenstamboek is erop gericht een paard te fokken dat zo goed mogelijk presteert in de paardensport. Paarden moeten aan bepaalde voorwaarden voldoen voor ze ingeschreven kunnen worden in een (sportpaarden)stamboek.
- sport en recreatie: alle verschillende vormen van recreatieve paardenhouderij komen voor in deze provincie: hippodroom, maneges in verschillende grootteordes, locaties voor evenementen, LRV-clubs en particuliere paardenhouderijen. Hoewel de activiteiten in heel de provincie voorkomen zijn er locaties waar enkele activiteiten geclusterd voorkomen en bovendien enkele bovenlokale trekkers aanwezig zijn (bv. het noordoosten van Limburg met o.a. manege Panhof, eventlocatie en manege Sentowerpark en het ruiternetwerk).
- beroepen en opleidingen: de provincie Limburg beschikt ook in deze pijler over een groot aanbod: gespecialiseerde dierenartsen, paardenklinieken, een paardenhumaniora, zadelmakers, mestverwerkers, enz.

Regio met topkwaliteiten inzake paardensector

Het feit dat de paardensector in Limburg sterk aanwezig is, komt doordat de sector in deze provincie over enkele grote troeven beschikt. De sector in deze regio staat namelijk internationaal gekend voor haar (streven naar) kwaliteit. De paardenfokkerijen en centra voor voortplantingstechnieken zoeken naar de beste paarden. Hierbij kan men bovendien beroep doen op de aanwezige kennis en expertise. Deze kennis is enerzijds afkomstig van de eeuwenlange ervaring die men in deze regio heeft met het fokken van paarden; en anderzijds is deze afkomstig van onderzoek en innovatie.

Daarnaast zijn er in deze regio ook verschillende goed uitgeruste accommodaties aanwezig, zowel voor de pijler van de fokkerijen (bv. Philippaerts) als voor de pijler van sport en recreatie (bv. Sentowerpark, Woutershof).

Het feit dat in één regio verschillende sterken punten geclusterd voorkomen is ook een troef op zich. Zij versterken immers elkaar. Zo maakt de aanwezigheid van kennis dat kwaliteit beter bereikt kan worden.

Ten slotte bieden de geografische eigenschappen van de regio ook voordelen. De regio is centraal gelegen in Europa en de regio beschikt over verschillende aangename landschappen die bovendien ook infrastructureel goed uitgerust zijn om te ruiteren, zowel in sportief als recreatief verband. De regio sluit daarbij (provincie)grensoverschrijdend aan bij een ruimere regio waartoe ook delen van de provincies Antwerpen, Vlaams-Brabant (B) en Noord-Brabant (NL) behoren.

Uit het onderzoek bleek dat de paardengerelateerde activiteiten niet overal in Limburg even sterk aanwezig zijn. Er zijn drie gebieden waar belangrijke paardengerelateerde activiteiten geclusterd voorkomen, zogenaamde 'hotspot-gebieden', namelijk:

- 'hotspot-gebied' centraal langs de westelijke zijde van de provincie (Lummen, Herk-de-stad, Beringen Sint-Truiden). Dit gebied grenst bovendien aan een hotspot-gebied in de provincie Antwerpen.
- 'hotspot-gebied' in het noordoosten van de provincie Limburg (Peer, Hechtel-Eksel, Bocholt, Maaseik, Oudsbergen). Dit grenst aan het hotspot-gebied in Nederlands Limburg (Valkenswaard, de Peelbergen).
- 'hotspot-gebied' centraal langs de oostelijke zijde van de provincie (Lanaken) met verbinding met ruiternetwerk over de grens en Jumping Maastricht en verder door met Jumping CHIO Aachen.

Verder versterken van de paardensector als impuls voor de provincie

Het is een belangrijke potentie om de reeds aanwezige troeven verder te versterken en met name ook in te zetten als marketingproduct voor de provincie. De provincie kan hierin een belangrijke rol spelen aangezien zij als regionale overheid een geschikt bestuursniveau vormt voor marketing en ondersteuning van de regio.

Deze potentie om de provincie verder te positioneren als volwaardige ruiterregio is vooral aanwezig in de genoemde hotspotgebieden. In Limburg zijn drie hotspotgebieden aanwezig, wanneer deze met elkaar en met de aanpalende grensregio's verknoopt worden ontstaat een omvangrijke en grensoverschrijdende hotspot, die als 'ruiterregio' van internationaal belang in de markt kan worden gezet. Door deze regio apart te benoemen, net als bijvoorbeeld de Limburgse fruitstreek, het Nationaal Park Hoge Kempen, wordt het makkelijk om hier acties voor uit te werken. Bij het uitwerken van de acties moet de doelstelling ofwel zijn het versterken van de paardensector in die regio, ofwel het versterken van de provincie door de aanwezigheid van deze sector, of beide. Op basis van de aanwezige sterktes in de hotspotgebieden werden onder meer volgende acties vooropgesteld:

- Bestaande events gebruiken om de Limburgse economie te ondersteunen.

  Er zijn enkele paardenevents die nationaal en internationaal bezoekers aantrekken (bv. FEI / WBFSH World Breeding Jumping Championships for young horses in Zangersheide, Hippodroom Tongeren,…). Het vormt een kans deze bezoekers een onthaalpakket aan te bieden om hen te gidsen door de omgeving. De provincie kan hier ook mee in faciliteren.

- Ruiternetwerk verder versterken en bekendmaken.

  Het ruiternetwerk is een belangrijke troef voor het ruitertoerisme van de provincie. Dit netwerk kan opgeschaald worden tot een meer omvangrijke 'ruiterregio' waarbij er linken gemaakt moeten worden tussen het ruiternetwerk in de provincie Limburg en de ruiternetwerken net over de lands- en provinciegrenzen.

Gebrek aan coherent ruimtelijk kader voor de paardenhouderij

Naast verschillende sterktes, kampt de Limburgse paardensector ook met knelpunten. Zo wordt door gebrek aan een coherent ruimtelijk kader accommodatie voor paarden eerder ingepland op basis van economische principes en niet (afdoende) afgetoetst aan ruimtelijke criteria. Dit knelpunt is het grootst voor de pijler van sport en recreatie. Verschillende maneges hebben dan ook problemen met vergunningen. Dit leidt soms tot faillissement doordat een manege niet kan vernieuwen of uitbreiden. Ondanks vergunningsproblemen worden nog steeds nieuwe accommodaties opgericht op suboptimale of ongeschikte locaties.

De provinciale overheid kan een oplossing bieden voor dit knelpunt door een gebiedsgericht afwegingskader voor maneges op te stellen (als verlengstuk op een Provinciaal Beleidsplan ruimte). De provincie vormt de aangewezen partij om dit afwegingskader op te stellen om diverse redenen. Ten eerste kunnen maneges beschouwd worden als een bovenlokale bevoegdheid. Niet in elke gemeente of kern dient een manege aanwezig te zijn. Daarnaast brengt een manege een zeker ruimtebeslag en verkeersgeneratie met zich mee. Verder heeft de provincie specifieke kennis van zowel de materie als de provinciale ruimtelijke structuren. Ten slotte is de provincie goed geplaatst om een regisseursrol op te nemen met verschillende betrokken partijen.

In het afwegingskader kunnen een aantal criteria worden opgenomen waaraan elke manege moet worden afgetoetst om te bepalen in hoeverre ze op een bepaalde locatie kan behouden blijven en/of uitbreiden. Vervolgens kan aan alle bestaande maneges een planologische oplossing geboden worden op basis van dit afwegingskader waarmee de juridische onzekerheid wordt weggeveegd.

Daarnaast kan voor nieuwe initiatieven rond recreatieve paardenhouderij het afwegingskader een hulp zijn om aan te geven waar dergelijke initiatieven in het Limburgse landschap een plek kunnen krijgen. Op die manier is het voor de initiatiefnemer reeds op voorhand duidelijk met welke ruimtelijke principes door de vergunningverlenende en adviserende overheden rekening zal gehouden worden.

Een tweede belangrijk knelpunt van de Limburgse paardensector is de versnipperde werking van de particuliere recreatieve paardenhouders. Er is een zeer grote vraag naar recreatieve paardenhouderij. Het aanbod in de maneges en pensionstallen kan hier echter niet afdoende aan tegemoet komen. Veel recreatieve paardenhouders hebben geen behoefte aan paardensport. Deze paardenhouders zijn dan ook vooral op zoek naar weide, stallen en infrastructuur voor verzorging van het paard.

Dit knelpunt kan aangepakt worden door te voorzien in veel meer collectieve infrastructuur voor het stallen van paarden. In dergelijke collectieve infrastructuur zijn verschillende voorzieningen aanwezig zodat een paard zorgeloos kan gestald worden; nl. stallen, weide, paddock, diverse en voedselrijke vegetatie, drinkpoelen,... eventueel looppiste. Het voordeel van een collectieve voorziening is dat meer kosten- en tijdsefficiënt gewerkt kan worden. In tegenstelling tot één individuele particulier die moet investeren in alle infrastructuren voor één paard, kan door de infrastructuur te bundelen voor meerdere paarden, bijvoorbeeld personeel ingeschakeld worden voor de verzorging en/of het onderhoud van de terreinen of kwaliteitsvollere vegetatie aangeplant worden. De provincie zou hier een belangrijke rol kunnen spelen in het verder faciliteren van collectieve infrastructuur voor de

recreatieve ruiter, waarbij ze rekening houdt met het provinciaal afwegingskader recreatieve paardenhouderij Limburg en afstemt met Sport Vlaanderen en de gemeentebesturen.

2 Doel van de opdracht

Paardenhouderij is in Vlaanderen altijd belangrijk geweest en in het bijzonder ook in Limburg. Limburg heeft in de Vlaamse hippische en Euregionale context (Nederlands Limburg/Aken) een relevante positie verworven. De aanwezigheid van sportieve successen, internationaal gepositioneerde fokkerijen, innovatieve dierenartspraktijken, hippische centra, een uitgebreid ruiternetwerk en een goede geografische ligging bepalen in min of meerdere mate deze positie. In de paardenwereld is Limburg gekend voor enkele grote namen en voor het uitgebreidste ruiternetwerk van Vlaanderen. *Zie Figuur 1 op volgende bladzijde.*

Daarbij is de paardenhouderij, in een professionele context of als hobbymatige paardenhouderij, een groeiende determinerende factor in het landschap – en hierdoor een sterke beeldbepalende actor van het Limburgse platteland - en in het gebruik van het agrarisch gebied.

De Provincie Limburg brengt met deze studie een **accurater beeld** van het economisch en ruimtelijk belang van de paardenhouderij in Limburg. Hierbij wordt ook de breedte van de sector geduid (zeer diverse verschijningsvormen). Vanuit een actuele schets van de hippische sector en een inzicht in de **sterktes, zwaktes, kansen en bedreigingen,** worden **aanbevelingen** geformuleerd voor het beleid van de provincie, om in te spelen op economische kansen en te komen tot een goede landschappelijke integratie.

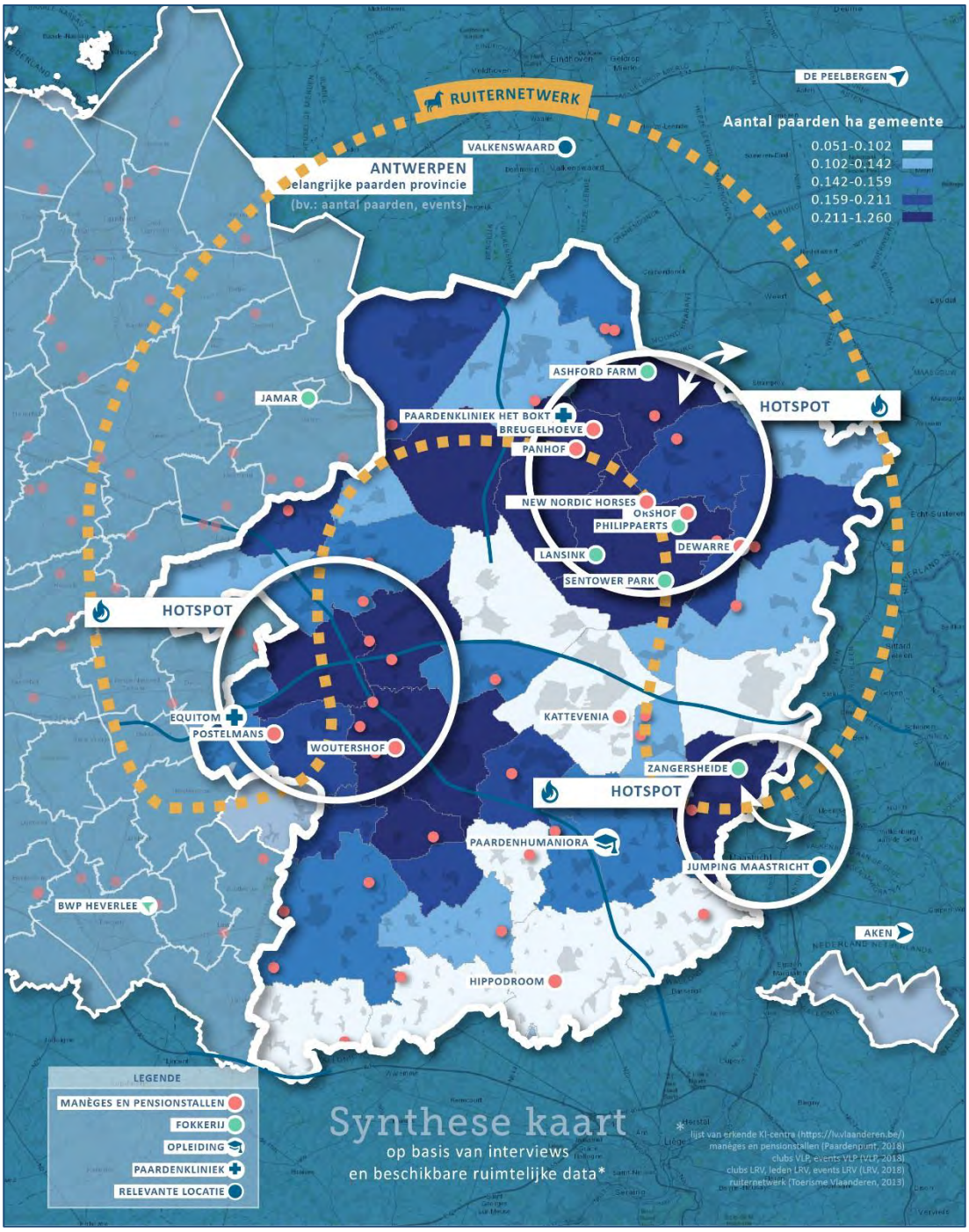

Figuur 1 – Synthesekaart belang van de paardenhouderij in Limburg (hotspot-gebieden, ruiternetwerk, dichtheid aanwezigheid paarden).(verwerking data, Antea Group 2018)

Figuur 1 geeft een synthese van het belang van de paardensector in de provincie Limburg. De kaart vormt een synthesebeeld van al de informatie die doorheen het project is verzameld. Uit de kaart valt op dat de paardensector in heel de provincie aanwezig is, maar dat wel een aantal concentratiezones (hotspots) te onderscheiden zijn waar verschillende spelers aanwezig zijn en/of waar veel paarden per gemeente worden gehouden en waar ook enkele belangrijke spelers aanwezig zijn: (1) de regio van Noord-Limburg, waar zowel de deelsector fokkerij, sport en recreatie als beroepen sterk spelen (er

zijn enkele grote en bekende fokkerijen, meerdere wedstrijden en events, enkele bekendere maneges en paardencentra zoals Sentower Park, meerdere dierenartsen, ruitersportzaken, enz.…) (2) Lanaken met dan voornamelijk Zangersheide als trekpleister in de provincie, (3) de regio rond Lummen, met een hoog aantal maneges en clubs, een gerenommeerde dierenkliniek en meerdere centra voor voortplantingstechnieken.

2.1 Aanpak

Om de nodige informatie te bekomen om de paardensector in beeld te brengen, wordt gebruik gemaakt van een combinatie van (i) literatuurstudie, (ii) interviews en bevragingen via telefoon en mail, (iii) analyse van beschikbare datasets.

De bronnenlijst die werd geraadpleegd, alsook de lijst van contacten is terug te vinden als bijlage. Aanvullend werd, wegens de versnippering van de sector en het gebrek aan gegevens bijkomend een online enquête opgemaakt voor de maneges en pensionstallen in Limburg. Hierin werd voornamelijk gevraagd naar een aantal ruimtelijke kenmerken en evoluties.

2.2 Leeswijzer van dit rapport

Dit rapport start met een beschrijving van de context (Hoofdstuk 3): Wat is het belang van de paardenhouderij in een bredere context? Wat is het algemeen regelgevend kader (met focus op de ruimtelijke regelgeving).

Vervolgens wordt ingezoomd op de provincie Limburg (Hoofdstuk 4), waarbij de verschillende deelsectoren van de paardenhouderij worden beschreven en de ruimtelijke en economische impact wordt ingeschat.

De belangrijkste bevindingen voor de provincie Limburg worden samengevat onder de vorm van een SWOT analyse (Hoofdstuk 5), waarna de aanbevelingen voor de provincie worden benoemd (Hoofdstuk 6).

3 Context

In dit hoofdstuk worden een aantal stellingen toegelicht, die de context voor de paardensector in Limburg beschrijven.

3.1 Paarden zijn altijd al belangrijk geweest in Vlaanderen, maar het gebruik evolueerde van werkpaard, naar rij- en sportpaard

Paarden en paardenhouderijen zijn in Vlaanderen en België al geruime tijd belangrijk, maar de rol van de paarden is doorheen de geschiedenis sterk veranderd. Vandaag zijn de meeste paarden in België recreatiepaarden en sportpaarden. Vroeger waren vooral de landbouwpaarden/trekpaarden belangrijk. De paarden maakten in het verleden een belangrijk deel uit van het agrarisch landschap. Het Belgisch trekpaard was tijdens het Interbellum zelfs één van de belangrijkste exportproducten van België (belangrijker dan kolen en staal samen) met een export van 30.000 tot 45.000 veulens per jaar. Het trekpaard evolueerde stilaan naar rijpaard en nadien sportpaard. Steeds meer particulieren gingen paarden houden.[1] Onderstaande figuur geeft een overzicht van deze evolutie.

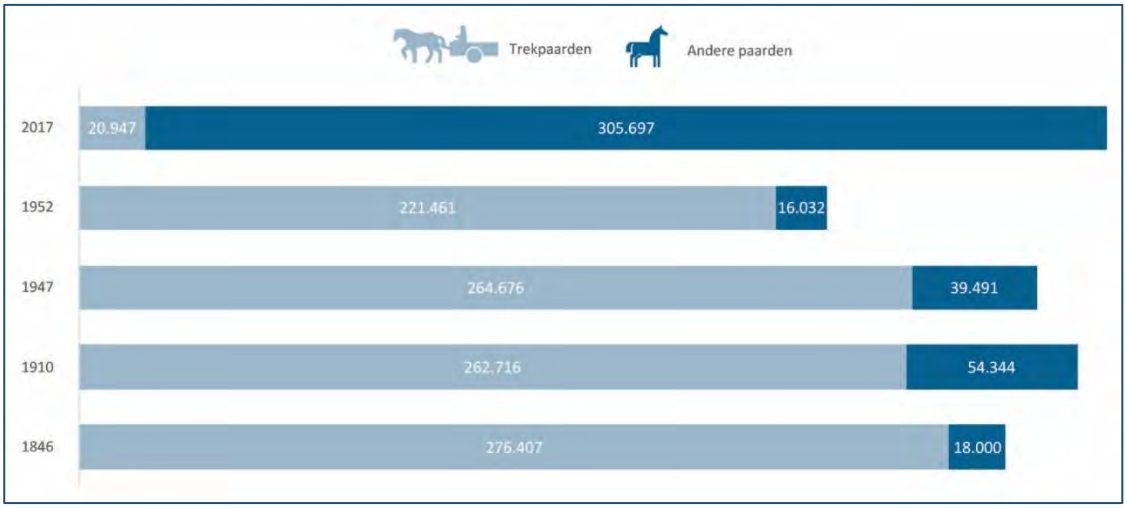

Figuur 2 – Het aantal paarden in historisch perspectief (presentatie PaardenPunt, 2017, "het maatschappelijk, sportief, economisch en ecologisch belang van de paardenhouderij in Vlaanderen: evolutie, cijfers en feiten")

3.2 De paardensector genereert een niet te verwaarlozen economische meerwaarde

Het economisch belang van de paardensector in Vlaanderen is niet te onderschatten. Het economische belang van de paardensector in België werd in 2003 in beeld gebracht door Viaene et al. en volgens deze studie bedroeg de totale toegevoegde waarde van de paardenhouderij in België 218,7 miljoen euro. Ook latere studies wijzen op het economische belang van de sector. De studie van Samborski et al. uit 2016 spreekt over een omzet in Vlaanderen van 800 miljoen euro. Onder andere

1 Presentatie 'Paarden in Vlaanderen, Jan De Boitselier Paardenpunt, 13.06.2017, dag van de Schepenen - dierenwelzijn

de maneges, verkoop van paardenvlees, sport en recreatie en de handel in paarden blijken hierin een belangrijke rol te spelen.

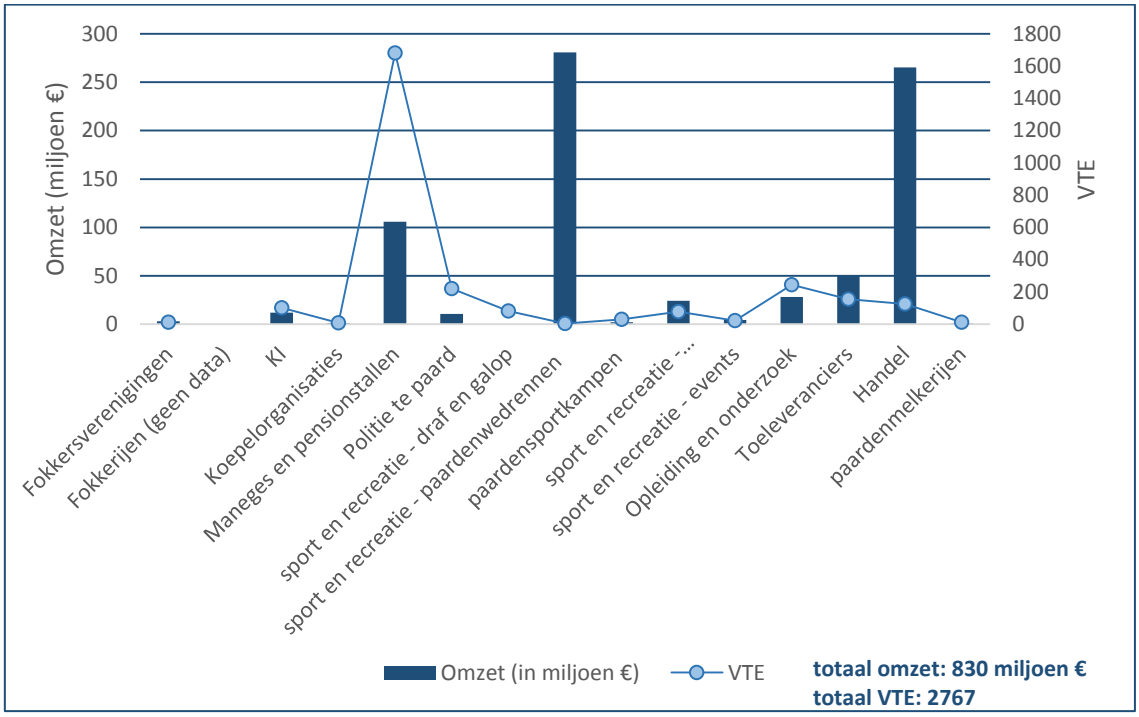

Figuur 3 – omzet en toegevoegde waarde van de paardensector in Vlaanderen (Departement Landbouw en Visserij, 2016, onderzoek van Samborski et al.)

3.3 De paardensector omvat een heel wijde range aan activiteiten

De paardensector omvat een grote diversiteit aan activiteiten die op één of meerdere manieren betrokken zijn met paarden, gaande van opleiding tot hoefsmid tot centra voor voortplantingstechnieken voor paarden, tot pensionstallen, tot maneges waar grote events worden georganiseerd. In grote lijnen kan de sector over het algemeen ingedeeld worden in volgende 3 pijlers op basis van hun functie:[2]

1. Fokkerij	2. Sport en recreatie	3. Beroepen en opleidingen
Stamboek- en fokvereniging	Federaties en verenigingen	Onderzoek en opleiding
Fokinstellingen	Accomodatie	Handel
Kunstmatige Voorplantingsinstellingen	Activiteiten	Toeleveranciers
	Ruitertoerisme	Overige

2 Jaarverslag (2016) PaardenPunt Vlaanderen. Samborski, V. et al (2016) De paardensector in Vlaanderen. Policy Research Corporation (2008) De paardensector als economische en maatschappelijke actor in Vlaanderen. Een analyse van het economisch en sociaal-maatschappelijk profiel en belang van de Vlaamse paardenhouderij. Vlaamse Confederatie van het paard (2014) Memorandum beleid 2014-2019.

Hoewel op verschillende activiteiten in de paardensector deze onderverdeling kan toegepast worden, zijn er ook verschillende bedrijven die niet eenduidig onder één van deze pijlers te verdelen zijn. Bv. een fokkerij als onderdeel van een manege, een centrum voor voortplantingstechnieken bij een manege, paardenhandelactiviteiten vinden zowel op fokkerijen als bij events plaats.[3] Deze diversiteit is kenmerkend voor de paardensector. Er is geen standaard paardenhouderij of paardenactiviteit en zelfs binnen een bepaalde type activiteit zijn er vele varianten.

Ook binnen de drie pijlers bestaat grote diversiteit, zowel op ruimtelijk als op economisch vlak. Zo zijn er in de pijler 'Sport en recreatie' enerzijds individuele particulieren die louter één weide gebruiken voor hun eigen paarden in privaat gebruik en anderzijds grootschalige accommodaties met internationale aantrek en hoge omzet die naast een weide, indoor en outdoor pistes omvatten, evenals horeca en parking.

3.4 Data over de sector zijn voor een groot deel verspreid en bepaalde aspecten vallen soms onder de radar

Data over de paardensector worden bij verschillende actoren en beheerders bijgehouden (Departement Landbouw en Visserij, BCP, VLP, Toerisme Limburg, stamboeken, …). Eigenlijk is er geen sprake van 'paardensector', gezien de activiteiten zo verscheiden zijn. Niet van elk onderdeel van de paardensector worden data centraal bijgehouden. Zo is het moeilijk toeleveranciers goed in beeld te brengen omdat er weinig overkoepelende verenigingen zijn die sectoroverzichten bijhouden.

Bijkomend worden de data bij deze verschillende actoren vaak geïnventariseerd met een ander doel dan het verkrijgen van een gedetailleerd en gebiedsgericht beeld van de paardensector en vallen hierbij bepaalde aspecten van de paardensector onder de radar. Zo betreffen de paardenhouders die geregistreerd staan bij het Departement Landbouw en Visserij in het kader van de mestbank, enkel die paardenhouders met een minimum aantal paarden (minimum uitstoot mest en stikstof). Kleine fokkerijen en paardenhouders vallen dus onder de radar van deze databank.

De kunst bestaat erin de informatie die er wel is, zo overzichtelijk mogelijk samen te brengen om zo een accuraat beeld te krijgen van de sector.

Het laatste decennium is echter een inhaalbeweging bezig om de paardensector beter te registeren in Vlaanderen op allerlei vlakken (bv. fiscaal, aantal paarden,…).

Omtrent data m.b.t. het aantal paarden bestaat sinds 2008 wel een algemene databank die wordt beheerd door de Belgische Confederatie van het Paard (BCP). Volgens een richtlijn moeten alle paarden die op Belgisch grondgebied verblijven geregistreerd worden, en dit sinds 2008. Onderstaande tabel geeft een overzicht van beschikbare cijfergegevens over aantallen paarden sinds deze registratie. Belangrijk hierbij is dat de waargenomen toename niet per definitie een toename is in het reële aantal paarden, maar in het aantal effectief geregistreerde paarden. De cijfers zijn met andere woorden niet geschikt om evoluties in kaart te brengen. Er dient bijkomend opgemerkt te worden dat ook voor de meest recente cijfergegevens (2018) enerzijds vermoedelijk nog niet alle paarden geregistreerd staan en dat anderzijds gestorven paarden niet allemaal als dusdanig geregistreerd staan. Het is echter de best beschikbare informatie om een beeld te krijgen van het aantal paarden in België / Vlaanderen.

---

3 Op basis van analyse maneges en pensionstallen Limburg (o.b.v. websites van de respectievelijke maneges en pensionstallen). Bv. manege Liefsoens omvat ook een fokkerij, idem voor Joluca.

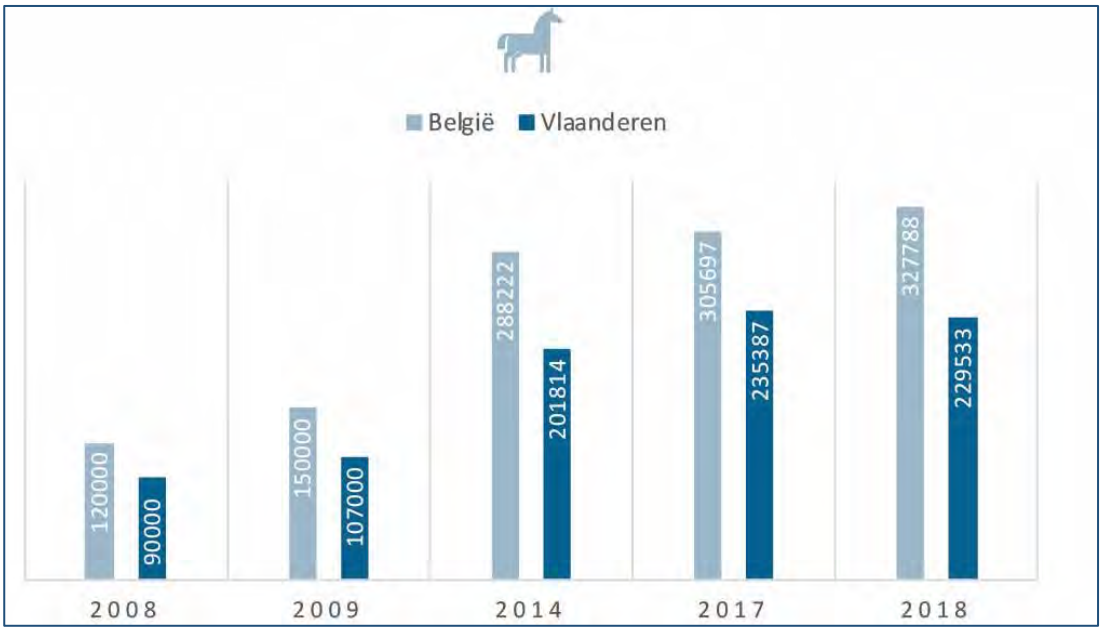

Figuur 4 – Overzicht van het aantal geregistreerde paarden bij de Belgische Confederatie van het Paard

Bijkomend aandachtspunt is dat in deze databank vandaag enkel nog maar het adres van de houder van het paard is opgenomen en niet de locatie en/of de omvang van de weide/box waar het paard daadwerkelijk staat. Deze laatste data zouden een veel groter inzicht kunnen bieden in de ruimtelijke inname/locatie van de paardensector.

Moeilijker is om deze algemene cijfers verder te differentiëren en te achterhalen welke paarden dit dan zijn en bij welk type van paardenhouderij ze horen. Het overgrote deel van de paardenhouderijen is immers zeer kleinschalig (met bv. 1-3 paarden).[4] Dit gaat enerzijds over de grote groep van kleine fokkerijen die (al dan niet onderdeel vormend van een ander bedrijf) te klein zijn om in de databestanden van de landbouwregistratie te zijn opgenomen en anderzijds over de grote groep van particuliere recreatieve paardenhouders waarvan eveneens geen afzonderlijke dataset/adressenlijst beschikbaar is (in tegenstelling tot de maneges en pensionstallen). Deze instellingen, en ook kleine stallingen, hobby-paardenhouders en dergelijke zijn niet opgenomen in officiële lijsten van maneges, fokinstellingen, pensionstallen, mestbankregistraties, enz. Daardoor zijn er ook geen gegevens over beschikbaar die een totaalbeeld kunnen opleveren.

Doordat de sector zo divers is, is het moeilijk om te spreken over een 'gemiddeld paard'. Zeker voor de inschatting van het economisch belang is dit een knelpunt. Het bepalen van de toegevoegde waarde van de paardensector is geen eenduidig verhaal. De prijzen van paarden schommelen enorm, afhankelijk van bijvoorbeeld soort, leeftijd, gezondheid, prestaties, enz.… De economische waarde van de paardensector heeft ook niet enkel betrekking op de prijzen van paarden, maar heeft betrekking op diverse activiteiten, die gaan over productie (bv. verkoop paardenvlees, paardenmelk, paardenfokkerij), consumptie (recreatie, ..) en andere activiteiten gerelateerd aan paarden (bv. ruitersportzaken, voederbedrijven, mestverwerking, …).

Ook het ruimtegebruik door de paardensector, bijvoorbeeld de oppervlakte weiland, is moeilijk eenduidig te bepalen en hangt af van meerdere factoren [zoals het type van paardenhouderij, het bodemtype (en daarmee samenhangend de grasgroei), beheerdoelen, effectief beschikbare ruimte,

4 gesprek Paardenpunt 20/08/2018 en gesprek Departement Landbouw en Visserij 29/08/2018

bijvoederen of niet, enz....]. De studie van Steunpunt Ruimte en Wonen[5] bracht de ruimtelijke spreiding van paarden nader in kaart. De grootteorde van het ruimtegebruik in Vlaanderen door paarden werd volgens deze studie geschat op ongeveer 70.000 ha, wat neerkomt op ca. 5% van Vlaanderen. Dit is een zeer algemeen cijfer, maar andere gebiedsdekkende cijfers of inschattingen om de oppervlakte in gebruik door paarden in kaart te brengen zijn niet voorhanden. Deze inschatting werd gemaakt op basis van terreinwerk in 6 representatieve gemeenten verspreid over Vlaanderen. Een alternatieve benadering om tot een oppervlakte-inschatting te komen is om te vertrekken vanuit een inschatting van de dichtheid van het aantal paarden per hectare weiland. Hiervoor lopen de cijfers echter sterk uiteen naargelang de bron die geraadpleegd wordt en/of het type infrastructuur waarop het paard zich bevindt (fokkerij, hippotherapeute, ...).

Op Figuur 5 wordt de range van oppervlakte weiland per paard weergegeven met aangeven van de respectievelijke bron. Uit de figuur blijkt dat er een grote vork aanwezig is, gaande van een zeer kleine oppervlakte ruimtegebruik (de “grondloze paarden” die amper uit de box komen), tot meer dan één hectare per paard (bij natuurlijke begrazing en begrazing in natuurgebieden). De fokkerijen nemen bijvoorbeeld over het algemeen niet zoveel ruimte in per paard, voor de andere typen van paardenhouderij varieert dit zeer sterk. Ook binnen eenzelfde type is er nog veel variatie.

Voor de grondloze paarden, of paarden die niet volledig van begrazing op de wei kunnen leven, is bijvoederen noodzakelijk en is er dus ook ruimte nodig (in binnen- of buitenland) voor de productie van paardenvoer. Deze productie kan echter vaak gecombineerd worden met andere teelten (bv. na de graanoogst ingezaaid). De ruimte die nodig is voor de productie van paardenvoeder is geen ruimte die louter in functie staat van het paard, maar vaak landbouwgrond die multifunctioneel gebruikt wordt, en biedt in die zin een meerwaarde voor de landbouwproductie.

5 SRW, Bomans et al. (2009)

Figuur 5 – overzicht van het aantal ha weide in gebruik door paarden, volgens diverse bronnen (bronnen: gesprek LRV 12/09/2018; Viaene et al., 2003; SRW, Bomans et al, 2009; ministeriele omzendbrief RO/2002/01; interview fokkerij Lansink; De Blust, 2015; CBS, 2016; Gordon-Watson, 2001; gesprek Paardenpunt 20/08/2018; interview Philippaerts); naargelang de bron die geraadpleegd wordt heeft een paard nood aan een andere oppervlakte weide. De oppervlakte worden langsheen een as met elkaar vergeleken.

3.5 De paardensector zit verweven in het landbouwgebied en in de landbouwsector

De paardensector is voor een groot deel verweven met de landbouwsector (bv. de fokkerijen) en verschillende deelsectoren in de landbouw vragen om dezelfde ruimte als de paardensector.[6] Regelmatig worden voormalige (leegstaande) landbouwbedrijfspercelen of gebouwen gebruikt als paardenweide en/of pensionstal.[7] Dit leidt enerzijds tot een druk op de open ruimte, maar anderzijds kan de paardensector op verschillende vlakken ook bijdragen aan de sector. Er zijn ook klassieke landbouwactiviteiten, zoals de melkveehouderij, varkenshouderij, … die zich omvormen naar een paardenhouderij, wegens de moeilijke financiële toestand waarin de sectoren zich soms bevinden, de paardensector biedt dan nieuwe perspectieven. Ook biedt de paardensector tot op zekere hoogte een economische meerwaarde aan de landbouwsector vanuit de vraag naar voeder en stro die door

6 gesprek omgevingsambtenaar Pelt 25/10/2018, gesprek Paardenpunt 20/08/2018
7 gesprek omgevingsambtenaar Pelt 25/10/2018

landbouwers geleverd wordt.[8] Er zijn landbouwers die gronden of stallen verhuren, wat echter een concurrentieel voordeel geeft t.o.v. de officiële maneges en pensionstallen.[9] Ook fokkerijen die zo ingeschreven zijn maar in feite een pensionstal zijn, vormen oneerlijke concurrentie.

3.6 Elke vorm van paardenhouderij kent een ander ruimtegebruik

Elke vorm van paardenhouderij kent een ander ruimtegebruik. Het zijn vooral de activiteiten inzake sport en recreatie die vragen om infrastructuur. De activiteit die daarbij gemiddeld gezien het minste infrastructuur en oppervlakte nodig heeft, is de particuliere paardenhouder op recreatief niveau. De particuliere paardenhouder op recreatief niveau is een particulier die één tot meerdere paarden houdt i.f.v. recreatief gebruik. De particuliere paardenhouder op recreatief niveau heeft in principe minimum enkel nood aan een weide waar zijn paard voldoende ruimte heeft en kan schuilen. Vaak realiseert de particuliere paardenhouder ook stallen. Op Figuur 6 wordt geschetst welke accommodatie meestal bij een particuliere paardenhouder aanwezig is. De totale omvang van de bebouwing is bij een particulier relatief beperkt (geen binnenpistes, enkel stallen die voor het eigen paard nodig zijn, geen horeca, aanhorigheden). Zij sluiten meestal aan bij een woonomgeving en omvatten meestal een stal en een loopweide en soms een paddock.

Hoewel de particuliere paardenhouder op recreatief niveau slechts een eerder beperkte infrastructuur vereist, vormt deze groep in zijn geheel wel de categorie met één van de grootste effecten op het landschap en de open ruimte. De particuliere recreatieve paardenhouders vormen immers de grootste groep in aantal en bovendien zijn ze ruimtelijk verspreid gelegen. Zij kunnen hierdoor zorgen voor een sterke versnippering van de open ruimte. Bij deze groep van kleinere spelers doen zich ook vaker problemen van overbegrazing en mestdruk voor.[10] Hun ruimtebeslag is in tegenstelling tot de infrastructuurvoorzieningen van maneges, clubs, fokkerijen vaak echter wel omkeerbaar aangezien het over het algemeen enkel paardenweides en eventuele stallen betreft.

Figuur 6 Voorbeeld particulier

Particulieren kunnen hun eigen paard laten stallen bij een manege. Daarnaast kunnen zij hun paard ook laten stallen bij een pensionstal. Bij een pensionstal worden stallen verhuurd al dan niet samen met verzorging en/of verzorgend personeel. Bij een pensionstal is soms al iets meer infrastructuur

8 gesprek LRV 12/09/2018 en PaardenPunt 20/08/2018
9 gesprek LRV 12/09/2018 en PaardenPunt 20/08/2018
10 gesprek omgevingsambtenaar Zutendaal 10/09/2018, Departement Landbouw en Visserij, 29/08/2018

aanwezig dan bij een particuliere paardhouder. Aan een pensionstal is ook een loopweide en paddock gebonden zodat de dieren kunnen uitlopen.[11]

Figuur 7 Voorbeeld pensionstal

Een andere vorm van accommodatie in de paardensport en recreatie is een LRV-club. Op een LRV-club komen de LRV-leden samen om te oefenen voor een wedstrijd of louter uit recreatieve doeleinden. Op een LRV-club is een minimum aan infrastructuur aanwezig, bv. clubhuis, buitenpiste; doch minder dan op een manege waar ook stallen, vaak binnenpiste aanwezig zijn. LRV-leden moeten over een eigen paard beschikken dus op een LRV-club zijn geen stallen aanwezig.[12]

Figuur 8 Voorbeeld LRV club zonder stal

De categorie die de meeste infrastructuur vereist is de manege. Een manege omvat vaak volgende accommodatie: een binnenpiste en/of een buitenpiste, verzorgingsruimte, parking, stallen.[13] Zij gaan ook vaker gepaard met meer hardere infrastructuren (pistes, gebouwen). Onder de pistes zit steenpuin en een drainagelaag. Dit laat sporen na in het landschap op lange termijn. Ook beton (bv.

---

11 Op basis van analyse maneges en pensionstallen Limburg (o.b.v. websites van de respectievelijke maneges en pensionstallen).

12 Gesprek LRV 12/09/2018

13 Op basis van analyse maneges en pensionstallen Limburg (o.b.v. websites van de respectievelijke maneges en pensionstallen).

ankerpunten van tredmolens) wordt veelvuldig gebruikt bij paardenhouderijen, fokkerijen en paardenclubs.[14]

Maneges zorgen in tegenstelling tot particuliere stallen, wel voor bundeling van weides en stalling en hebben een groter aaneengesloten grondareaal. Vaak zijn ze gesitueerd in de randstedelijke gebieden.

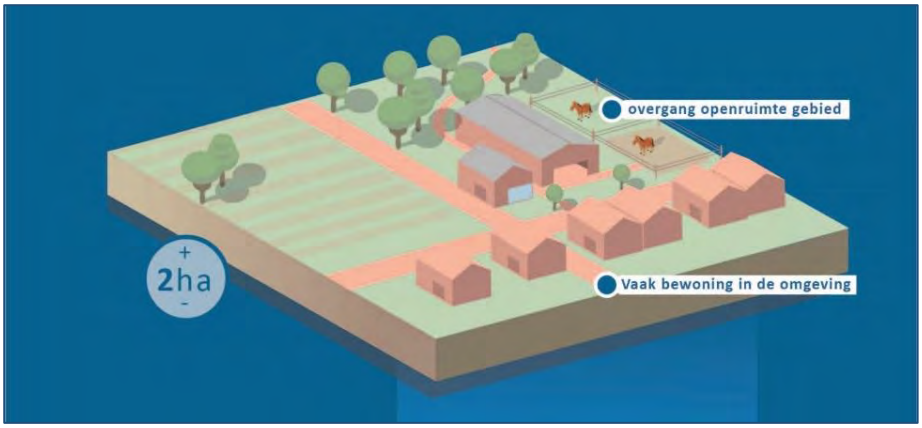

Figuur 9 Voorbeeld manege

3.7 De regelgeving inzake ruimtelijke ordening biedt weinig houvast om paardenhouderij te reguleren

Volgens het gewestplan horen paardenhouderijen in principe thuis in het recreatiegebied en niet in landbouwgebied, behalve wanneer de paardenhouderij als functie 'productiedoeleinden' heeft (hieronder vallen paardenfokkerijen, opfok, africhting, hengstenhouderij met centrum voor voortplantingstechnieken, paardenmelkerij) of beschouwd wordt als 'para-agrarische activiteit'. Recreatiegebied is een bestemming die niet zoveel voorkomt. Er is echter veel onduidelijkheid over de definiëring van het begrip 'para-agrarisch'. Doorgaans past een paardenhouderij/fokkerij ook in (sommige) woongebieden met landelijk karakter. Er is echter een breed gamma aan paardenhouderijen en de grens is vaak niet duidelijk te trekken, tussen hobby of professioneel, landbouw of recreatie. Verschillende maneges omvatten (tijdelijk) fokkerijen en vice versa. Bijkomend verhuren verschillende landbouwbedrijven pensionstallen.[15] Het huidig regelgevend kader is niet aangepast aan de grote mix aan activiteiten in de sector.

Een belangrijk knelpunt met betrekking tot het regelgevend kader is de onduidelijke positie van de sector binnen de ruimtelijke regelgeving. Het is in veel gevallen niet op voorhand duidelijk of een paardenhouderij, een stal, … vergund zal kunnen worden of niet. Het brede gamma aan paardenhouderijen van zuiver landbouw (bv. fokkerij) tot zuiver recreatie (bv. manege) draagt hiertoe bij evenals de verschillende, niet altijd éénduidige regelgeving, zie ook §3.3. Door het gebrek aan duidelijk kader, is de vergunningverlening vaak een ad hoc verhaal met grote verschillen tussen dossiers en gemeenten.

14 gesprek Departement Landbouw en Visserij, 29/8/2018

15 gesprek omgevingsambtenaar Pelt 25/10/2018, gesprek Paardenpunt, 20/08/2018, gesprek LRV 12/09/2018, gesprek Departement Landbouw en Visserij 29/08/2018

Dit resulteert in betwistingen van vergunningen en constructies, waarbij voor de meeste dossiers de gemeente in eerste aanleg oordeelt. Het beroep is bij deze dossiers mogelijk bij de deputatie in tweede aanleg. De volgende stap is voor deze dossiers de Raad voor Vergunningsbetwistingen.

De ruimtelijke regelgeving zet hierdoor in zekere mate een rem op investeringen of ontwikkelingsmogelijkheden. Dit blijkt ook uit de resultaten van de enquête bij paardenhouders uit 2009[16] waarbij werd gevraagd naar ervaren problemen en knelpunten. Hierbij stond de nood aan een 'transparantere en soepelere wetgeving' op nummer twee van de meest vernoemde opmerkingen. Specifiek voor de provincie Limburg was toen het meest vermelde probleem het gebrek aan grond en moeilijkheden voor het verkrijgen van vergunningen.

Twee recent goedgekeurde besluiten omtrent de mogelijkheden van het realiseren van stallen biedt met name meer flexibiliteit voor de hobbypaardenhouder/ kleine paardenhouder:

- Het vrijstellingsbesluit heeft betrekking op kleine schuilhokken (max. 40m²).
- De codextrein heeft expliciet betrekking op de hobbylandbouwer.

Het juridisch kader wordt gevormd door onderstaande[17], hierbij moet benadrukt worden dat bij de aanvraag van een vergunning in eerste instantie te rade wordt gegaan bij de gemeentelijke dienst ruimtelijke ordening. Immers zij zullen de verschillende regelgeving samen bekijken bij de beoordeling van een specifiek dossier:

Algemeen

- ***De omzendbrieven van 8/07/97 en 25/01/02, betreffende de inrichting en de toepassing van de (ontwerp)-gewestplannen***

  Volgens deze omzendbrieven kan in agrarisch gebied een vergunning afgeleverd worden voor paardenhouderijen met minstens tien paarden, waarbij de hoofdactiviteit bestaat uit het fokken en/of houden van paarden en eventueel ondergeschikt uit het africhten, opleiden en/of verhandelen ervan.

  Afhankelijk van de omvang van de paardenhouderij is dit inclusief een aantal aanhorigheden zoals bergingen voor voeder, materieel en onderhoud, de manege, binnen- en buitenpiste, een tredmolen, accommodatie voor een groom, verhardingen en afsluitingen, enzovoort. Ook ondergeschikte nevenactiviteiten zoals het recreatieve medegebruik door particulieren, een eenvoudige cafetaria van beperkte omvang die uitsluitend voor de gebruikers van de paardenhouderij bestemd is en/of een inpandige woonst voor de effectieve beheerder of toezichter van de paardenhouderij kunnen worden toegelaten. Puur recreatieve activiteiten zoals restaurants, logies, verblijfsaccommodatie, feestzalen, speeltuinen, enzovoort zijn uitgesloten. Stallen en andere constructies zijn maar toegelaten voor zover de paardenhouderij een in verhouding tot het aantal aanwezige paarden voldoende oppervlakte aan loopweiden in eigendom of in pacht heeft.

- ***Recente rechtspraak van de raad voor vergunningsbetwistingen van 16 augustus 2016, nr. RvVb/A/15161439, zaak 1213/0461/A/2/0425: hippotherapie wordt expliciet beschouwd als onderdeel van een zorgboerderij en als para-agrarische activiteit***

---

16 Studie SRW, 2009

17 https://www.ruimtelijkeordening.be/ en Presentatie 'paardenstallen in Vlaanderen, Kirsten De Reu, Departement Omgeving 13.06.2017, Dag van de Schepenen, Dierenwelzijn

Hippotherapie, Horse Assisted Therapy, wordt in het kader van een zorgboerderij als zone-eigen beschouwd. "Artikel 11.4.1 van het Inrichtingsbesluit definieert het begrip 'para-agrarisch' niet. Deze term dient dan ook in zijn spraakgebruikelijke betekenis te worden begrepen. Het komt aan de Raad toe te onderzoeken en te oordelen of de verwerende partij aan dat begrip een juiste draagwijdte gegeven heeft, gelet op de concrete gegevens van het dossier. […] Een para-agrarisch bedrijf kan worden omschreven als een onderneming waarvan de activiteit nauw bij de landbouw aansluit en er op afgestemd is. Het bedrijf moet wel niet noodzakelijk een grondgebonden karakter hebben. Verder kan een para-agrarisch bedrijf een commercieel, een ambachtelijk of industrieel karakter hebben. Uit artikel 11 van het Inrichtingsbesluit kan immers niet worden afgeleid dat de agrarische gebieden voorbehouden zijn aan bedrijven die geen daden van koophandel stellen."

- ***Recente rechtspraak van de raad voor vergunningsbetwistingen ARREST van 6 maart 2018 met nummer RvVb/A/1718/0605 in de zaak met rolnummer 1617/RvVb/0179/A: ook mogelijkheden voor pensionstallen in landbouwzone –aftoetsen aan concrete aanvraag***

"De Raad stelt vast dat een volwaardig en leefbaar paardenpension met beperkte privé-paardenhouderij als para-agrarisch bedrijf kan worden beschouwd wanneer deze in hoofdzaak is gericht op het houden van paarden van derden, en eventueel bijkomend op het africhten, opleiden en/of verhandelen ervan, en waaronder ook aanhorigheden (zoals bergingen voor voeder, materieel en onderhoud, gebeurlijke manege, binnen- of buitenpiste, tredmolen, groom, verhardingen en afsluitingen) kunnen worden begrepen afhankelijk van de omvang van de activiteit. Dit is wel te onderscheiden van een 'trainings- en africhtingsstal' en 'professionele paardenfokkerij".

Dit neemt niet weg dat het aan het vergunningverlenend bestuursorgaan toekomt de waarachtigheid van de aanvraag te beoordelen en dient na te gaan of de aanvraag kadert in een werkelijke landbouwactiviteit.

- ***Het besluit van de Vlaamse regering m.b.t. de toelaatbare stedenbouwkundige functiewijzigingen van 28/11/2003***

Dit besluit verruimde de mogelijkheden voor paardenhouderijen, maneges, enz. in agrarisch gebied. Met dit besluit zijn maneges, paardenhouderijen mogelijk als zonevreemde functiewijzing in bestaande (landbouw)gebouwen in agrarisch gebied (onder voorwaarden). Nieuwbouw van recreatieve paardenhouderijen is met dit besluit niet mogelijk.

Het besluit stelt ook dat een deel van gebouwen, tot max. 100m², kan gebruikt worden voor bedrijfsgerelateerde handel, horeca of kantoren.

Stallen

- ***De uitvoeringsbesluiten m.b.t. het vrijstellen van vergunningen bvr 10/09/2010 wijziging 21/04/2017***

Volgende zaken zijn vrijgesteld van vergunning:

- houten schuilhokken tot 40 m² per aangesloten groep van percelen van één eigenaar
- bijgebouwen tot 40 m² (hoogte is beperkt tot 3m)

Uit de statistische analyses op het vergunningenregister[18] blijkt dat het aantal vergunningsaanvragen voor paardenstallen sinds 1990 sterk toeneemt. De analyse bracht via de techniek van 'text mining' ook aan het licht dat een aantal termen een statistisch significante terugval kenden na het vrijstellingsbesluit en het invoeren van de meldingsplicht voor sommige werken ten gevolge van de beslissing van 16 juli 2010. Dit was onder meer het geval voor de woorden 'schuilhok'. Door het vrijstellingsbesluit zijn zulke dynamieken moeilijker te meten en niet meer gelinkt aan de vergunningendatabank.

De codextrein 'hobbystallen voor weidedieren VCRO 4.4.8/2' leidt ertoe dat hobbylandbouwers meer mogelijkheden krijgen m.b.t. het plaatsen van een stal.

Het wordt hierdoor immers mogelijk om, onder bepaalde voorwaarden, 1 stal voor weidedieren die geen betrekking heeft op een effectief beroepslandbouwbedrijf op te richten in een gebied met een gebiedsaanduiding die tot de categorie landbouw behoort. Een vergunning voor het oprichten van een hobbystal kan bijgevolg enkel worden afgeleverd indien er geen bestaande stallen of andere constructies zijn die kunnen worden aangepast, omgebouwd of uitgebreid tot hobbystal. Uit de aanvraag moet blijken dat de aanvrager effectief weidedieren houdt of zal houden en dat hij voldoende graasweiden in eigendom, in pacht of in gebruik heeft in verhouding tot het aantal dieren waarvoor een stal wordt voorzien. Verder dient te worden voldaan aan volgende voorwaarden:

- De stal moet in de onmiddellijke nabijheid (binnen een straal van 50 m) van een hoofdzakelijk vergunde of vergund geachte woning worden opgericht;

  Op die manier wenst men het maximaal te koppelen aan bestaande woonontwikkeling.

- De kroonlijsthoogte van de stal mag maximaal 3,5 m bedragen;

- De maximumoppervlakte bedraagt 120m² per hectare graasland, met een absoluut maximum van 200m². De omvang van de stal moet in verhouding staan tot de aard en het aantal weidedieren.

- De stal wordt niet opgericht in ruimtelijk kwetsbaar gebied of in bouwvrij agrarisch gebied en agrarisch gebied met overdruk natuurverweving.

Bij de beoordeling van een aanvraag tot omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen voor zo'n stal geldt de toetsing aan de goede ruimtelijke ordening onverkort. Ook moet er rekening gehouden worden met de landschappelijke inpasbaarheid in het gebied. Als gedurende een periode van vijf opeenvolgende jaren geen weidedieren worden gehouden op het perceel of de percelen waarop de vergunning betrekking heeft, vervalt de verkregen omgevingsvergunning voor dergelijke stal. Binnen de 6 maanden na het verval van de vergunning dient de stal worden afgebroken. Op deze manier kunnen gebieden die hoofdzakelijk zijn bestemd voor landbouw opnieuw gebruikt worden voor professionele landbouw in geval van langdurig ongebruik door de hobbylandbouwer.

Kleinschalige (tijdelijke) buitenpistes

- ***VCRO Art.4.4.4 en 4.4.19 (23/02/2017-…)***

  § 1. In alle bestemmingsgebieden kunnen, naast de handelingen die gericht zijn op de verwezenlijking van de bestemming, ook handelingen worden vergund die gericht zijn op het

[18] https://www.ruimtelijkeordening.be/NL/Diensten/Onderzoek/Studies/articleType/ArticleView/articleId/9223

sociaal-culturele of recreatieve medegebruik, voor zover ze door hun beperkte impact de verwezenlijking van de algemene bestemming niet in het gedrang brengen.

Voor niet van vergunningsplicht vrijgestelde handelingen die verbonden zijn met occasionele of hoogdynamische sociaal-culturele of recreatieve activiteiten, kan slechts een tijdelijke omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen worden afgeleverd, of een omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen onder de voorwaarde dat de betrokken handelingen slechts gedurende een specifieke periode of op bepaalde momenten aanwezig kunnen zijn.

Sociaal-culturele of recreatieve activiteiten waarvan de inrichtingen een omgevingsvergunning voor de exploitatie van een ingedeelde inrichting of activiteit vereisen, kunnen slechts op occasionele basis worden toegestaan.

Aanpassingswerken aan of bij een zonevreemde constructie, niet zijnde woningbouw, zijn vergunbaar, op voorwaarde dat het overdekte volume niet wordt uitgebreid. Dit geldt niet in:

- 1° ruimtelijk kwetsbare gebieden, met uitzondering van parkgebieden;
- 2° recreatiegebieden, zijnde de als dusdanig door een plan van aanleg aangewezen gebieden, en de gebieden, geordend door een RUP, die onder de categorie van gebiedsaanduiding « recreatie » sorteren.

Tijdelijke constructies

- ***Vrijstellingenbesluit (16/07/2010 laatste wijziging 21/04/2017)***

  Een omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen is niet nodig voor de tijdelijke plaatsing van constructies, met uitzondering van publiciteitsinrichtingen, op voorwaarde dat aan de volgende voorwaarden voldaan is:

  - 1° op hetzelfde goed wordt een maximale duur van vier periodes van dertig aaneengesloten dagen per kalenderjaar niet overschreden. Op de eerste dag van de plaatsing van de constructie begint de periode van dertig dagen te lopen, ongeacht of de constructie de volle dertig dagen geplaatst blijft. De periodes van dertig dagen kunnen aaneengesloten zijn, maar overlappen elkaar niet;
  - 2° de plaatsing gebeurt niet in een ruimtelijk kwetsbaar gebied, met uitzondering van parkgebied;
  - 3° de constructies brengen de verwezenlijking van de algemene bestemming van het gebied niet in het gedrang;
  - 4° de plaatsing gaat niet gepaard met een ontbossing, een wijziging van vegetatie of kleine landschapselementen, een aanmerkelijke reliëfwijziging of een wijziging van waterlichamen.

3.8 De hogere kwaliteitseisen van de sector en vanuit milieu zorgen voor druk

Het laatste decennium is er, net als in andere sectoren, een toenemend aantal regels en vormelijkheden waaraan een paardenhouderij moet voldoen, los van de wetgeving ruimtelijke

ordening. Dit gaat zowel om regels vanuit de eigen sector (bv. regels rond dierenwelzijn, erkenningsvoorwaarden voor spermacentra voor paarden) als over regels uit diverse andere sectoren (veiligheid, milieu, voedselveiligheid, transport, fiscale wetgeving). Voorbeelden zijn:

- milieuwetgeving
  - mestdecreet: regels m.b.t. mestopslag, vervoer van mest, bemestingsnormen en nutriënt-emissierechten.
  - regels m.b.t. kwaliteit van het drinkwater van de paarden. Dierengezondheidszorg Paarden publiceerde een tabel met waarden waaraan drinkwater voor paarden moet voldoen.
  - Regelgeving m.b.t. grondwaterwinning. Volgens de regels m.b.t. kwaliteit van het drinkwater voor paarden wordt best leidingwater of grondwater dat na analyse in orde is bevonden voor consumptie gebruikt voor de paarden. Voor de winning van grondwater moet een vergunning worden aangevraagd en aan bepaalde regels worden voldaan.[19]
- Registratieplicht.
- Hygiënische normen / regels rond dierenwelzijn.
- Erkenningsvoorwaarden om sportlessen voor paarden te geven.
- Erkenningsvoorwaarden voor fokkerijen.
- …

3.9 De Vlaamse financiële ondersteuning van de paardenhouderij gebeurt weinig gericht

Er bestaan een aantal subsidies die ondersteuning bieden aan landbouwactiviteiten, sportactiviteiten, activiteiten ter optimalisatie van het landschap, dus niet specifiek voor de paardenhouderij. De verschillende subsidies waar de paardenhouderij momenteel beroep op kan doen zijn allen geen steunmaatregelen of subsidies die rechtstreeks kaderen in het thema paardenhouderij, maar betreffen subsidies voor een ruimer thema/categorie waar een paardenhouderij ook betrekking op heeft (bv. landschapsbeheer, sportaccommodatie, enz.). Belangrijkste voorbeelden zijn:

- VLIF-investeringssteun voor landbouwbedrijf met paarden (Dep. Landbouw en Visserij) die bijdraagt tot
  - verhogen van de weerbaarheid
  - efficiënter energiegebruik
  - reduceren van de uitstoot van broeikasgassen en ammoniak, verbeteren van de luchtkwaliteit. [20] [21]
- steunmaatregelen i.k.v. landschapsbeheer (subsidies voor kleine landschapselementen).
- steunmaatregel i.f.v. ondersteuning van KMO's (lokale economie).[22]
- steunmaatregelen i.k.v. ondersteuning sport.[23]
  - subsidie voor ondersteunen van een gemeente met haar gemeentelijk sportbeleid.
  - subsidie voor bovenlokale sportinfrastructuur (bv. Hippodroom).[24]
- …

---

19 website Paardenpunt
20 website Departement Landbouw en Visserij 10/10/2018
21 www.VILT.be 10/10/2018
22 website Vlaanderen Agentschap Innoveren en Ondernemen 10/10/2018
23 website Vlaanderen.be subsidies in de sport 10/10/2018
24 gesprekken met betrokken actoren Hippodroom Tongeren

3.10 De provincie Limburg is een trendsetter op het vlak van de relatie paarden en landschapsontwikkeling

3.10.1 Paardensector beter integreren in het landschap

3.10.1.1 *Steun voor professionele paardenhouderijen (dienst Landbouw en Platteland)*

De provincie Limburg investeert al geruime tijd in een betere landschappelijke inpassing van landbouwbedrijven, waaronder ook van paardenhouderijen. Op aanvraag wordt gespecialiseerd advies en een omgevingsplan/groenplan aangeleverd door de provincie i.f.v. de landschappelijke inpassing van een paardenhouderij. Het advies wordt verstrekt door een landschapsarchitecte van de dienst Landbouw en Platteland.

Gemeentelijke en andere vergunningverlenende overheden en adviesinstanties beschouwen dit advies en het omgevingsplan/groenplan als een belangrijk werkinstrument bij de vergunningverlening. Bij de administratieve afhandeling van een bouwdossier is het toevoegen en uitvoeren van een groenplan in vele gevallen dan ook een onderdeel van de vergunningsvoorwaarden.

Bij de uitwerking van het omgevingsplan/groenplan wordt ingezet op het behoud/handhaving van een kwaliteitsvol agrarisch gebied. Het aantal groenadviezen voor paardenhouders, die een bouwaanvraag doen, neemt jaarlijks toe. Het merendeel van de aanvragen (2/3) komt uit de Kempen, gevolgd door de Maasstreek. Het erfbeplantingsplan omvat een ordeningsplan waarbij de toegangen en erven van bedrijfsgebouwen worden ingekleed met streekeigen beplanting. Zo wordt een betere integratie in het landschap bekomen. Talrijke gerealiseerde erfbeplantingen en voorbeelden tonen aan dat deze groenadviezen hun vruchten afwerpen. Het provinciebestuur heeft door de jaren heen heel wat expertise opgebouwd om deskundig advies rond landschapsintegratie te verstrekken. Meer info: publicatie ‘Langs boerenerven en hoven’.

Sinds 2011 hanteert de provincie Limburg de formule om groenadviezen daadwerkelijk tot uitvoering te brengen via de organisatie van het jaarlijks weerkerend erfbeplantingsproject. Dit heet ‘Boeren planten bij boeren’ en heeft als doel, om met provinciale middelen, een financiële ondersteuning te bieden en zo land- en tuinbouwers te stimuleren om meer inspanningen te leveren voor landschappelijke integratie van bedrijfsgebouwen. Het project is een samenwerking tussen de provincie Limburg en het Limburgs Steunpunt Rurale Ontwikkeling (LISRO). Het project is gefocust op de gangbare landbouw maar paardenhouders kunnen, mits te voldoen aan een aantal voorwaarden, ook in aanmerking komen voor het aanplantingsproject dat zichtbare resultaten boekt. Jaarlijks worden gemiddeld 25 à 30 erfbeplantingen gerealiseerd (waaronder ook enkele paardenhouderijen) en ongeveer worden per bedrijf 700 à 1.000 stuks streekeigen bomen en struiken aangeplant. In 2016 werd de 100.000ste plant officieel gehuldigd. zie ook www.Limburg.be/landschapsintegratie

3.10.1.2 *Verhogen paardenwelzijn en biodiversiteit paardenweide (Regionaal Landschap Lage Kempen)*

Het Regionaal Landschap Lage Kempen heeft het project ‘Samen op een goei wei’ lopen om de biodiversiteit op paardenweides te verbeteren.

Verschillende paardenweides bestaan uit ‘kale’ grasweides. Zowel voor de biodiversiteit van het landschap als voor de gezondheid van het paard is dit echter niet de beste inrichting van het terrein.

Paarden zijn van nature steppengrazers, afgestemd op veel beweging en het bijeen knabbelen van een divers, kruidenrijk en vezelrijk menu. Weinig beweging en te veel en eenzijdig rijk gras eten,

ondermijnen de vitaliteit en gezondheid van paarden. Weinig paardenhouders zijn hier echter mee bekend.

Een ander beheer van het terrein (bv. gevarieerde kruidenrijke planten, aanleg van poelen, aandacht voor bodemkwaliteit,..) zijn maatregelen die zowel de paarden als de omgevingskwaliteit (milieu, bodem, landschap, biodiversiteit) ten goede komen. Dit kan samen met een inplantingsplan.

Doelstellingen van het project zijn:

- verrommeling tegengaan
- hagen en houtkanten stimuleren
- inheemse planten
- opmaak lijst giftige planten
- ingrepen verhogen biodiversiteit zoals nestkastjes, bijenhotel
- diversiteit op de paddock: poel, kruidenweide, heuvel, schaduwbomen, hagen voederplaatsen, track.

Verder heeft Regionaal Landschap Lage Kempen een LEADER-project, genaamd 'De grond van de zaak'. Het doel van dit project is om te onderzoeken hoe de bodem op paardenweides kan verbeterd worden. Hiervoor werken ze samen met toonaangevende professionele paardenhouders om een voorbeeld te zijn voor andere paardenhouders. De gemeenten waarin ze werken zijn Bocholt, Hamont-Achel, Hechtel-Eksel, Pelt (voorheen Neerpelt en Overpelt) en Peer.

3.10.2 Paarden(sector) laten bijdragen aan landschapsbeheer

3.10.2.1 *Project Paardenkracht (ecologisch beheer van bossen m.b.v. trekpaarden)*

In het voorjaar van 2011 startte het project Paardenkracht. Met dit project worden Belgische trekpaarden ingezet voor verschillende activiteiten van de vzw De Winning. De Winning is een sociaal economie bedrijf met als doel het creëren van tewerkstellingsmogelijkheden voor kansengroepen door het uitvoeren van activiteiten in natuur, bos en landschap.

De vzw zet de trekpaarden in voor volgende activiteiten: uitvoeren van bos- en natuurbeheerwerken, toeristische activiteiten en het organiseren van therapeutische activiteiten.

3.10.3 Organisatie kennisdagen

Ten slotte organiseert de provincie – dienst Landbouw en Platteland ook enkele infomomenten waarop de paardenhouderijen kennis kunnen delen en opdoen. In 2012 werd een trefdag in Oudsbergen (voorheen Meeuwen-Gruitrode) georganiseerd, gecombineerd met een bus/landschapsrit en het bezoek van een aantal locaties. Sinds enkele jaren (2014) wordt voor de paardenhouder jaarlijks een infoactiviteit voorzien, die doorgaat in het provinciehuis, samen met de het departement Landbouw en Visserij van de Vlaamse Overheid en PaardenpuntVlaanderen. Zo kwamen onder meer volgende thema's al aan bod: Paarden en Ruimtelijke Ordening, Paard en voeding, Houden van paarden, Fokken zonder gokken, Paarden en ecologie, …

4 Het belang van de paardenhouderij in Limburg

4.1 Spreiding aantal paarden

Het aantal paarden per gemeente wordt op Figuur 11 in beeld gebracht. Dit is bij benadering, omdat het gaat om de locatie van de paardenhouders en niet om de locatie waar het paard effectief staat. Bij de interpretatie van de cijfers dient bovendien rekening te worden gehouden met het feit dat paarden die sterven niet altijd uit de lijst zijn gehaald en dat niet alle paarden geregistreerd zullen staan. De databank laat niet toe om een analyse van evolutie te maken, gezien het aantal geregistreerde paarden is toegenomen, maar daarom niet het effectief aantal paarden.[25]

Onderstaande figuur geeft een overzicht van de provincie Limburg ten opzichte van andere provincies in België voor wat betreft het aantal paarden. Limburg staat in de ranking na Antwerpen en Oost-Vlaanderen op de 3e plaats in het aantal paarden, met een totaal van ca. 37.000. Van alle paarden in Vlaanderen bevindt zich 16% in Limburg.

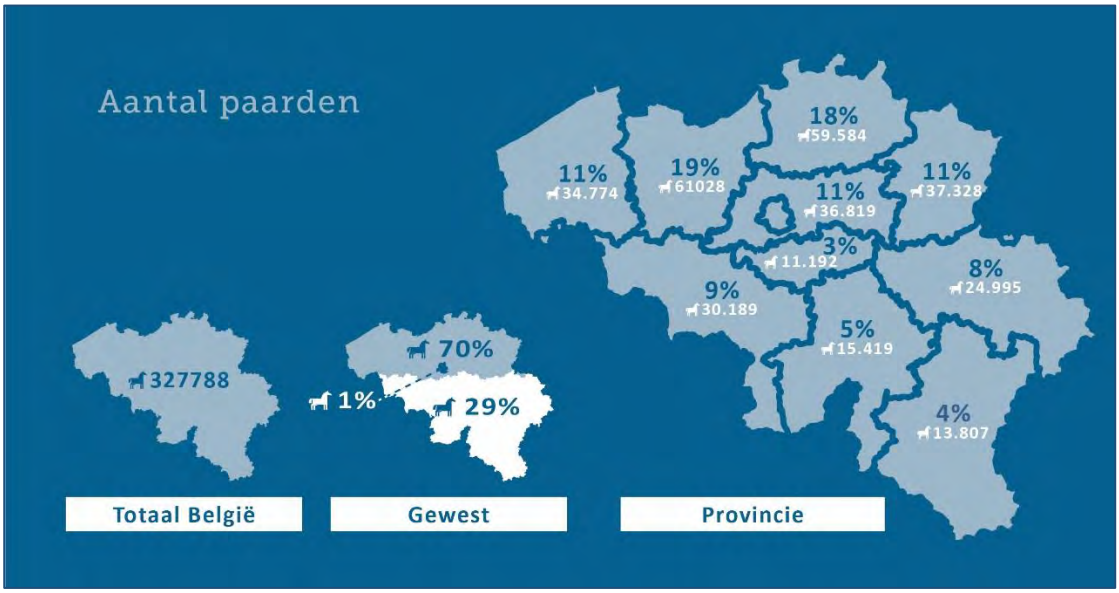

Figuur 10 – Aantal paarden in België, Vlaanderen en per provincie (gegevens van BCP, augustus 2018)

Onderstaande kaartbeelden geven de ruimtelijke verdeling van deze cijfers per postcode weer voor België en Vlaanderen, in aantal en in dichtheid per postcode. Er zijn geen gemeenten zonder paarden. Voornamelijk relevant zijn de aantallen paarden per hectare, omdat dit een inzicht geeft in de dichtheid van het aantal paarden per gemeente en dus ook rekening wordt gehouden met de oppervlakte van de gemeente.

Uit deze kaartbeelden blijkt dat paarden in heel de provincie Limburg voorkomen, maar dat een aantal regio's specifiek belangrijk zijn, met name de Kempen (met ook in de Antwerpse Kempen een groot

25 gesprek Paardenpunt 20/08/2018

aantal paarden). De regio rond Hasselt, Lanaken, en de streek rond Lummen. Dit stemt grotendeels overeen met de aantrekkingspolen in Limburg die door experten werden aangeduid in de gesprekken.

Het Noordoosten van de provincie is ook een belangrijke toeristische regio voor de ruitersport, met een sterk uitgewerkt recreatief netwerk voor ruiters. Specifiek van belang is de regio rond onder meer de gemeenten Oudsbergen, Peer en Bocholt. Het bekende paard Darco komt uit Peer en in deze regio bevinden zich ook diverse bekende paardenhouderijen zoals Ashford Farm, Lansink, Philippaerts, alsook het paardencentrum Sentower Park in Oudsbergen. Voor Lanaken is vooral de link te leggen met Zangersheide. In de streek rond Lummen bevindt zich onder andere Equitom, een bekende dierenkliniek. Verder is het ook logisch dat op dit kaartbeeld enkele meer stedelijke (bv. Genk) of zeer bosrijke gemeenten (bv. Maasmechelen, Zutendaal) minder hoog scoren, gezien hier ook minder geschikte gebruiksruimte (weiland) voor de paarden voorhanden is.

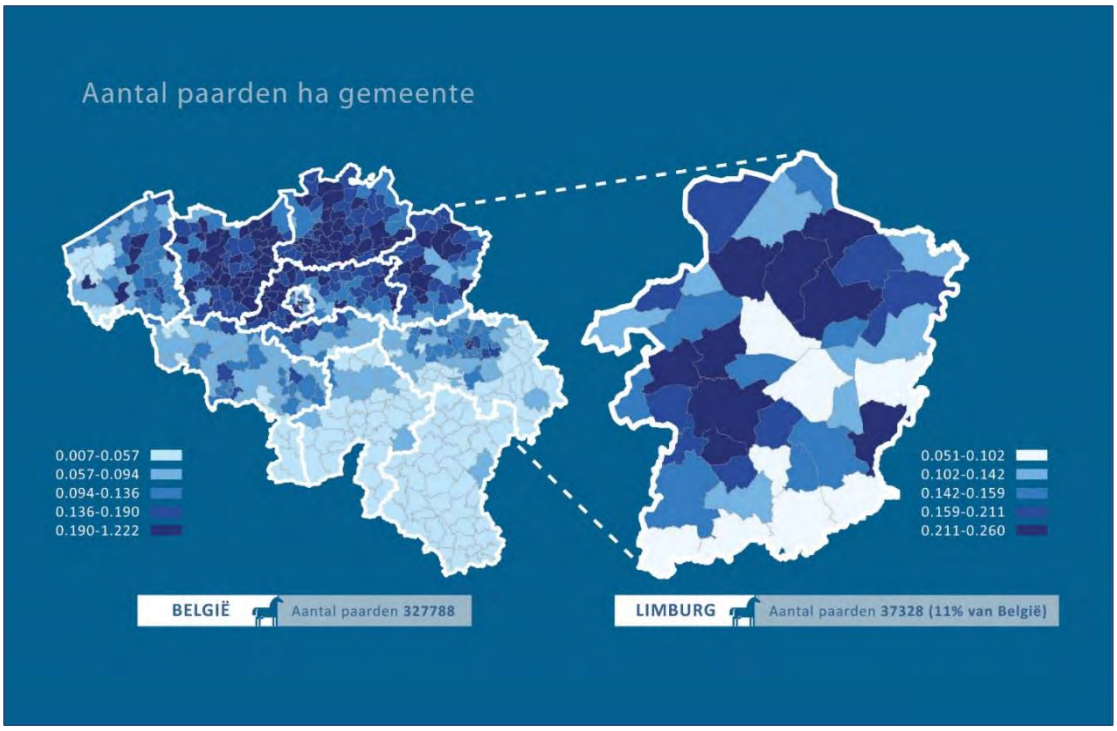

Figuur 11 – aantal paarden per ha, per gemeente (op basis van gegeven van BCP, augustus 2018)

4.2 Pijler 1 – Fokkerij

De pijler fokkerij geeft inzage in de stamboeken en fokkersverenigingen, de fokinstellingen en de centra voor kunstmatige inseminatie voor paarden.

4.2.1 Stamboeken en fokkersverenigingen

4.2.1.1 *Definitie*

Er zijn in Vlaanderen 23 erkende fokkersverenigingen. Fokkersverenigingen (allemaal vzw's) worden door de Vlaamse overheid erkend voor het bijhouden van een stamboek. In een paardenstamboek worden veulens opgenomen die volgens de bloedlijn tot het ras behoren, daarbij worden verschillende gegevens van het paard opgeslagen en wordt er vaak een gedetailleerde afstamming bijgehouden. Voor veel van deze stamboeken dient een paard of pony zich ook fysiek (wat betreft exterieur, bouw, gangen en kleur) te bewijzen, bijvoorbeeld door deel te nemen aan keuringen.

4.2.1.2 *Trends en ontwikkelingen*

Er is een daling van het aantal leden van stamboeken te zien. Zo telden in 2017 alle verenigingen in totaal 13.462 leden.[26] In 2016 waren dit 13.570 leden en in 2007 waren er 15.433 leden.[27]

4.2.1.3 *Beschrijving deelsector in Limburg*

De fokkerijen in Vlaanderen, en in het bijzonder ook in Limburg, hebben internationale faam. Vlaanderen is gekend voor het streven naar kwaliteit, door hun vernieuwende aanpak, door het werken met professionele dierenartsen. Verder beschikt Vlaanderen over enkele bekende namen (zowel paarden als ruiters). Vele van de bekende namen van de topfokkers komen van Limburg (Ashford farm, Philippaerts, Lansink). De internationale faam van het 'Vlaamse Paard' zorgt voor een aanzuigeffect, internationale ruiters en handelaars worden aangetrokken tot de regio.

Er zijn zes stamboeken waarvan de maatschappelijke zetel in Limburg is gesitueerd: Belgian New Forest Pony Studbook vzw, het Belgisch stamboek van Lipizzaner vzw, Studbook Zangersheide vzw, het Belgisch Stamboek van het Friese Paard vzw, het Belgisch Arabisch Paardenstamboek vzw en Irish Cob Society vzw. Deze laatste heeft recentelijk zijn maatschappelijke zetel verplaatst naar Limburg.

Studbook Zangersheide is één van de grootste stamboekverenigingen van België en is een stamboek voor springpaarden. Samen met stamboekvereniging het Belgisch Warmbloedpaard (BWP) dat gevestigd is Oud-Heverlee (provincie Vlaams-Brabant) vertegenwoordigde Studbook Zangersheide ongeveer 65% van het totale aantal leden van stamboeken in Vlaanderen en 70% van het aantal ingeschreven veulens in 2016.[28] In 2016 werden er in Zangersheide 4.300 veulens ingeschreven. Daarmee oversteeg Zangersheide het aantal ingeschreven veulens bij het BWP, dat in 2016 iets minder

---

26 Departement Landbouw en Visserij
27 Samborski V. et al (2016) De paardensector in Vlaanderen. Departement Landbouw en Visserij, Brussel
28 Samborski V. et al (2016) De paardensector in Vlaanderen. Departement Landbouw en Visserij, Brussel

dan 3.000 veulens inschreef.[29] Ook in de jaren daarna zijn steeds een kleine 5.000 veulens ingeschreven.[30]

Naast Zangersheide is een aantal kleinere stamboekverenigingen gevestigd in Limburg.[31] Dit zijn allen stamboeken voor een bepaald ras. Hoofddoelen van deze stamboeken zijn vaak "het behouden van de raszuiverheid en het bewaren van de officieel geregistreerde pedigrees"[32] en "aanmoediging en verbetering van de fokkerij"[33]. Deze stamboekverenigingen schreven samen rond de 1.000 - 1.300 veulens in.

4.2.1.4 *Ruimtelijk belang*

Het ruimtelijk belang van de stamboeken en fokkersverenigingen is nihil.

4.2.1.5 *Economisch belang*

Aantal vestigingen	Omzet	Werkgelegenheid in VTE
6	1,9 miljoen euro	6

In totaal hadden de stamboeken en fokkersverenigingen in Limburg 6.939 leden.[34] Het totaal aantal leden van alle stamboeken en fokkersverenigingen in Vlaanderen is 13.462.[35] Dit houdt in dat 51,5% van de leden van stamboeken en fokkersverenigingen in Vlaanderen lid is van een vereniging met een maatschappelijke zetel in Limburg. Er werden in 2017 door de stamboeken in Vlaanderen 10.423 veulens ingeschreven. In Limburg werden in hetzelfde jaar 5.932 veulens ingeschreven door stamboeken.[36] Dat is bijna 57% van alle ingeschreven veulens. Een groot aandeel hiervan is afkomstig van Zangersheide.

De meeste kleine stamboeken werken veelal geheel op basis van vrijwilligers.[37] Bij het stamboek van Zangersheide wordt niet met vrijwilligers gewerkt.[38] Enkele stamboeken ondervinden een daling van interesse in vrijwilligerswerk. De vrijwilligers die bij het stamboek betrokken zijn worden ouder, hierdoor zien zij problemen voor de toekomst. In totaal stelden de stamboeken en fokkersverenigingen met een maatschappelijk zetel in Limburg 6 VTE tewerk in 2017.[39] In 2017 was het totaal hiervan voor Vlaanderen 14,4 VTE. Limburg genereert hierdoor een relatief hoge werkgelegenheid met betrekking tot de stamboeken en fokkersverenigingen in verhouding tot de rest van Vlaanderen. Dit is vooral te verklaren doordat de maatschappelijke zetel van Zangersheide zich in Limburg bevindt.

Stamboeken ontvangen inkomsten in de vorm van lidmaatschapscontributies. Het lidmaatschapsgeld bedraagt vaak tussen de 60 tot 80 euro per jaar.[40] Daarnaast zijn er overige contributies die leden gebruikelijk betalen aan een stamboek zoals de inschrijving van een veulen. Verder vragen

---

29 Helmink, R (2017) '4.300 veulens ingeschreven bij Zangersheide in 2016' Horses.nl Paardenkrant. Geraadpleegd op 18 september 2018 via https://www.horses.nl/fokkerij/4-300-veulens-ingeschreven-zangersheide-2016/

30 telefonisch interview Zangersheide

31 Departement Landbouw en Visserij https://lv.vlaanderen.be/nl/dier/paarden-ezels-bijen-honden/paarden-ezels/erkende-stamboeken#Belgian_Highland_Pony_Society, informatie bevestigd en aangevuld in een interview met het Departement Landbouw en Visserij

32 website van het Belgisch Stamboek van de Lipizzaner

33 Statuten Belgian New Forest Pony Studbook

34 Departement van Landbouw en Visserij 15/09/2018

35 Departement van Landbouw en Visserij

36 Departement van Landbouw en Visserij

37 Interviews met stamboek- en fokverenigingen in Limburg

38 telefonisch Interview Zangersheide

39 Departement van Landbouw en Visserij

40 diverse websites van stamboeken

stamboeken soms ook nog andere bijdragen voor bepaalde producten, diensten of evenementen. Zo berekent het Belgisch stamboek voor het Friese Paard[41] bijvoorbeeld extra kosten voor het maandbladen zijn bij Studbook Zangersheide[42] bijvoorbeeld additionele kosten verbonden aan deelname aan bepaalde activiteiten, zoals het Z-Festival of aan een hengstenkeuring. In totaal genereerden stamboeken en fokkersverenigingen met een maatschappelijke zetel in Limburg, een omzet van 1,9 miljoen euro.[43] Dit vormt 48,7% van de totaal gegeneerde omzet van stamboeken en fokkersverenigingen in heel Vlaanderen in 2017 (3,9 miljoen euro[44]). Voor een deel van deze kleinere stamboeken wordt het door de vermindering van contributies steeds moeilijker om activiteiten te organiseren.[45]

Het economisch belang van stamboeken en fokkersverenigingen is in Limburg relatief gezien groot ten aanzien van de rest van Vlaanderen. Het aantal leden, ingeschreven veulens, de werkgelegenheid en de opbrengsten van stamboeken en fokkersverenigingen met een maatschappelijke zetel in Limburg, vertegenwoordigt veelal rond de helft van heel Vlaanderen.

4.2.2 Fokinstellingen, opfok en training

4.2.2.1 *Definitie*

Een stoeterij of paardenfokkerij kan georiënteerd zijn op het fokken van raspaarden ten behoeve van de paardensport. Het kan gaan om paarden voor bijvoorbeeld drafsport, rensport, springen of dressuur. Ook zijn er stoeterijen die zich op een bepaald paardenras oriënteren.

Op de stoeterij staan veelal drachtige merries en merries met veulens. De dekhengsten staan meestal hiervan afgelegen, op een speciaal hengstenstation. Bij de meeste stoeterijen (basis = merriehouderij) wordt deze activiteit gekoppeld aan hengstenhouderij (met spermawinning en verkoop) en het opfokken van paarden, maar er zijn ook bedrijven waar alleen merries of hengsten worden gehouden. De inkomsten van stoeterijen komen voornamelijk uit de verkoop van paarden en veulens, en uit de verkoop van sperma (indien het ook een hengstenhouderij is).

Daarnaast zijn voor deze studie ook de opfok van de jonge paarden meegenomen in deze pijler. Opfok concentreert zich op paarden van zes maanden tot drie jaar. Hierbij worden deze jonge paarden met behulp van hun soortgenoten geleerd hoe ze met andere paarden om moeten gaan. Tot slot zijn de stallen in deze pijler opgenomen die jonge paarden trainen tot wedstrijdpaarden voor de sport.

4.2.2.2 *Trends en ontwikkelingen*

Door de economische crisis hebben de fokkerijen een terugval gekend.[46] In 2005 schreven de 14 toen erkende verenigingen samen 7.607 veulens in. Mede door de identificatieplicht steeg dat aantal door de jaren aanzienlijk. In 2009 namen de inmiddels 22 erkende verenigingen 10.610 veulens op in hun stamboek.[47] Vanaf 2010 trad een daling op: van 8.429 in 2010 naar 8.334 in 2011, naar 7.835 in 2012 en naar 7.129 in 2013.[48]

---

41 website het Belgisch stamboek voor het Friese Paard
42 website Zangersheide
43 Departement van Landbouw en Visserij
44 Departement van Landbouw en Visserij
45 Interviews met stamboeken
46 Dit blijkt uit een analyse van verschillende jaarrekeningen van stoeterijen en uit gesprekken met verschillende stoeterijen in het kader van dit onderzoek
47 website PaardenPunt Vlaanderen http://paarden.vlaanderen/nl/themas/fokkerij/Werking-fokkersverenigingen-Enkele-cijfers
48 website PaardenPunt Vlaanderen http://paarden.vlaanderen/nl/themas/fokkerij/Werking-fokkersverenigingen-Enkele-cijfers

Voor het eerst sinds 2010 was er in 2014 een lichte stijging van het aantal geregistreerde veulens (7.361). In 2017 werden er 10.423 veulens ingeschreven.

4.2.2.3 *Beschrijving deelsector in Limburg*

In Limburg zijn enkele grote en wereldbekende stallen gevestigd waar sportpaarden worden opgeleid en worden verkocht. Dit zijn onder meer:

- Zangersheide te Lanaken
- Dorperheide (Ludo Philippaerts) te Oudsbergen
- Ashford farm te Bocholt
- Jos Lansink Horses te Oudsbergen

Deze gerenommeerde stallen zijn allen gevestigd in het noordoosten en het oosten van de provincie.

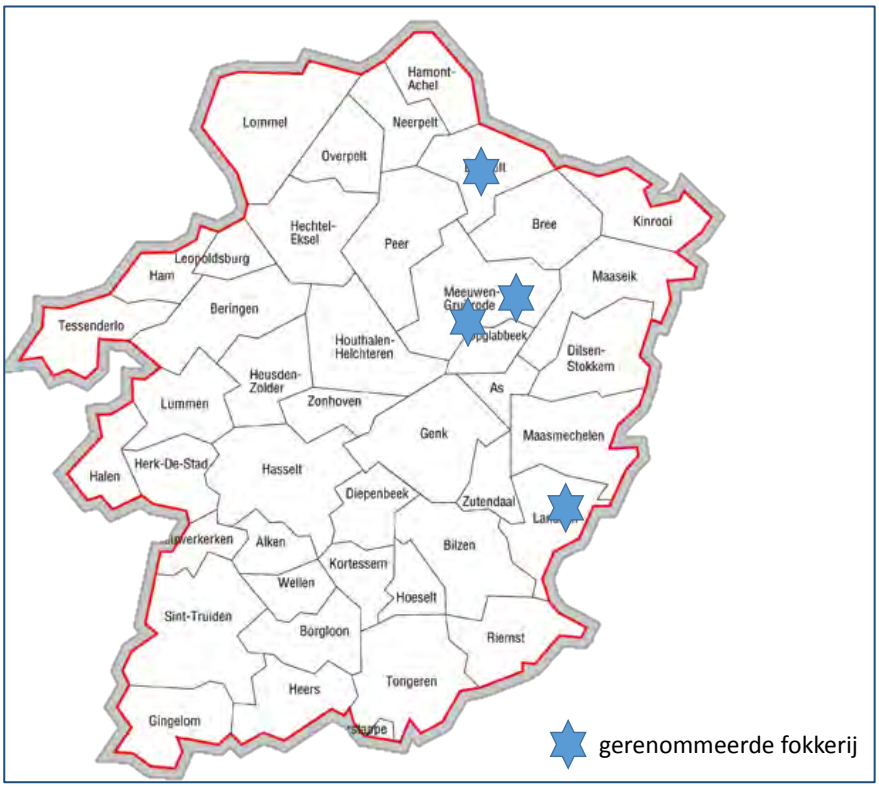

Figuur 12 Situering gerenommeerde fokkerijen.

Deze stallen hebben internationale naamsbekendheid door de prestaties van hun paarden in de sport en zetten Limburg hierdoor wereldwijd op de kaart. Wanneer paarden goed gepresteerd hebben in de sport kunnen zij lucratief worden ingezet voor de fokkerij. Er is veel internationale belangstelling voor deze paarden: een groot deel van de inkomsten (tot soms wel 70%[49]) van deze stallen komt uit de verkoop van toppaarden aan het buitenland.

De Belgische stamboeken staan aan de wereldtop van de WBFSH jumping ranking van 43 stamboeken [o.a. op plaats één staat het Belgisch Warmbloedpaard, op plaats zes Stamboek van het Belgisch Sportpaard (SBS) en op plaats zeven Zangersheide].[50] Opvallend is bijvoorbeeld dat 25 van de 89 deelnemende springpaarden op de laatste Olympische spelen (2016) Belgisch gefokt zijn, waarvan vijf uit Zangersheide in Limburg afkomstig waren. Ook Darco, de legendarische hengst uit de stal van Tinus

49 Dit percentage is door één van de bekende stallen genoemd in een interview.
50 presentatie 'Paarden in Vlaanderen, Jan De Boitselier Paardenpunt, 13.06.2017, dag van de Schepenen - dierenwelzijn

Paesen uit het Limburgse Peer waarmee Ludo Philippaerts topprestaties behaalde in de jumping, is een goed voorbeeld van een succesvol springpaard uit Limburg dat de wereldtop bereikte. Na een ongeëvenaarde carrière als sportpaard volgde voor Darco ook een succesvolle carrière als dekhengst. Veel van zijn nakomelingen lopen vandaag de dag nog mee op het allerhoogste niveau wat ervoor zorgt dat Darco jaren na zijn dood nog in de top 15 van beste dekhengsten ter wereld te vinden is.[51]

Daarnaast zijn er in Limburg een groot aantal kleinere stoeterijen, vaak gepaard met andere activiteiten, zoals pensionstallen, het geven van rijles of met een landbouwbedrijf. Uit analyse van jaarrekeningen en uit de interviews is gebleken dat de activiteiten van kleine stoeterijen in Limburg over het algemeen afnemen, maar de kleine fokkers blijven wel instaan voor een groot deel van de veulens. In interviews hebben verschillende stoeterijen verklaard zwarte jaren te hebben gehad (een aantal heeft faillissement aangevraagd), en dat zij het met inkomsten uit de stoeterij alleen niet redden.
Verschillende paardenhouderijen in Limburg noemen vergunningsverlening als aandachtspunt. Hierdoor is het vaak lastig voor een paardenhouder om in oppervlakte uit te breiden, met name een piste te kunnen aanleggen. De meeste paardenhouderijen vragen vergunningen aan in agrarisch gebied. Deze zone is enkel beschikbaar voor professionele landbouwbedrijven. Verschillende paardenhouders zijn niet steeds louter een professionele fokkerij en omvatten ook andere activiteiten en voor dergelijke activiteiten is er geen éénduidig beleid.

4.2.2.4 *Ruimtelijk belang in Limburg*

Het totale ruimtegebruik van een fokinstelling wordt geschat op 0,1- 0,2 ha per paard, een box is ca. 3,5m x 3,5m.[52] Onderstaande figuur geeft een typische opstelling van een paardenfokkerij weer.

Figuur 13 – Voorbeeld van een typische opstelling van een grote fokkerij

Door het totaal aantal fokkers en hun paarden in Limburg te combineren met bovenstaande inschatting van het gemiddeld ruimtegebruik, zou een inschatting gemaakt kunnen worden van het totale ruimtegebruik door alle fokkerijen in Limburg.

---

51 website Zangersheide

52 Deze informatie halen we enerzijds uit het interview met LRV, anderzijds uit een navraag bij de fokkerijen Philippaerts en Lansink ter plaatste. Dit is een inschatting, exacte cijfers of gemiddeldes voor de provincie Limburg zijn niet gekend

Het exact aantal fokkers is echter niet te achterhalen.[53] Hengsten kunnen pas ingezet worden voor openbare dekdienst, hetzij via inseminatie, hetzij via natuurlijke dekking, als ze goedgekeurd werden door een erkende vereniging.[54] Er echter zijn veel hobbyfokkers die hun paard, pony of ezel niet inschrijven in een stamboek en dus niet gevonden kunnen worden. Dit zijn vaak eigenaars die een klein aantal (maximaal 2 à 3) paarden in bezit hebben en geen personeel in dienst hebben. Een eigenaar die slechts een kleiner aantal paarden bezit, neemt daarom niet per definitie een kleinere oppervlakte in. Naargelang de aard van de fokkerij kan bijvoorbeeld ingezet worden op grote leefruimte voor de paarden of veel toebehoren, onthaalruimte, grote verzorgingsruimte, enz.

4.2.2.5 *Economisch belang in Limburg*

Het exact aantal fokkers is niet gekend, met name door de niet registratie van de fokkers in bijberoep en de hobbyfokkers. Hierdoor kan het economisch belang van alle fokkers in Limburg niet nauwkeurig berekend worden.

Kleinere en middelgrote fokkerijen combineren hun fokkerij activiteiten vaak met het houden van een pension, manege of met landbouw en/of veehouderij.[55] Het maken van een raming van de inkomsten uit de fokkerij wordt hierdoor bemoeilijkt omdat in jaarrekeningen geen uitsplitsing is gemaakt in activiteiten, waardoor niet te zien is welk deel aan de fokkerij toekomt.[56] Daarnaast zijn niet van alle fokkerijen jaarrekeningen te vinden en werden vragen naar omzet in de interviews zelden door respondenten beantwoord.

Ook de grote variëteit in prijzen van paarden, die kunnen variëren van enkele honderden euro's tot meer dan een miljoen euro voor paarden in de topsport, maakt dat ramingen rondom de omzet van deze deelsector nauwelijks gemaakt kunnen worden. Veel factoren hebben invloed op de prijzen van paarden en veulens, zoals behaalde prestaties in de sport, ras, leeftijd, trainingsniveau en eventuele gebreken.[57] Deze prijsverschillen kunnen tevens zorgen voor grote jaarlijkse verschillen in inkomsten. Niet ieder paard wordt bijvoorbeeld een toppaard in de sport, waardoor de waarde van een paard direct fors lager is. Hierdoor kunnen de omzetten voor toonaangevende stallen als Zangersheide, Jos Lansink Horses, Philippaerts en Ashford Farm, die opleiden tot toppaarden in de springsport en toppaarden inzetten voor fokkerijdoeleinden, per jaar sterk variëren.

De grote stallen zorgen samen voor een werkgelegenheid van 68 FTE en hebben samen ongeveer 480 paarden.[58]

Aantal vestigingen	Omzet	Werkgelegenheid
4 grote fokkerijen Meer dan 100 totaal	n.b.	68 FTE

Er zijn onvoldoende data om een goede economische raming te maken van de middelgrote en kleine fokkerijen. Daardoor zijn bovengenoemde cijfers wellicht een zware onderschatting.

53 In de door de overheid uitgevoerde studie van 2016 naar de paardenhouderij in Vlaanderen (Samborski V. et al (2016) is aangegeven dat vanwege het grote deel niet-geregistreerde fokkers en de grote variatie in prijzen van de deelsector fokkerij geen raming gemaakt worden.

54 website PaardenPunt Vlaanderen http://paarden.vlaanderen/nl/themas/fokkerij/Werking-fokkersverenigingen-Enkele-cijfers

55 interviews met verschillende fokkerijen

56 analyse jaarrekeningen van fokkerijen

57 Samborski V. et al (2016) De paardensector in Vlaanderen. Departement Landbouw en Visserij

58 interviews met Zangersheide, Ludo Philippaerts, Ashford Farm en Jos Lansink Horses

4.2.3 Centra voor voortplantingstechnieken

4.2.3.1 *Definitie*

Verschillende technieken worden gebruikt om veulens te concipiëren. Bij kunstmatige inseminatie wordt een merrie bevrucht door het zaad van een hengst kunstmatig bij de merrie in te brengen. Ook wordt gebruik gemaakt van embryo transplantatie (embryo's worden gespoeld, al dan niet ingevroren en naar draagmerrie overgeplaatst). Bij In vitro fertilisatie (IVF) wordt ook de onbevruchte eicel eerst gewonnen (Ovum Pickup) en in een labo omgeving samengebracht met de zaadcel. Een nog verregaander techniek is om na de Ovum Pickup een introcytoplasmatische sperma injectie (ICSI) te doen, in Italië staat een wereldvermaard centrum hiervoor, maar ook in Utrecht en België zijn er labo's die onderzoek en ontwikkeling doen naar deze techniek.

Deze technieken hebben een aantal voordelen boven een natuurdekking: het is veiliger voor de hengst en er is een kleinere kans op geslachtsziekten bij zowel merrie als hengst.[59] Financiële voordelen zijn dat de technieken een dekking minder kostbaar kunnen maken (natuurdekkingen zijn prijzig voor wie zelf geen hengst houdt) en dat goede dekhengsten dankzij de zaadpipetjes veel meer merries kunnen dekken. Nadelen zijn dat bij K.I. het sperma minder lang leeft en het minder vruchtbaar is dan bij een natuurlijke dekking, ondanks alle goede behandelingen van het zaad. Gewonnen sperma kan zowel vers als in diepvries rietjes worden bewaard, ook embryo's en eicellen kunnen worden ingevroren, wat mogelijkheden biedt om de vruchtbaarheid te verhogen / verlengen.

Een dosis vers sperma is in principe die hoeveelheid vers sperma die nodig is om één merrie te insemineren met een goede kans op drachtigheid. In de praktijk komt één dosis vers sperma overeen met één buisje of tube waarin het sperma bewaard en verzonden wordt.[60] De dosis die nodig is om één merrie te insemineren met diepvriessperma, bestaat meestal uit een aantal rietjes diepvriessperma. Het benodigde aantal rietjes wordt onder andere bepaald aan de hand van de kwaliteit van het sperma en de invriesbaarheid. Dit kan verschillen van hengst tot hengst alsook van dag tot dag.[61]

Bij paarden loopt het dekseizoen gemiddeld van begin maart tot eind augustus. Hierdoor blijven ook voortplantingstechnieken seizoensafhankelijk. Wanneer een merrie kunstmatig geïnsemineerd wordt, dient bij de donormerrie dagelijks gecontroleerd te worden of de eisprong plaatsgevonden heeft, zodat de merrie op het juiste moment geïnsemineerd kan worden. Op de 7e of 8e dag na de eisprong kan het embryo uit de donormerrie worden gespoeld, om deze later te kunnen plaatsen in de draagmerrie.

Het winnen, behandelen of bewaren van paardensperma dat bestemd is om merries van derden te insemineren, is uitsluitend toegestaan vanuit daartoe door de overheid erkende centra voor voortplantingstechnieken. Er zijn verschillende soorten activiteiten die tot de activiteiten van een centrum kunnen behoren:

1. winning van sperma;
2. opslag van sperma;
3. winning van eicellen;
4. opslag van eicellen;
5. winning van embryo's;
6. opslag van embryo's.

---

59 https://www.paardenarts.nl/kennisbank/gynaecologie/
60 Departement Landbouw en Visserij (2018) Jaarrapport centra voortplantingstechnieken paard 2017
61 Departement Landbouw en Visserij (2018) Jaarrapport centra voortplantingstechnieken paard 2017

Er zijn centra die zich beperken tot één of enkele van bovenstaande activiteiten (bijvoorbeeld alleen de winning en opslag van vers sperma), maar ook centra die zich met meerdere activiteiten bezig houden. Een centrum dient daarvoor gecertificeerd te zijn. Dit kan een certificering zijn voor nationale handel of voor internationale (intracommunautaire) handel. Hierbij zijn verschillende eisen van toepassing, die voor internationale handel een stuk strikter liggen. Te denken valt onder andere aan infrastructuur en uitrusting waaraan het centrum moet voldoen, zoötechnische voorwaarden waaraan donorhengsten moeten beantwoorden, administratieve voorwaarden waaraan de productie en de handel van sperma, eicellen en embryo's moeten voldoen.

4.2.3.2 *Trends en ontwikkelingen*

In de periode 2008-2013 leed de paardensector onder de economische crisis waardoor in de centra die gespecialiseerd zijn in de geassisteerde voorplanting een daling van de activiteiten te zien was.[62] In 2014 volgde licht herstel dat vanaf 2015 verder steeg. In de onderstaande stukken wordt dit aan de hand van verschillende parameters uiteen gezet.

Stijging in het aantal verzonden dosissen

In 2017 werden in Vlaanderen 30.089 dosissen vers sperma gewonnen van 306 hengsten op de centra.[63] Dit is vergelijkbaar met 2016. Hiervan werden 7.050 dosissen gebruikt op de centra zelf en 14.177 dosissen werden verzonden. In vergelijking met de periode 2014-2016 is vooral een stijging merkbaar in het aantal verzonden dosissen. Deze stijging wordt uiteengezet in onderstaande figuur.

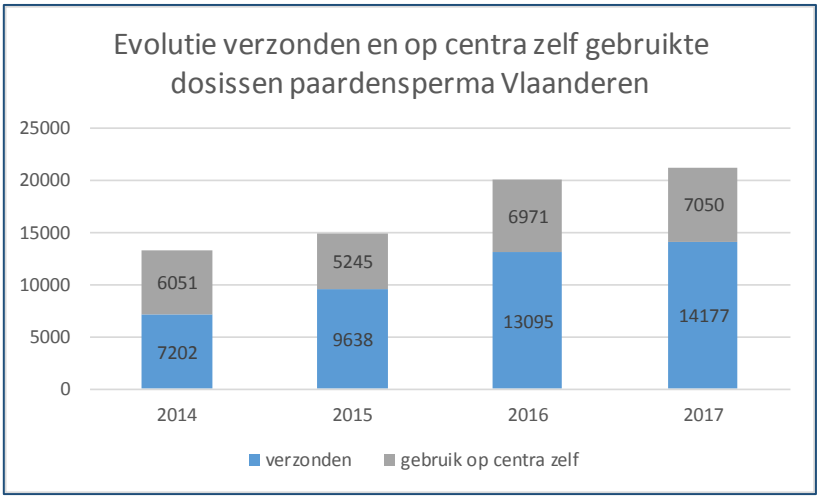

Figuur 14 Evolutie van verzonden en op centra zelf gebruikte verse dosissen paardensperma in Vlaanderen op basis van Jaarrapport Voortplantingstechnieken Paard 2017

Figuur 14 laat zien dat de hoeveelheid verzonden sperma in 2017 meer dan verdubbeld is ten opzichte van 2014. Ook vormt de verzonden sperma een steeds groter aandeel van de totaal gewonnen sperma. In 2014 was dit bijna 55%, in 2017 was dit bijna 67%.[64]

Winning rietjes diepvriessperma over afgelopen jaren gestegen

In 2017 werden in heel Vlaanderen op 10 erkende centra 54.397 rietjes diepvriessperma van 97 hengsten gewonnen. Na een stijging van bijna 43% in 2016 ten aanzien van 2015, daalde het aantal gewonnen

62 Departement Landbouw en Visserij (2018) Jaarrapport centra voortplantingstechnieken paard 2017
63 Departement Landbouw en Visserij (2018) Jaarrapport centra voortplantingstechnieken paard 2017
64 Departement Landbouw en Visserij (2018) Jaarrapport centra voortplantingstechnieken paard 2017

rietjes in 2017 weer met 10,3%.[65] Ten aanzien van 2013 vertoont het aantal diepvriesrietjes in 2017 echter nog steeds een grote stijging van ruim 88%. Het grootste deel van de hoeveelheid gewonnen diepvriessperma wordt bewaard op het centrum zelf of verzonden naar klanten.

Grote stijging van het aantal geïnsemineerde merries
Na een daling van het aantal geïnsemineerde merries tussen 2008 en 2012 (van 6.703 naar 4.754) als gevolg van de crisis, is het aantal sinds 2012 weer fors gestegen tot 7.814 in 2017. Er is een trend om steeds meer te insemineren met sperma gewonnen op een ander centrum (in Vlaanderen waren er in 2017 4.358 inseminaties met sperma gewonnen op een ander centrum en 3.456 inseminaties met sperma gewonnen in hetzelfde centrum).

Technologische innovaties rondom embryo's
Actueel is er veel innovatie rondom kunstmatige inseminatie bij paarden. Zo zorgen nieuwe methodes (ovum pick up en intracytoplasmatische sperma-injectie – ICSI) ervoor dat ook buiten het seizoen om kan worden gefokt. Tevens vergroten deze technieken de slaagkansen op drachtigheid ten aanzien van huidige technieken en zijn de embryo's beter in te vriezen. Dit biedt grote kansen voor de sector.[66]

Lager drachtigheidspercentage geïnsemineerde merries
In 2017 was 63% van de merries, die geïnsemineerd werden op de centra, drachtig op het einde van het seizoen. Dit is lager dan voorgaande jaren. Dit is deels te wijten aan het stijgende aantal pogingen voor embryotransplantaties, waarbij niet elke inseminatie leidt tot een gewonnen embryo en aan het toenemend gebruik van diepgevroren sperma, dat een lagere succeskans heeft dan vers sperma.[67]

Niet actieve centra zetten erkenning stop door nieuwe wetgeving
Sinds 1 januari 2017 (met de inwerkingtreding van het koninklijk besluit van 22 juni 2016[68]) dienen de centra voor de nationale handel ook te beschikken over een sanitaire toelating die wordt afgeleverd door het Federaal Agentschap voor de Veiligheid van de Voedselketen (FAVV). Het FAVV legt hierbij voorwaarden op in verband met de sanitaire aspecten waaraan de infrastructuur van het centrum en de donordieren moeten voldoen. Dit heeft gezorgd voor een daling van het aantal erkende centra omdat niet-actieve centra (die wel een erkenning bezitten voor het winnen van sperma maar waar geen of weinig sperma wordt gewonnen) een stopzetting van hun erkenning hebben aangevraagd, omdat deze dienstverlening van het FAVV kosten met zich meebrengen. Hierdoor is het voor niet-actieve of zeer kleinschalige centra niet langer rendabel om een erkenning te behouden.[69]

4.2.3.3 *Beschrijving deelsector in Limburg*

Limburg behoort tot de belangrijkste provincies op het gebied van kunstmatige voortplantingsinstellingen, met de hoogst gewonnen dosissen vers sperma en het grootste aantal rietjes bevroren sperma (zie figuren hieronder). In 2017 waren er 21 centra in Limburg die een vergunning hebben voor de winning en opslag van sperma, eicellen en embryo's.[70] Dit is een daling ten aanzien van 2016, toen hadden 26 centra deze erkenning.[71] De belangrijkste reden hiervoor is dat een aantal centra

---

65 Departement Landbouw en Visserij (2018) Jaarrapport centra voortplantingstechnieken paard 2017
66 interview met Prof. Peter Daels, faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit van Gent
67 Departement Landbouw en Visserij (2018) Jaarrapport centra voortplantingstechnieken paard 2017
68 Dit is het koninklijk besluit tot vaststelling van de veterinairrechtelijke voorschriften voor de handel en de invoer van sperma, eicellen en embryo's van paardachtigen en tot vaststelling van de voorschriften voor spermacentra, sperma-opslagcentra, embryoteams en embryoproductieteams, alsmede de voorschriften voor als donor fungerende paardachtigen
69 Dit is in meerdere interviews bevestigd.
70 Jaarrapport centra voortplantingstechnieken paard 2017
71 Jaarrapport centra voortplantingstechnieken paard 2016

een stopzetting van hun erkenning hebben aangevraagd, omwille van de hogere kosten voor centra als gevolg van de veranderde wet- en regelgeving.[72] Daarnaast heeft een grotere stoeterij besloten het centrum voor voortplantingstechnieken niet meer zelf te verzorgen, maar dit door een groot centrum voor voortplantingstechnieken in de provincie te laten uitvoeren.[73]

Qua aantal erkende centra scoort Limburg in 2017 gemiddeld in verhouding tot de rest van de provincies in Vlaanderen. Gezien niet alle erkende centra ook effectief gebruik maken van de erkenning, is vooral de productie relevant.

In Limburg maken 7 van de 21 erkende centra effectief gebruik van de erkenning voor spermawinning. De productie van deze 7 centra is erg hoog, dit vooral te wijten is aan twee grote centra voor voortplantingstechnieken in Limburg (Zangersheide en New Nordic Horses), die samen een groot deel van de aantal gewonnen dosissen vertegenwoordigen en vrijwel het geheel van het aantal gewonnen rietjes diepvriessperma.[74]

Provincie	Aantal centra	Aantal gewonnen dossissen	Gemiddeld
Limburg	7	10741	1534,43
Antwerpen	18	6298	349,89
Oost-Vlaanderen	16	8444	527,75
West-Vlaanderen	10	2862	286,20
Vlaams-Brabant	8	1744	218,00

Figuur 15 Gemiddeld aantal gewonnen dosissen verse sperma per provincie (Jaarrapport centra voortplantingstechnieken paard 2017)

Limburg heeft het hoogst aantal diepvriesrietjes van paardensperma gewonnen in 2017. Met een aantal van 17.887 rietjes wint de provincie ongeveer 1/3 van het totale aantal gewonnen diepvriesrietjes in Vlaanderen.[75]

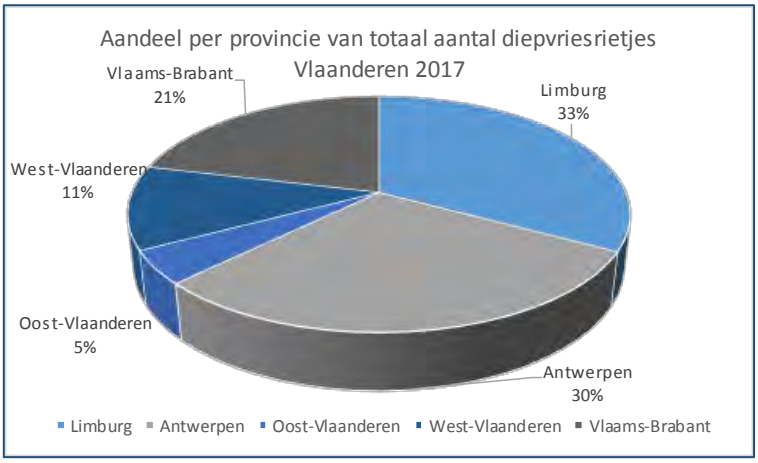

Figuur 16 Aantal gewonnen rietjes diepvriessperma per provincie (o.b.v. Jaarrapport centra voortplantingstechnieken paard 2017)

72 diverse interviews met o.a. verschillende (voormalig) KI centra en met het departement van Landbouw en Visserij
73 interview met de desbetreffende stoeterij
74 in meerdere interviews bevestigd
75 Jaarrapport centra voortplantingstechnieken paard 2017

In Limburg werden er 2.136 merries geïnsemineerd in 2017.[76] Hiermee staat Limburg na Oost Vlaanderen (met 2.496) op een tweede plaats. Als het gaat om het gemiddelde aantal inseminaties per centrum scoort Limburg met gemiddeld 213,6 geïnsemineerde aantal merries per centrum het hoogst. Oost-Vlaanderen komt met gemiddeld 113,45 merries per centrum op een tweede plaats.

Er zijn in Limburg een aantal bekende dierenartsen en klinieken die zich specialiseren in de gynaecologische begeleiding, inseminatie en embryotransplantatie bij de merries. De meest bekende dierenartspraktijken en centra voor voortplantingstechnieken in Limburg zijn, net als de gerenommeerde fokkerijen ook vooral gelokaliseerd in het noordoosten van de Provincie.

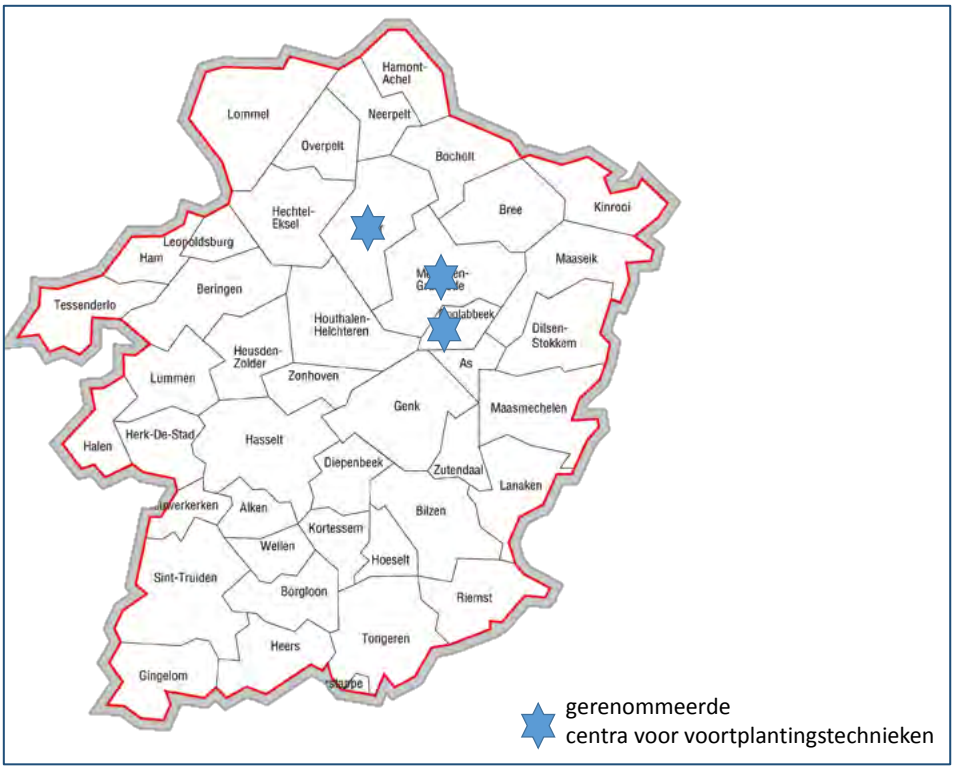

Figuur 17 Situering gerenommeerde centra voor voortplantingstechnieken

Dierenarts Hanna Reemans bijvoorbeeld heeft onderscheidend onderzoek verricht en van 1997 tot zijn dood in 2006 de begeleiding gedaan van de wereldberoemde hengst Darco uit Limburg. In haar praktijk zijn in het afgelopen jaar rond de 700 merries geïnsemineerd.[77]

Andere voorbeelden zijn het inseminatiecentrum Het Bokt in Peer waar opvolging en inseminatie van merries, sperma-afname van hengsten, invriezen van sperma en embryo-transfer gebeurt.[78] Ook New Nordic Horses, in Oudsbergen is een centrum voor voortplantingstechnieken, gespecialiseerd in de spoeling van embryo's dat zich ten dienste stelt van de fokkerij en hengsten stalt voor derden. Er worden géén natuurlijke dekkingen in het centrum georganiseerd.[79]

76 Jaarrapport centra voortplantingstechnieken paard 2017
77 telefonisch interview Hanna Remans
78 website inseminatiecentrum Het Bokt
79 website dierenartspraktijk New Nordic Horses 26/10/2018

4.2.3.4 *Economisch belang*

Aantal vestigingen	Omzet	Werkgelegenheid
21	4.353.088	21 - 63 VTE

Er zijn in Limburg 21 erkende centra voor voortplantingstechnieken, maar deze maken niet allemaal actief gebruik van de vergunning. Zeven centra zijn actief bezig met de winning en opslag van sperma. Tien centra zijn actief met de winning en opslag van embryo's.

Om een inschatting van de omzet te maken, kan gewerkt worden met de **prijsgemiddelden** zoals gehanteerd voor een analyse in 2014 door het Departement Landbouw en Visserij. Dit zijn:

- 900 € gebruikt als gemiddelde prijs van een dosis sperma
- 250 € als gemiddelde prijs voor de diergeneeskundige verzorging bij een inseminatie
- 3.400 € per embryotransplantatie
- 450 € voor het spoelen van een merrie.[80]

Bij deze cijfers kunnen verschillende kanttekeningen worden gemaakt. Zo kunnen de diergeneeskundige kosten voor de verzorging van een merrie bij een inseminatie veel hoger oplopen wanneer er complicaties ontstaan.[81] Hierdoor kan dit een onderschatting zijn. Daarnaast is er bij diepvriessperma een grote variëteit aan kwaliteit. Het benodigde aantal rietjes wordt onder andere bepaald aan de hand van de kwaliteit van het sperma en de invriesbaarheid. Dit kan verschillen van hengst tot hengst alsook van dag tot dag.[82] Hierdoor kan het aantal rietjes dat nodig is een merrie drachtig te maken grote verschillen hebben[83], waardoor de raming minder nauwkeurig wordt. Tot slot zijn er voor Limburg geen uitgesplitste cijfers beschikbaar rondom embryowinning en transplantatie. Hierdoor is dit laatste niet meegenomen in de berekening. Dit resulteert in een grote onderschatting van de opbrengsten.

Deze prijzen kunnen worden gekoppeld aan de volgende **aantallen voor Limburg:**[84]
Verse dosissen:

- 10.741 gewonnen verse dosissen sperma in Limburg
- In Vlaanderen 30.089, waarvan 7.050 dosissen gebruikt op de centra zelf en 14.177 dosissen werden verzonden. Dus 70,55% gebruikt (bestaande uit 23,43% op centra zelf en 47,12% verzonden).
- Toepassing van deze statistieken van heel Vlaanderen op Limburg hier zou resulteren in 7.578 gebruikte dosissen.
- In de studie van Policy Research Corporation (2008) wordt uitgegaan dat er gemiddeld 2,7 dosissen nodig zijn voor drachtigheid
- 7.578 / 2,7 = 2.807 dosissen
- 2.807 * 900 euro = **2.526.000 euro**

80 Departement Landbouw en Visserij
81 gesprekken met meerdere KI instellingen
82 Jaarrapport centra voortplantingstechnieken paard 2017
83 mailcorrespondentie met het Departement Landbouw en Visserij, 2018
84 data afkomstig van het jaarrapport centra voortplantingstechnieken paard 2017

Diepvriessperma:

- 17.887 rietjes diepvriessperma Limburg
- Voor diepvriesrietjes kan geen standaardaantal genomen worden voor een dosis die leidt tot vruchtbaarheid. De kwaliteit van de rietjes verschillen per hengst en van dag tot dag. Hierdoor kan geen goede raming gemaakt worden.
- Wanneer 4 rietjes genomen wordt als dosis is dit 4.472 dosissen/ 2,7 = 1.656 dosissen die leiden tot bevruchting. 1.656 * 900 euro = **1.490.583 euro**

Inseminatie merries:

- 2.136 geïnsemineerde merries in Limburg
- In 2017 was 63% van de merries, die geïnsemineerd werden op de centra, drachtig op het einde van het seizoen (heel Vlaanderen)
- Wanneer dit percentage voor heel Vlaanderen zou worden toegepast op Limburg, zou dit betekenen dat er 1.346 merries drachtig waren aan het einde van het seizoen.
- 1.346 drachtige merries * 250 euro geneeskundige verzorging = **336.500 euro.** Dit is waarschijnlijk een onderschatting omdat geneeskundige kosten vaak hoog oplopen bij complicaties.

Embryowinning:

- Er zijn geen cijfers rondom embryowinning en transplantatie die per provincie zijn uitgesplitst, dus hier is geen goede inschatting te maken voor Limburg. Dit resulteert in een grote onderschatting van de omzet raming.

Voor de VTE inschatting is gebruik gemaakt van de bestudeerde jaarrekeningen. Omdat niet alle jaarrekeningen informatie gaven over het aantal VTE is een inschatting gemaakt op basis van de jaarrekeningen die dit wel lieten zien. Dit was vaak 1 tot 3 VTE. Dit is als bandbreedte aangenomen.

4.2.3.5 *Ruimtelijk belang*

De meeste centra voor voortplantingstechnieken in Limburg zijn gevestigd in het noordoosten van de provincie. De overige in het centraal westelijk deel.

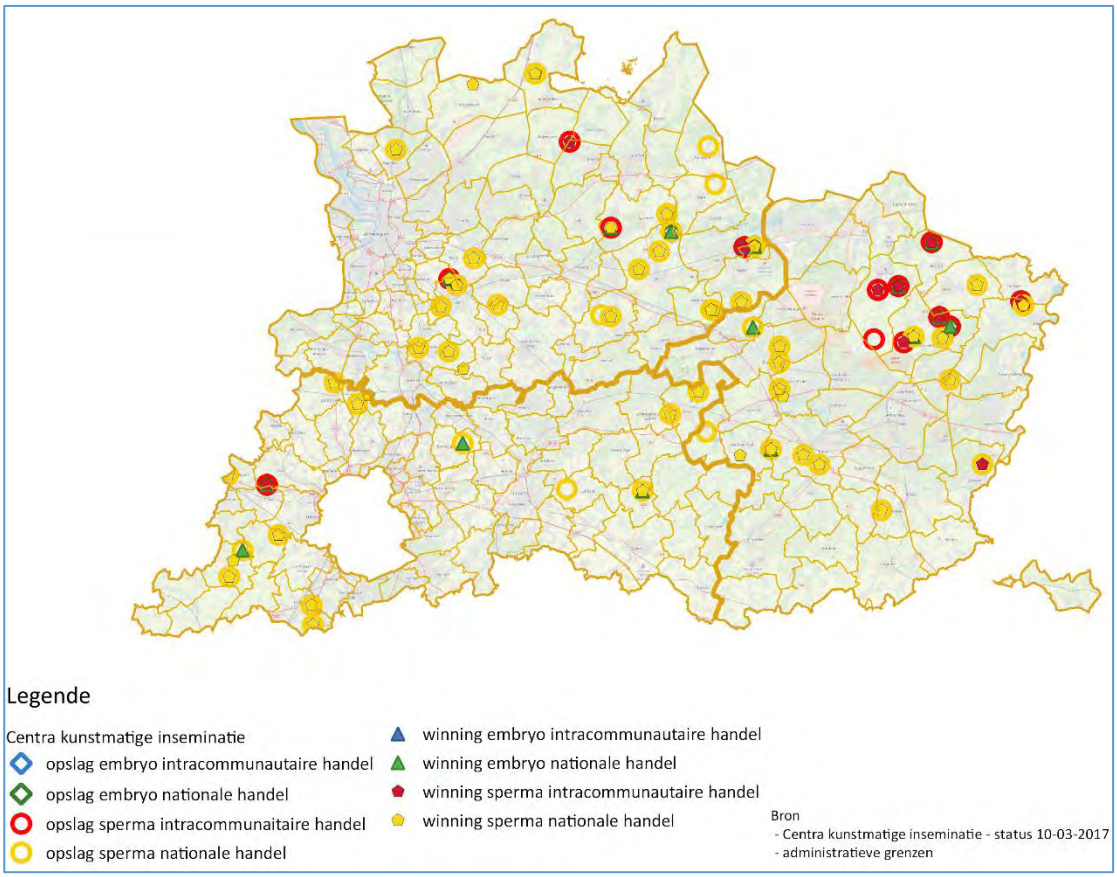

Figuur 18 – Centra Kunstmatige Inseminatie in het oosten van België (Antea Group – Policy Research Corporation, Centra voor voortplantingstechnieken status 10-03-2017)

Op onderstaande kaart van de spreiding van de centra voor voortplantingstechnieken in Europa is het belang van de Belgische en Limburgse centra voor voortplantingstechnieken op Europees niveau duidelijk zichtbaar.

Figuur 19 Ruimtelijk spreiding centra voor voortplantingstechnieken Europa – legende bollen: aantal geinsementieerde merries per jaar (Peter Daels – studiedag fokkerij 2018)

4.3 Pijler 2 – Sport en recreatie

4.3.1 (Koepel)federaties en verenigingen

De vier belangrijkste Vlaamse koepelorganisaties voor de paardensport en paardenrecreatie zijn:

- LRV (Landelijke Rijvereniging Vlaanderen)
- VLP (Vlaamse Liga Paardensport)
- VFP (Vlaamse Federatie voor het Paardenwedrennen)
- vzw De Limburgse Trekpaarden

PaardenPunt Vlaanderen is de officiële koepelorganisatie van de Vlaamse paardensector en vormt het aanspreekpunt voor alle paardenhouders of personen uit de paardensector. Ook voor de andere pijlers zijn zij van belang.

4.3.1.1 *LRV – recreatieve clubs zonder stallen voor mensen met eigen paard*

Definitie

De Landelijke Rijvereniging Vlaanderen (LRV) is een federatie van rijverenigingen in Vlaanderen. De vereniging is historisch gegroeid vanuit de landbouwsector. Bij LRV kan een ruiter (vanaf 7 jaar) die over een eigen paard of pony beschikt, aansluiten om paard of pony te rijden in verenigingsverband. Het verenigingsleven staat dus centraal. Binnen LRV komen zowat alle disciplines van de paardensport aan bod, maar springen en dressuur vormen de hoofdbrok. In 2005 fuseerde LRV met de **Vlaamse vereniging voor ruitertoerisme (VVR)** tot **LRV-VVR**. De VVR ijvert om ruiterpaden open te stellen en te vrijwaren voor de toekomst en verdedigt de belangen van ruiters en menners. LRV organiseert wedstrijden en lessen voor: jumping, dressuur, mennen (vaardigheid- en dressuurproeven, marathon), tuigen (maar dit is klein publiek), combinatie dressuur en jumping, groepsdressuur, G-werking (slechts 20 leden in heel Vlaanderen, wel stijgend), voltige (gymnastiek op paarden). Er worden ook opleidingen gegeven via de clubs, met een overkoepelende organisatie en financiële ondersteuning van LRV. LRV-clubs doen mee aan wedstrijden, organiseren wedstrijden. Om lid te mogen worden van een LRV club, moet men over een eigen paard beschikken. Voor pony's en paarden wordt een aparte werking gevoerd.[85]

Trends en ontwikkeling

De oorsprong van de Landelijke Rijverenigingen dateert al van de jaren 1930 in het kader van de jongerenwerking van de Boerenbond. Een West-Vlaamse priester organiseerde zondagse ruiteruitstappen voor de Boerenjeugdbond, waaraan boerenzonen met paarden deelnamen. Later werd ook gestart met dressuur- en springoefeningen. De vereniging breidde zijn activiteiten uit over gans Vlaanderen.[86] De vereniging breidde ook de aard van zijn activiteiten uit en ondertussen zijn ook niet actieve landbouwers lid van LRV.

---

85 gesprek LRV 12/09/2018

86 https://hetvirtueleland.be/exhibits/show/lrv/bjb/boerenzoon geraadpleegd op 14.10.2018

Beschrijving koepelorganisatie in Limburg

De koepelorganisatie van LRV is gevestigd in Oud-Heverlee. LRV heeft daar een hoofdkantoor en een ruiterschool. Deze ruiterschool gebruiken zij voor het geven van lessen en organiseren van evenementen. De koepelorganisatie van LRV heeft geen vestiging noch werknemers in Limburg.[87]

Ruimtelijk belang

De koepelorganisatie omvat geen vestiging in Limburg en dus ook geen ruimtelijke inname. De afzonderlijke 'LRV'-clubs die lid zijn van LRV hebben wel een zeker ruimtebeslag (piste, weide), dit wordt besproken onder de volgende paragraaf 4.3.2 Accommodatie.

Economisch belang

De koepelorganisatie omvat geen vestiging in Limburg en dus ook geen directe tewerkstelling. Buiten de werknemers in het hoofdkantoor zijn enkel vrijwilligers betrokken bij LRV (op de LRV-clubs zijn enkel vrijwilligers aanwezig). Het gaat hier om het promoten van het verenigingsleven.[88]

4.3.1.2 *VLP – sportclubs (zowel met als zonder stallen)*

Definitie

De Vlaamse Liga Paardensport (VLP) valt als Vlaamse tak onder de koepel van de Koninklijke Belgische Ruitersportfederatie (KBRSF) en wordt erkend door de FEI (Féderation Equestre Internationale). De VLP werkt aan de bevordering en verspreiding van de paardensport in haar verschillende lokale, nationale en internationale vormen en toepassingen, zowel voor paarden als voor pony's. Ook doen ze het beheer en de coördinatie van wedstrijden op alle niveaus. Daar waar LRV enkel provinciale en nationale wedstrijden organiseert (medium-hoog niveau) en meer de focus legt op het verenigingsleven en de recreatieve ruitersport (diverse niveaus), ligt bij VLP de nadruk op de sport op hoog niveau en worden ook internationale wedstrijden georganiseerd. Leden van VLP hoeven niet over een eigen paard te beschikken (bij LRV geldt dit wel). VLP heeft ook tot doel de coördinatie inzake diverse opleidingen, alsook het sturen en begeleiden van initiatieven om het hippische gebeuren te stroomlijnen en te coördineren.

VLP is een door Sport Vlaanderen erkende sportfederatie. Hierdoor kan zij subsidies krijgen (bv. voor lesgevers). LRV is niet erkend door Sport Vlaanderen. Sinds het nieuwe decreet op de georganiseerde sportsector uit 2017, kan nog maar één sportfederatie per sporttak erkend en gesubsidieerd worden, naast de omnisportfederatie. Aangezien VLP een aanbod heeft van basis tot en met topsport en de internationale link heeft met FEI wordt enkel VLP erkend en gesubsidieerd als paardensportfederatie (als unisportfederatie).[89]

Trends en ontwikkeling

Reeds in 1885 wordt de eerste Belgische, niet militaire ruiterclub gesticht onder de naam van 'Société Royale Hippique de Belgique'. In 1947 wordt de Koninklijke Belgische Ruitersportfederatie opgericht. In 2000 splitst de Koninklijke Belgische Ruitersportfederatie zich op in een Vlaamse en Waalse afdeling. Hieruit ontstond de VLP.

---

87 website LRV 5/10/2018
88 gesprek LRV 12/09/2018
89 websites VLP, LRV, FEI, KBRSF, Equibel 12/10/2018

Beschrijving koepelorganisatie in Limburg

VLP is het **overkoepelend orgaan** voor de vijf Vlaamse provinciale groeperingen of voor meer dan 600 aangesloten clubs. Het hoofdkantoor van VLP bevindt zich in Merelbeke.[90] Per provincie is er één provinciale groepering waar regionale wedstrijden in de disciplines dressuur en jumping worden georganiseerd. Voor Limburg is dit de **Kempische Regionale (KR).**

Ruimtelijk belang

De koepelorganisatie omvat in Limburg enkel een kantoorruimte. De afzonderlijke 'VLP'-clubs die lid zijn van VLP hebben wel een zeker ruimtebeslag (maneges met pistes, weides, stallen,…), doch dit wordt besproken onder de volgende paragraaf 4.3.2 Accommodatie.

Economisch belang

De Limburgse afdeling van VLP omvat één contactpersoon die is gevestigd in Kuringen, doch dit betreft geen voltijdse equivalent.[91] Op de VLP-clubs (vooral maneges) zijn zowel bezoldigde werknemers als vrijwilligers aanwezig. De verhuur van stallen, het geven van paardrijlessen, het organiseren van ponykampen, enz. zorgen ook voor inkomsten. Dit wordt besproken onder 4.2.2 Fokinstellingen, opfok en training en 4.3.3 Activiteiten.

4.3.1.3 *VFP – paardenrenbanen (Hippodroom Tongeren)*

Definitie

De **Vlaamse Federatie voor Paardenwedrennen** (VFP) kan vergunningen uitreiken voor de opening van een paardenwedrenbaan en voor het organiseren van paardenwedrennen en de naleving van de voorwaarden in de vergunning controleren. Eveneens promoten zij de fokkerij van renpaarden en leiden jockeys op. De VFP is gemachtigd om het stamboek bij te houden van twee belangrijke rassen van renpaarden, met name de Belgische Draver en het Engels Volbloed.

Trends en ontwikkeling

De Vlaamse Federatie voor Paardenwedrennen (VFP) werd erkend in 2009.

Beschrijving koepelorganisatie in Limburg

De maatschappelijke zetel voor de Vlaamse Federatie voor Paardenwedrennen (VFP) is niet gevestigd in Limburg, maar in Oosterzele, Oost-Vlaanderen. De vzw is opgericht in 2008. De centrale coördinatie in België van events gebeurt met name door de Belgische Federatie voor Paardenwedrennen gevestigd in Bergen.

Ruimtelijk belang

De koepelorganisatie omvat geen vestiging in Limburg en dus ook geen ruimtelijke inname. De Hippodroom van Tongeren, lid van de Federatie, heeft uiteraard wel een zeker ruimtebeslag (piste, weide), doch dit wordt besproken onder de volgende paragraaf 4.3.2 Accommodatie.

---

90 info verkregen via mail en telefonisch

91 website Kempische Regionale (openingsuren enkel 's avonds)

Economisch belang

De koepelorganisatie omvat geen vestiging in Limburg en dus ook geen directe tewerkstelling. Voor het economisch belang van de hippodroom zie § 'Hippodroom'.

4.3.1.4 *VZW KM De Limburgse Trekpaardenfokkers (recreatieve vereniging voor trekpaarden)*

Definitie

VZW KM De Limburgse Trekpaarden valt onder de overkoepelende organisatie **VFBT (Vlaamse Fokkers van het Belgisch Trekpaard)** en heeft een 100-tal actieve leden. De vereniging organiseert exterieurkeuringen, studie-avonden, trekpaardtochten en ter promotie en verbetering van de trekpaardenfokkerij.[92]

Trends en ontwikkeling

De vzw is in 2008 ontstaan als vzw uit de Koninklijke Maatschappij De Limburgse Paardenkwekers.[93]

Koepelorganisatie in Limburg

De koepelorganisatie heeft geen vaste maatschappelijke zetel. De leden van het bestuur en administratie bevinden zich verspreid over de provincie en komen samen naargelang de activiteit.

Ruimtelijk belang

De koepelorganisatie omvat geen kantoorruimte. De leden zijn hoofdzakelijk fokkers, van wie hun ruimtelijk belang reeds vervat zit onder 4.2.2 Fokinstellingen, opfok en training.

Economisch belang

De koepelorganisatie in Limburg omvat geen voltijdse equivalent. De leden zijn hoofdzakelijk fokkers voor hun economisch belang, zie 4.2.2 Fokinstellingen, opfok en training.

---

92 telefonisch interview Limburgse vereniging Limburgs Trekpaarden Ludo Berden

93 www.trekpaad.be 12/10/2018

4.3.2 Accommodatie

4.3.2.1 *Weiland, stallingen en infrastructuur*

Algemeen

Definitie

Het is vooral bij de sport- en recreatie-activiteiten dat weiland, stallingen en infrastructuur kunnen teruggevonden worden. Binnen de paardensport- en recreatie zijn er verschillende soorten activiteiten waarbij telkens andere accommodatie gepaard gaat. In grote lijnen kunnen volgende types van activiteiten onderscheiden worden o.b.v. hun verschil in accommodatie:

- hippodroom: accommodatie: renbaan, tribunes, cafetaria, stallen, parking
- manege: accommodatie, binnenpiste, buitenpiste, stallen, verzorgingsruimte, parking
- LRV-club: accommodatie: buitenpiste, (binnenpiste), parking
- pensionstal: accommodatie: stallen, loopweides
- particuliere recreatieve paardenliefhebber: weide, stal (ev. piste)

Bijkomend zijn binnen bovenstaande types verschillen in uitrustingsgraad en grootteordes. (bv. maneges met slechts één binnenpiste en slechts een 15 tal stallen versus een manege met 60 stallen en vier pistes waar grootschalige evenementen en kampen plaatsvinden).

Trends en ontwikkelingen

Zie bespreking per type, met een onderscheid naar hippodroom / maneges (incl. VLP clubs) en pensionstallen / LRV clubs / particuliere paardenhouders.

Beschrijving deelsector in Limburg

Een accommodatie van het type hippodroom komt enkel voor in Tongeren. De overige types van accommodaties i.f.v. sport en recreatie komen verspreid voor in de provincie, *zie bespreking van de respectievelijke types accommodaties in de volgende hoofdstukken 'Maneges (inclusief VLP clubs) en pensionstallen', 'LRV clubs (leden met eigen paard – recreatief niveau)' en 'Particuliere paardenhouder'*).

Binnen het type 'maneges en pensionstallen' zijn er enkele aantrekkingspolen. Dit zijn grotere paardencentra die beschikken over een grote kwaliteitsvolle accommodatie en daardoor enerzijds grotere events kunnen organiseren anderzijds ook meer ruiters aantrekken. Ruiters, met name (top)sport ruiters zijn immers (vaker) op zoek naar kwaliteit.

De aantrekkingspolen bevinden zich bijna allemaal in het noordoosten van de provincie gaande van Lanaken tot Peer, met uitzondering van het Woutershof in Kuringen, een accommodatie die ook vaak gebruikt wordt voor events en clubs uit Vlaams-Brabant. De belangrijkste trekpleisters in het noordoosten van de provincie zijn: Sentowerpark (Oudsbergen), Orsof (Neerglabbeek), Breugelhoeve en Panhof (Peer), Kattevenia (Genk), De Warre (Neeroeteren). De meeste trekpleisters liggen in het noord-oosten van de provincie. Een regio waar zich bovendien ook het ruiternetwerk bevindt.

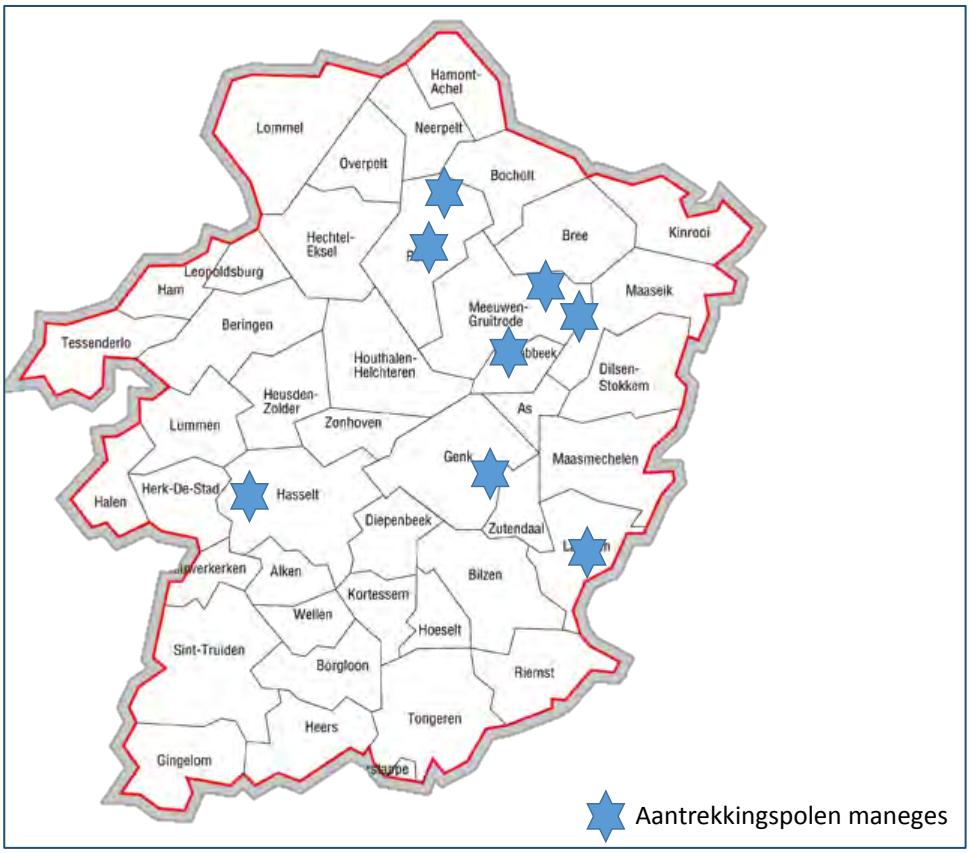

Figuur 20 aantrekkingspolen maneges

Verder bevinden er zich ook verschillende trekpleisters net voorbij de lands- en provinciegrenzen: nl. De Peelbergen, Valkenswaard en Jumping Maastricht in Nederlands Limburg; FEI World Equestrian Games in Aken.

Op onderstaande kaart wordt de densiteit aan paardensport- en recreatie infrastructuur in Limburg per gemeente gesynthetiseerd op basis van data voor de types accommodatie (maneges, pensionstallen, ruiternetwerk, frequentie aantal events, aantal paardensportclubs). Volgende criteria werden samengevoegd om een graduele genormaliseerde schaal per gemeente te bekomen:

- criterium 1: aantal VLP en LRV events per gemeente
- criterium 2: aantal maneges en pensionstallen per gemeente
- criterium 3: aantal km ruiternetwerk per gemeente
- criterium 4: aantal VLP en LRV verenigingen per gemeente

Uit deze kaart blijkt dat paardensportinfrastructuur in functie van sport en recreatie verspreid voorkomt in de provincie

Densiteit paardensport - Limburg

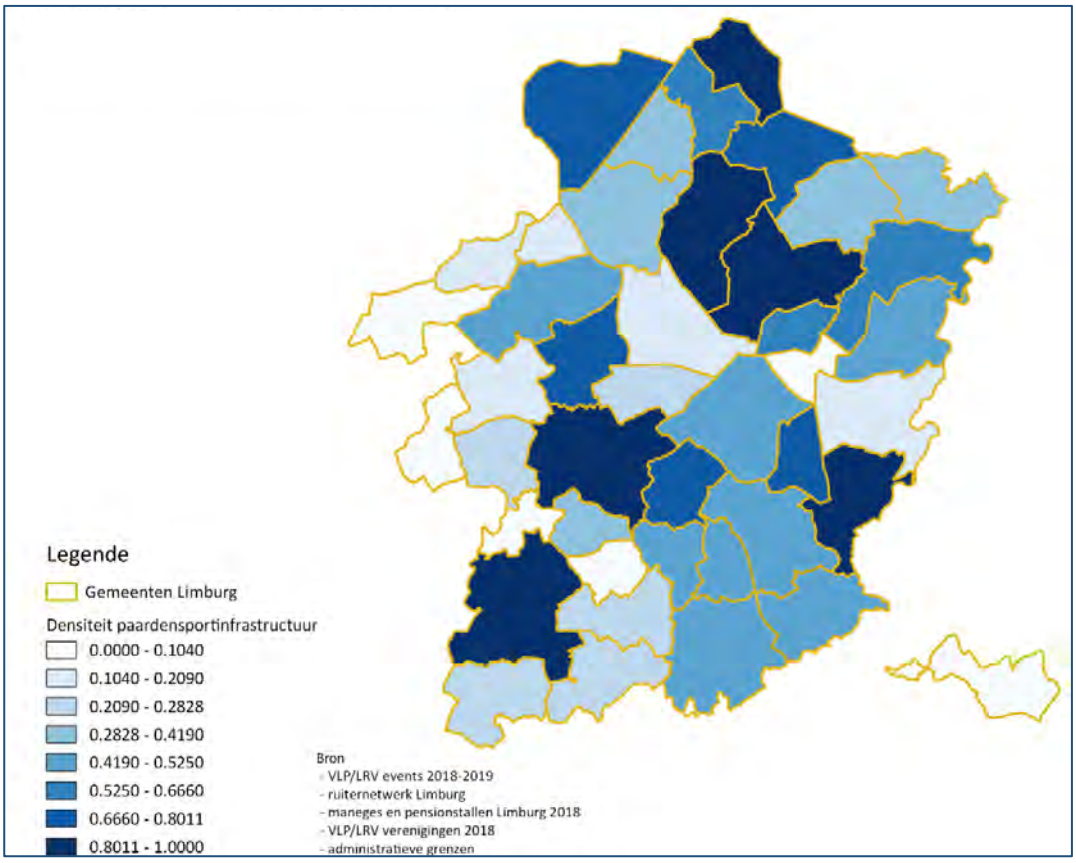

Figuur 21 Densiteit aan paardensportinfrastructuur (o.b.v. gegevens aangeleverd door VLP, LRV, provincie en Paardenpunt, nl. VLP/LRV events 2018-2019, ruiternetwerk, maneges en pensionstallen lijst Paardenpunt, aantal LRV en VLP clubs).

Ruimtelijk belang

Het ruimtegebruik door de weilanden, stallingen en infrastructuur van de paardenhouderijen in Limburg kan niet exact ingeschat worden, wegens de versnippering van beschikbare gegevens, de aard van de gegevens (nl. op punt- of gemeenteniveau, niet op perceelsniveau) en wegens het ontbreken van gegevens over de kleine hobby-paardenhouder. Wel kan tot een (ruwe) inschatting gekomen worden op basis van de vork van ruimtegebruik per paard vanuit de literatuurstudie (zie §3.4) waarbij een ruimtegebruik van 0,1 - 0,5 ha per paard als realistisch wordt beschouwd vanuit de geraadpleegde bronnen. Dit wordt vervolgens gecombineerd met de registratie van het aantal paarden in Limburg (ca. 37.000). Deze combinatie komt neer op ca. 3.700 (minimaal) tot ca. 18.500 ha (maximaal) of ruwweg 1,5% tot 7,5% van de oppervlakte van de provincie Limburg. Dit is een inschatting rekening houdende met alle geregistreerde paarden (dus fokkerijen inbegrepen). Hierin zit voor het overgrote deel het ruimtegebruik binnen deelsector 2 vervat, maar ook het ruimtegebruik door de fokkerijen (deelsector 1) valt hier onder.

Economisch belang

Zie bespreking per type.

Hippodroom

Definitie

Op een hippodroom vinden paardenrenwedstrijden plaats. Op de Belgische hippodromen worden twee soorten koersen georganiseerd:

- gewone Belgische koersen waarop enkel Belgische gokkers kunnen spelen.
- Premium koersen waarop Belgische gokkers, Franse gokkers en gokkers uit landen met een partnership met de Franse PMU kunnen gokken.[94] Premiumwedstrijden hebben een bepaalde status en faam in het wedcircuit. Aan deze wedstrijden wordt veel prijzengeld gekoppeld en deze wedstrijden worden uitgezonden in heel Frankrijk (gesponsord door Frankrijk). Deze premium-wedstrijden trekken in verhouding dan ook bijna dubbel zoveel bezoekers.[95]

Trends en ontwikkelingen

In Vlaanderen bevinden zich vier hippodromen, drie in West-Vlaanderen en één Limburg. Het aantal bezoekers voor paardenrennen heeft de laatste jaren van de vorige eeuw en eerste jaren van deze eeuw een dalend aantal bezoekers gekend, met bijvoorbeeld de sluiting van de hippodroom van Tiercé-Franco-Belge als gevolg. Diverse andere vormen van entertainment vormden een concurrentie voor het vroegere 'zondagse verzetje'. De komst van de lotto en online weddenschappen heeft ook een grote impact gehad. De sector haalt ook het verschil in BTW met de buurlanden aan als een pijnpunt (in België wordt paardenrennen gezien als een luxe product met 21% btw terwijl het in Frankrijk slechts met 6% wordt belast[96]). Om de sector nieuw leven in te blazen zijn verschillende acties ondernomen. Eén daarvan was de oprichting van de Vlaamse Federatie voor Paardenwedrennen. Op die manier ontstond één vertegenwoordiger voor de sector, die namens de sector kan onderhandelen met bv. overheid. Daarnaast zijn bepaalde hippodromen zich gaan herprofileren. Zo is de hippodroom van Waregem zich specifiek ook gaan richten op het verhaal van het luxe-evenement. Ook de hippodroom van Tongeren is bezig met een herprofilering. (*zie paragraaf 'Economisch belang*).[97]

Beschrijving deelsector in Limburg

Van de vier hippodromen in Vlaanderen bevinden er zich drie in West-Vlaanderen en één Limburg. De hippodroom van Tongeren is bijgevolg uniek gelegen en bestrijkt een zeer ruim verzorgingsgebied, noodzakelijk voor de exploitatie. Sinds 1950 vinden er paardenkoersen plaats in Tongeren.

Op de hippodroom in Tongeren bevinden zich momenteel 100 stallen, een wedstrijdbaan, een tribune en bijhorende accommodatie zoals parking. Op deze locatie vinden momenteel enkel activiteiten plaats bij wedstrijden. Op andere dagen worden de stallen wel verhuurd maar wordt de rest van de accommodatie nog niet gebruikt.

Vandaag trekt de hippodroom in Tongeren 160 leden aan. Dit zijn paardenrenners die komen oefenen met paardenrennen op de renbaan. Het aantal leden overstijgt het huidige aantal stallen. Ca. 60 leden hebben hun paard thuis op stal.[98] *Voor cijfers over het aantal bezoekers wedstrijden: zie events.*

---

94 www.hippodromedewallonie.be 11/10/2018
95 interview contactpersonen vzw Drafrennen Tongeren
96 http://paarden.vlaanderen/nl/themas/Fiscaliteit
97 Paardenrensector groepeert zich om te overleven, 01/02/2008, Het Laatste Nieuws; 'Paardenkoers is bijna dood', 2/11/2008, Het laatste nieuws
98 interview contactpersonen vzw Drafrennen Tongeren

Ruimtelijk belang

De volledige site van de Hippodroom in Tongeren en aangelande gebouwen neemt vandaag ca. 10,1 ha in beslag.

Economisch belang

Momenteel is de verhouding inkomsten uit de paardenrennen versus uitgaven inzake accommodatie en horeca onvoldoende om te renderen. Een groot deel van de tijd wordt het terrein niet gebruikt. Momenteel onderzoekt de stad Tongeren samen met de betrokken partijen en LRM een scenario van meervoudig ruimtegebruik. Hierbij wil men de hippodroom uitbouwen tot een centrum voor de paardensport waar meer wordt aangeboden dan louter drafrenwedstrijden (bv. manege, overdekte piste, bijkomende pensionstallen, paardrijlessen, paardenpension, voorzien van jumping/dressuur parcours op het binnenplein naar analogie met Waregem en Mons).[99]

Maneges (inclusief VLP clubs) en pensionstallen

Definitie

Een manege is een plek waar paardrijlessen gevolgd kunnen worden en het paardrijden kan beoefend worden. Op verschillende maneges worden ook evenementen georganiseerd. Op een manege is vaak volgende infrastructuur aanwezig: (binnen)piste, cafetaria, stallingen, verzorgingsruimte paarden, weides, parking. In een exploitatiemodel van een manege is een paardenpension meer en meer belangrijk. Omdat ruiters wel hun sport willen beoefenen maar zelf niet de ruimte of de tijd hebben om hun paarden dagelijks intensief te verzorgen doen zij een beroep op een paardenpension.

Een pensionstal verhuurt stallen, doch voorziet ook in de bijhorende accommodatie die een paard nodig heeft in zijn dagdagelijkse leven en voor zijn onderhoud (loopweide, soms een verzorgingsstal of solarium).

Maneges en pensionstallen worden bij PaardenPunt niet apart geregistreerd.

Trends en ontwikkelingen

Het onderscheid tussen financieel sterke meer professionelere sportclubs met sterk uitgeruste infrastructuur (meerdere pistes, meer dan 30 stallen) waar grote evenementen plaatsvinden en de kleinere meer hobbymatige recreatieve clubs vergroot.[100]

Beschrijving deelsector in Limburg

Bij PaardenPunt zijn er 52 maneges en pensionstallen geregistreerd. De maneges en pensionstallen komen ruimtelijk gespreid voor in de regio's Haspengouw en het noordoosten van de provincie. De maneges en pensionstallen liggen vaak niet in recreatiegebied waardoor er niet kan uitgebreid worden of waardoor ze problemen hebben met vergunningsaanvraag voor herbouw of verbouwingen of aanleg pistes.[101]

Maneges en bij uitstek ook pensionstallen zijn vaak gevestigd in voormalige landbouwbedrijven. [102]

---

99 gebaseerd op gegevens /interviews met vzw Drafrennen en betrokken actoren: i.k.v. RUP Hippodroom Tongeren
100 gesprek LRV 12/09/2018
101 LRM 2017
102 resultaten enquête en info websites maneges

Figuur 22 geeft, op basis van gegevens van PaardenPunt (2018), de locatie van de geregistreerde maneges en pensionstallen in Vlaanderen weer. Hieruit blijkt een lager aantal in Limburg in vergelijking met andere provincies (Antwerpen en Oost-Vlaanderen hebben bijvoorbeeld duidelijk een veel groter aantal). Anderzijds blijkt hieruit ook dat maneges en pensionstallen vandaag in Limburg verspreid voorkomen met uitzondering van het gebied dat ongeveer overeenkomt met De Wijers/ Park Midden Limburg. Net als bij de fokkerijen is er echter een onderscheid tussen de grotere, sterk uitgeruste maneges die verschillende events kunnen organiseren en veel paarden kunnen stallen en de grote groep kleine recreatieve paardenhouderijen.

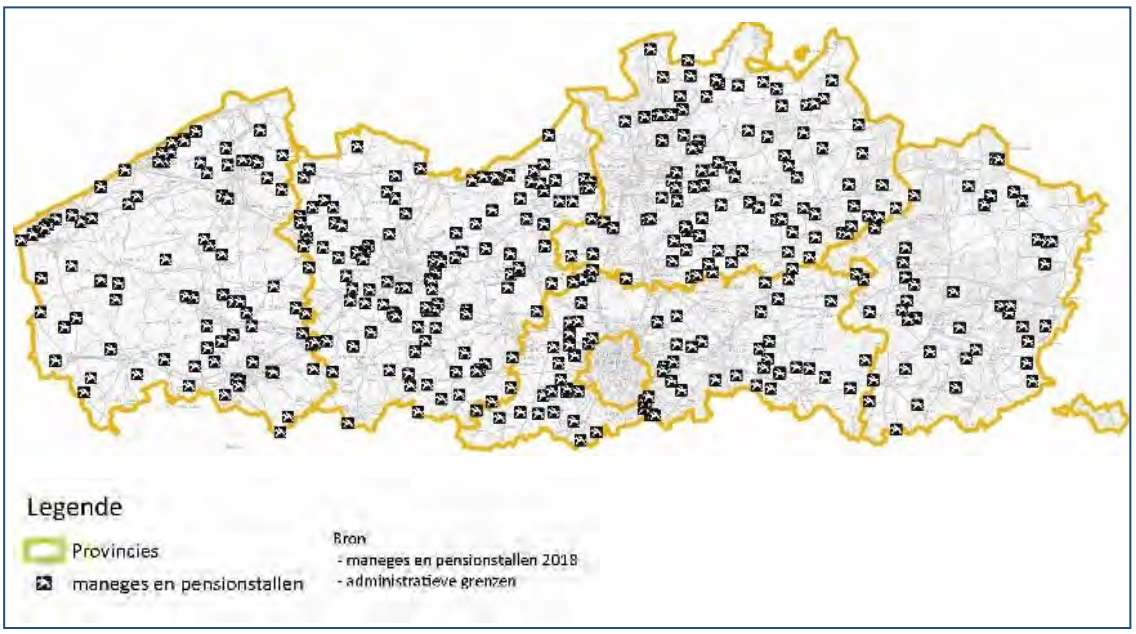

Figuur 22 Maneges en pensionstallen o.b.v. lijst maneges en pensionstallen zoals geregistreerd bij Paardenpunt anno 2018

Een groot deel van de maneges betreffen VLP-clubs. Hier kunnen wedstrijden, trainingen met een bepaald VLP-erkenning worden gehouden (bepaald sportniveau). De VLP-clubs komen verspreid voor in de provincie, zoals blijkt uit Figuur 23. Uit algemene cijfergegevens van VLP blijkt dat zowel het aantal leden als het aantal aangesloten clubs stijgt tussen het begin en het einde van het jaar (dit zijn zowel maneges, als kleinere clubs, op verschillende sportniveaus). Dit is een algemene trend voor al de provincies. Dit is te verklaren doordat veel leden zich op het einde van het jaar nog inschrijven.

Limburg is de provincie met duidelijk een lager aantal leden en clubs in vergelijking met de andere provincies.

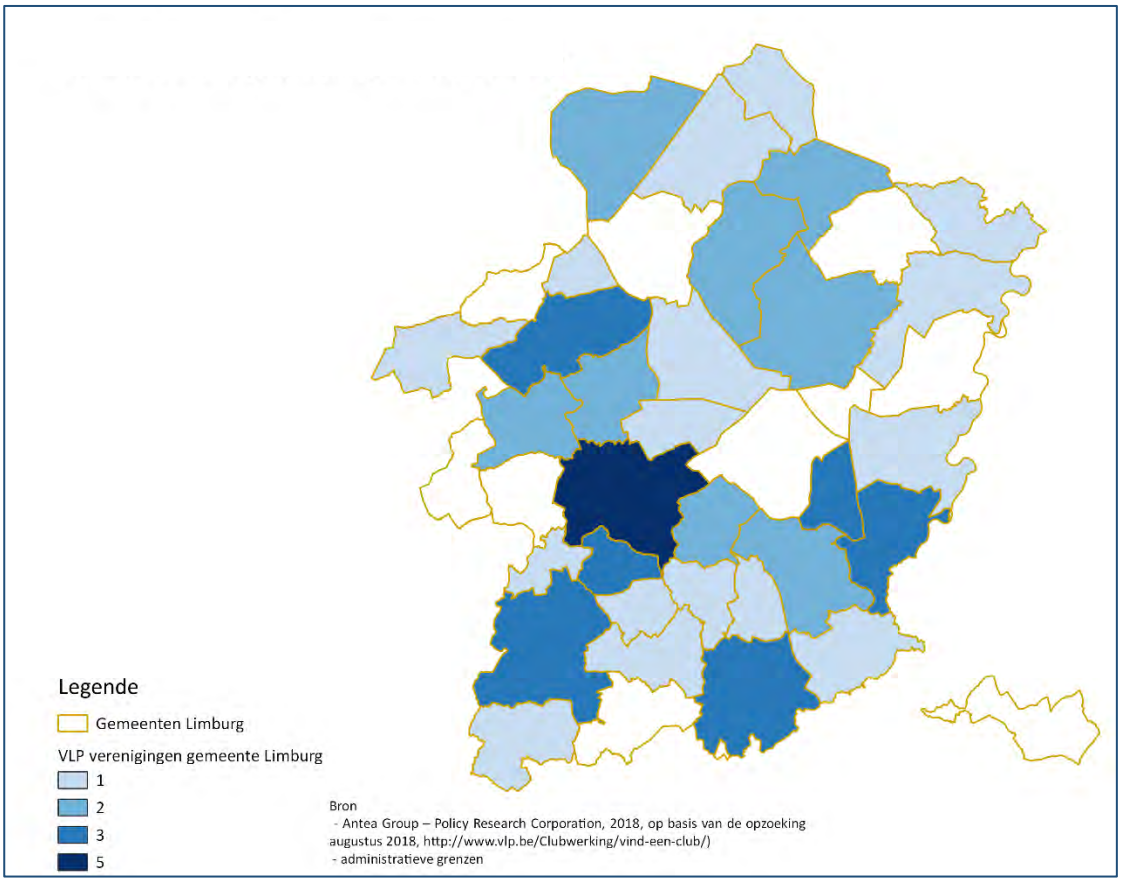

Figuur 23 Locatie van de clubs, aangesloten bij VLP, gegevens per (deel)gemeente op basis van de opzoeking augustus 2018, http://www.vlp.be/Clubwerking/vind-een-club/

Tabel 1 – Evolutie van het aantal leden en het aantal clubs bij VLP (VLP, 2018

	03/09/2018		
TOTAAL LEDEN	2018	t.o.v. 31/12/2017	t.o.v. 04/09/2017
HROV Oost-Vlaanderen	10.637	-4,15%	3,71%
WVUR West-Vlaanderen	7.503	-3,20%	2,60%
HGVBB Vlaams-Brabant	7.661	-9,12%	3,67%
KR Limburg	3.755	-1,47%	3,19%
VOR Antwerpen	7.896	-2,75%	3,19%
TOTAAL	**37.452**	**-4,48%**	**3,30%**
CLUBS TOTAAL	2018	t.o.v. 31/12/2017	t.o.v. 04/09/2017
HROV Oost-Vlaanderen	200	4,71%	3,63%
WVUR West-Vlaanderen	119	3,48%	6,25%
HGVBB Vlaams-Brabant	112	-2,61%	0,90%
KR Limburg	63	-3,08%	0,00%
VOR Antwerpen	145	3,57%	4,32%
TOTAAL	**639**	**2,08%**	**3,40%**

De activiteiten die worden aangeboden per club zijn opgenomen in de databank van VLP. Hieruit blijken jumping en dressuur de belangrijkste activiteiten voor de aangesloten clubs in Limburg.

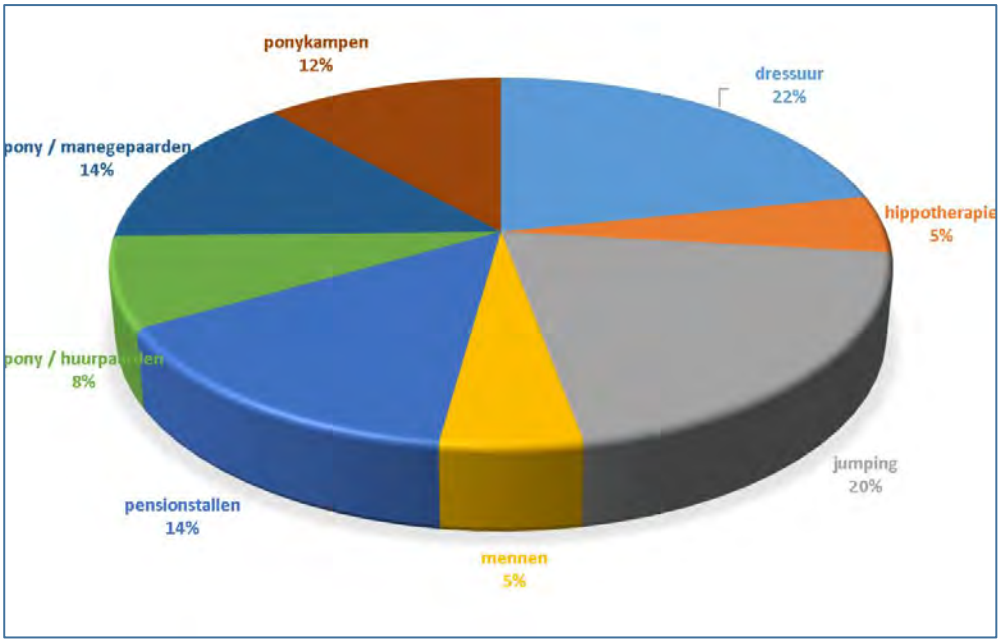

Figuur 24 – activiteiten van de clubs in Limburg, aangesloten bij VLP o.b.v. opzoeking 30/08/2018, http://www.vlp.be/Clubwerking/vind-een-club/)

Ruimtelijk belang

Binnen Limburg komen er maneges en pensionstallen voor van verschillende schaalniveaus en verschillend uitrustingsniveau. Niet elke manege neemt evenveel ruimte in. Bij een bevraging van maneges en pensionstallen naar aanleiding van deze studie werd ook de ruimte-inname bevraagd. Bij de vier respondenten (vier verschillende soorten maneges en/of pensionstallen) liepen de oppervlakte van het ruimtebeslag sterk uiteen. Gezien het beperkte aantal t.o.v. het totale aantal maneges kan deze steekproef niet als representatief beschouwd worden om gemiddeldes of algemene cijfers af te leiden. De grote verscheidenheid in deze kleine respondentengroep, geeft wel al de verscheidenheid in het ruimtebeslag aan.

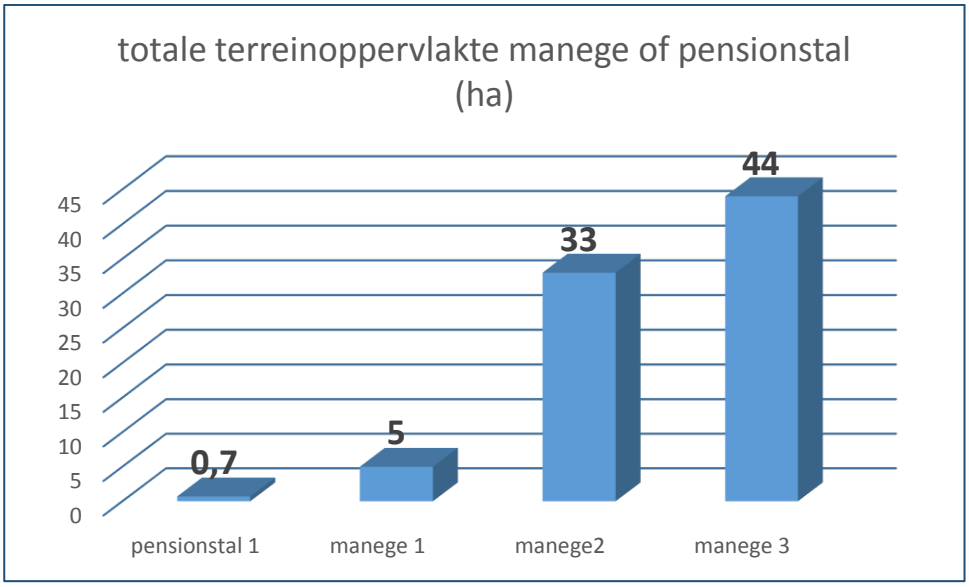

Figuur 25 Totale terreinoppervlaktes in gebruik door maneges of pensionstal (steekproef bevragingen)

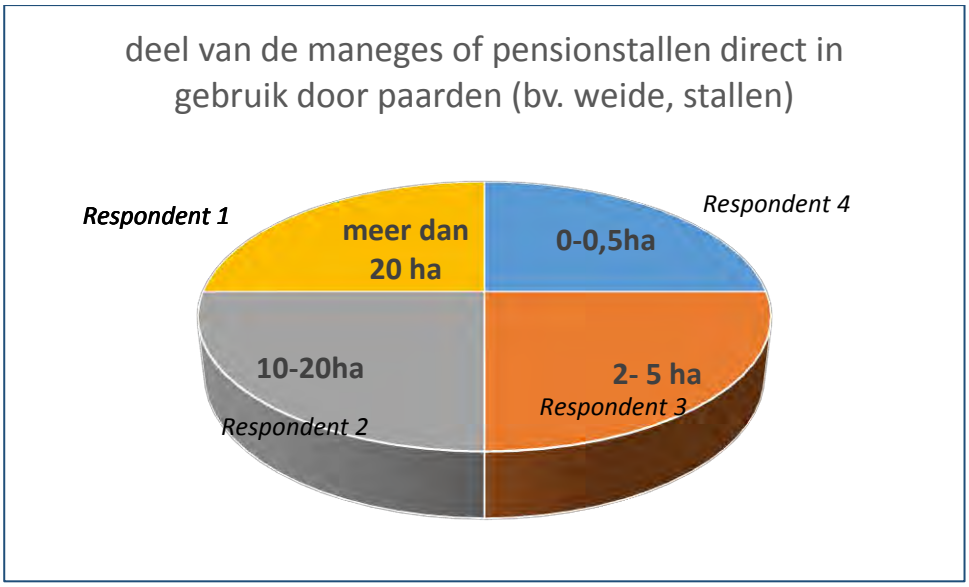

Figuur 26 Deel van de maneges of pensionstallen direct in gebruik door paarden (bv. weide, stallen)(bevraging) (in ha)

Van de 52 maneges en/of pensionstallen in Limburg zoals geregistreerd volgens Belgische Federatie van het Paard[103] zijn er iets minder dan de helft (nl. ca. 24)[104]die aangeven over een binnenpiste te beschikken. Slechts ca. 10% (ca. 5 maneges en/of pensionstallen) beschikken over meer dan 2 binnenpistes). Het merendeel van de maneges en/of pensionstallen die over een binnenpiste beschikken organiseren evenementen. Ongeveer één op de vijf maneges en/of pensionstallen beschikt

103 overzichtslijst van maneges en pensionstallen volgens Belgisch Federatie van het Paard o.b.v. meest actuele gegevens, nl. 2015

104 gebaseerd op info van de websites van de eigen maneges en pensionstallen, van ca.20 maneges en pensionstallen was echter geen info beschikbaar.

over een buitenpiste (ca. 12).[105] De maneges en/of pensionstallen die volgens hun website niet over een piste beschikken betreffen deels pensionstallen of andere vormen paardenhouderijen. Bv. stallen en grote paddock en weides waar lessen gegeven worden bv. in amazonerijden doch niet gefocust wordt op jumping.

Economisch belang

Door de Limburgse maneges en pensionstallen wordt een globale omzet gerealiseerd van ca. 930.000 €. Dit algemeen richtcijfer wordt bekomen door het aantal maneges en pensionstallen te vermenigvuldigen met de gemiddelde cijfers voor maneges en pensionstallen voor gans Vlaanderen uit de studie uit 2016 Departement Landbouw en Visserij.

Aantal vestigingen	Omzet	Werkgelegenheid in VTE
52	927.000	184

De 52 maneges en pensionstallen in Limburg stellen gezamenlijk ongeveer 180 VTE tewerk. Hiervoor werd volgende berekening gehanteerd: in de studie uit 2016 van het Departement Landbouw en Visserij wordt uitgegaan van 475 maneges en pensionstallen die samen 1.681 VTE tewerkstellen. Dit is ongeveer 3,54 VTE per manege. In Limburg zijn er 52 maneges. Dit vermenigvuldigd met de gemiddelde VTE per manage resulteert in ongeveer 184 VTE.[106]

105 gebaseerd op info van de websites van de eigen maneges en pensionstallen, van ca.20 maneges en pensionstallen was echter geen info beschikbaar.

106 Op de enquêtes die verstuurd werd naar de maneges en pensionstallen i.k.v. deze studie werden vier reacties ontvangen. Het aantal VTE bij de respondenten liep uiteen van 0 tot 5 VTE.

LRV clubs (leden met eigen paard – recreatief niveau)

Definitie

Een LRV-club geeft paardrijlessen, organiseert wedstrijden en neemt deel aan wedstrijden. Om lid te mogen zijn van een LRV-club moet je over een eigen paard beschikken. Op een LRV-club zijn (meestal) enkel een piste en geen stallen aanwezig. LRV-clubs wedstrijden zijn met name voor recreatieve doeleinden, topsportwedstrijden en internationale wedstrijden maken hier geen deel van uit.[107]

Trends en ontwikkelingen

Het aantal LRV-leden daalde de voorbije jaren in heel Vlaanderen. Deze trend is ook in Nederland te merken. Vermoedelijk is dit te verklaren door een combinatie van factoren zoals individualisering, de te respecteren regels van LRV & de clubwerking, en de kostprijs van de sport. Het zijn vooral de kleine verenigingen en clubs die het moeilijk hebben. De grote clubs, met goede accommodatie, doen het wel goed en trekken nieuwe leden aan (de vraag is hier vaak groter dan het aanbod). Verschillende leden zijn ook landbouwer (de oorsprong van LRV vindt zich ook in de landbouwsector).

Beschrijving deelsector in Limburg

LRV-clubs komen vooral voor in het noorden van de provincie Limburg. De provincie Limburg is met ca. 1.300 leden pas de vierde provincie in aantal LRV-leden. Het aantal LRV-leden is ook in de provincie Limburg de laatste 10 jaar gedaald van ca. 2.000 naar ca. 1.300. Opvallend is de sterke daling in de ponywerking in de provincie Limburg (een daling van 50%). Dit is nefast, gezien vanuit de ponywerking (jeugd) vaak een grote doorstroom is naar de paardenwerking (volwassenen).[108]

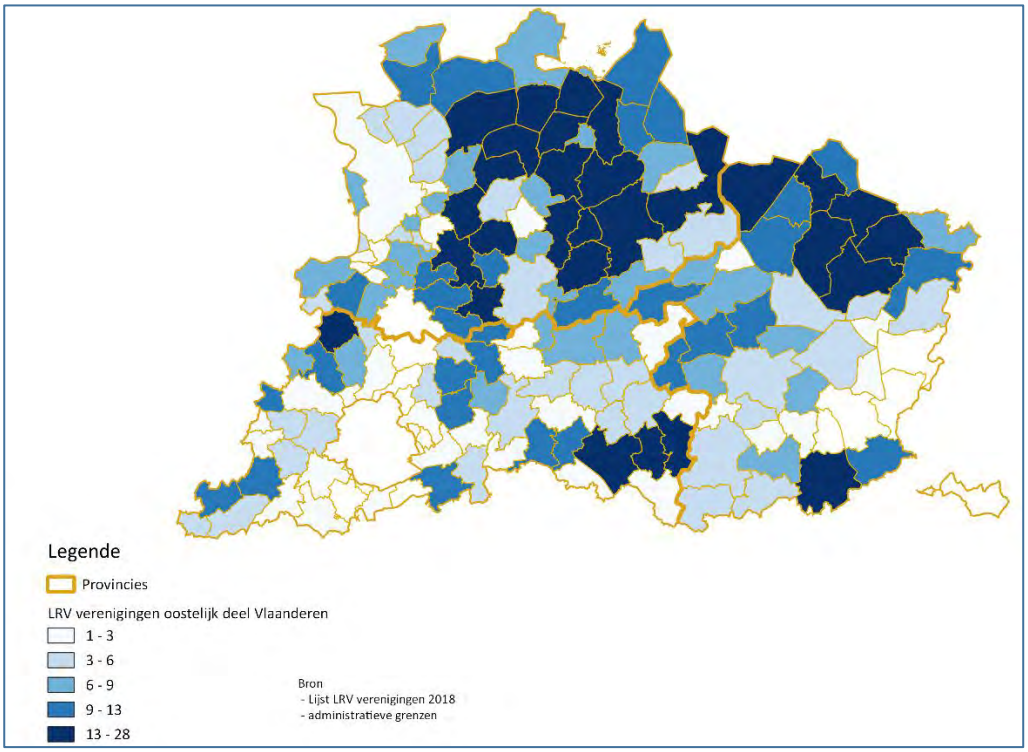

Figuur 27 Aantal LRV-clubs per deelgemeente – Vlaanderen (bron, LRV, 2018)

107 www.lrv.be; gesprek LRV 12/09/2018;
108 gesprek LRV 12/09/2018

Ruimtelijk belang

Verschillende LRV-verenigingen maken gebruiken van de accommodatie van maneges zowel om te oefenen als voor het organiseren van LRV-evenementen (bv. LRV ponyclub Sint-Trudo uit Peer komt samen in Manege Breugelhoeve, LRV Ponyclub De Lustige Dravers komen samen in Kattevenia, LRV-club Sint-Laurentius uit Hamont-Achel organiseerde een evenement in de Breugelhoeve).[109] Zij huren accommodatie op de manege af voor hun activiteiten. De eigenaars komen met hun paard en eigen transport naar de betrokken maneges.

Er zijn ook enkele LRV-club die geen gebruik maken van de maneges en aparte weides en pistes hebben (bv. De Dravers in Pelt), maar dit aandeel is beperkter. Meestal gebruiken zij met name een clublokaal en enkele buitenpistes en loopweides (de range van oppervlakte open ruimte in gebruik door paarden kan ook variëren omdat voor een loopweide geen vaste afmetingen zijn).[110] Het ruimtelijk belang van de LRV-clubs is dan ook beperkter en indirect vervat in dat van de maneges.

Economisch belang

Paardenliefhebbers die op een LRV-club activiteit samenkomen, doen dit louter in vrije tijd. Op een LRV-club bevindt zich dan ook geen bezoldigde werknemers. Deze deelsector betreft een louter recreatieve sector zonder winstoogmerk.

Particuliere paardenhouder

Definitie

Een particuliere paardenhouder is iemand die op eigen terrein een paard heeft staan of op een gehuurd terrein (geen onderdeel van manege of pensionstal) een eigen paard heeft staan. Het is een groep van grondgebruikers met een zekere ruimtelijke impact die kan gaan over: versnippering van het landbouwareaal, mestdruk, overbegrazing (met vermindering van de grasgroei, impact op soortenrijkdom en beschadiging van de wei), visuele landschapsverstoring.

Trends en ontwikkelingen

De evolutie naar kleinere percelen voor woningen maakt dat paardenbezitters minder en minder over eigen weilanden beschikken om hun paarden te stallen. Bij gevolg stijgt de vraag naar stalling voor paarden.

Beschrijving deelsector in Limburg

Het beeld van de spreiding van de maneges en pensionstallen (*zie Figuur 22 Maneges en pensionstallen)* spoort samen met de veronderstelling dat het aandeel particuliere paardenhouders dat een eigen paard stalt in de provincie Limburg groter zou dan in andere provincies. Een verklaring die hiervoor wordt gegeven is dat in Limburg nog relatief veel ruimte is en particulieren nog vaak over eigen grond beschikken om een paard te houden.[111] Er is naar verwachting in Limburg dan ook een grote groep van particulieren (al dan niet horende bij een vereniging of club) die een eigen paard houdt. Deze 'grijze' zone is een groep die moeilijk in beeld te brengen is, er is geen lijst van beschikbaar

---

109 websites diverse LRV-clubs waaronder LRV Sint-Trudo Peer, LRV De Lustige Dravers, LRV Sint-Laurentius, website Peer, website de Damburg Bocholt, …

110 LRV-club in Pelt omvat een oppervlakte van ca.1ha. bron Geopunt.be, website De Dravers

111 gesprek PaardenPunt 20/08/2018

en het betreft een anonieme groep die i.t.t. maneges en pensionstallen (bv. geen websites, geen bvba-nummer, geen reclame).

Het aantal LRV-leden per deelgemeente geeft wel een idee van waar mensen met een eigen paard die ook recreatief met paardrijden (recreatieve wedstrijden) bezig zijn, zich bevinden. Elk ruiter die is aangesloten bij LRV moet immers over een eigen paard beschikken. Er wordt geschat dat ca. 90% van de leden een eigen paard thuis heeft staan en niet in een manege of pensionstal[112]. Uit deze kaart valt af te leiden dat in de gehele provincie mensen over een eigen paard beschikken en op recreatief niveau deelnemen aan wedstrijden. De witte vlekken en lichtere vlekken op de kaart rond Lanaken en Sint-Truiden kunnen verklaard worden doordat hier meer ruiters op hoger sportniveau aanwezig zijn en/of lacunes in gegevens registratie (niet elke particuliere paardeneigenaar is immers lid van LRV).

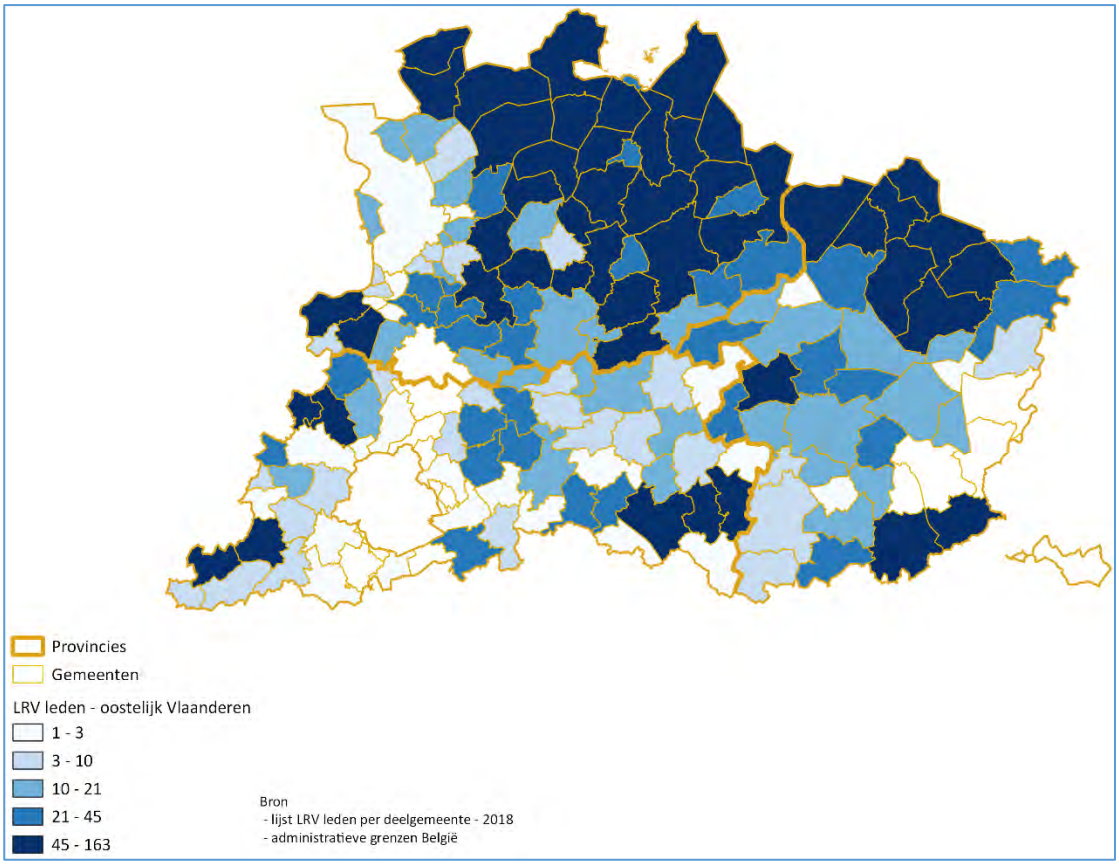

Figuur 28 Aantal LRV-leden per deelgemeente oostelijk deel van Vlaanderen (bron, LRV, 208)

Ruimtelijk belang

De particuliere paardenhouder is de grootste groep in aantal van paardenhouders in recreatief verband. Er zijn veel meer particuliere paardenhouders dan dat er maneges, pensionstallen en LRV-clubs zijn.[113] De particuliere paardenhouder wordt echter niet als een aparte categorie geregistreerd. In de algemene databank van het BCP worden de locaties van eigenaars met paarden bijgehouden, doch hierbij is niet gekend wanneer het om een particuliere paardenhouders gaat of het om een pensionstal of een fokkerij gaat. Verder is niet gekend hoeveel weide de particuliere paardenhouders

112 gesprek LRV 12/09/2018
113 gesprek PaardenPunt 20/08/2018

exact innemen. Men kan hen aanschouwen in het landschap, de gemeente en/of provinciale ambtenaar komt hen (soms) tegen bij vergunningsaanvragen, doch een algemeen beeld is niet beschikbaar. Een algemeen indicatie van het ruimtebeslag van deze groep is vandaag dan ook moeilijk te maken.

Economisch belang

De particuliere recreatieve paardenhouder houdt i.f.v. recreatieve doeleinden één of meerdere paarden op eigen terrein of gehuurd terrein. Deze paardenhouderij baat geen economische activiteit uit en het betreft louter een hobbymatige activiteit. Er wordt dan ook geen rechtstreekse omzet of werkgelegenheid gecreëerd. Indirect zijn deze paardenhouders wel verbonden aan andere deelsectoren van de paardenhouderij waar wel omzet en werkgelegenheid wordt gegenereerd (bv. maneges, paardenhandel).

4.3.2.2 *Bedrijven die aangifteplichtig zijn in kader van het mestdecreet*

Definitie

Een uitbater van een paardenhouderij is verplicht aangifte te doen bij de Mestbank vanaf een zeker grondgebruik en/of het houden van een bepaald aantal paarden. Dit geldt niet alleen voor de professionele bedrijven maar ook wanneer de paardenhouderij louter als hobby uitgebaat wordt of geen inkomsten genereert, is het bedrijf aangifteplichtig in de volgende situaties:

- het bedrijf heeft een productie aan dierlijke mest van 300 kg fosfaat of meer
- het bedrijf heeft minstens 2 ha landbouwgrond in gebruik (in eigendom of gehuurd).

M.a.w. enkel de grote maneges komen in aanmerking voor aangifteplicht. Anderzijds komen ook de fokkerijen, landbouwbedrijven die een andere hoofdactiviteit hebben, maar wel enkele paarden houden alsook particuliere paardenhouders met een zeker aantal paarden, mestproductie, of oppervlakte grond in gebruik hiervoor in aanmerking. De gegevens geven dus in feite een mix weer van pijlers 1 en 2.

Trends en ontwikkelingen

Het aantal bedrijven met paardachtigen in Limburg is over het algemeen niet sterk gedaald.[114] In het centraal-westelijk deel van de provincie is het zelfs licht gestegen.

Beschrijving deelsector in Limburg

Op onderstaande kaart wordt de ruimtelijke spreiding van het aantal bedrijven met paarden die geregistreerd zijn in de mestbank weergegeven. Dit kan echter niet gelijkgesteld worden aan de ruimtelijke spreiding van de grote maneges of grote fokkerijen. Een veeteeltbedrijf met koeien die door zijn groot aantal koeien moet opgenomen worden in de mestbank doch hobbymatig voor recreatief gebruik enkele paarden heeft staan, zal ook op onderstaande kaart verwerkt zijn. Ondanks de foutmarges geef onderstaande kaart wel een indruk welke regio's geliefd zijn voor het houden van paarden. Er komen hier enkele regio's naar voor die ook in de andere pijlers en kaarten terugkomen bv. noordoost Limburg. Doch dit geldt niet voor alle regio's (bv. regio rond Sint-Truiden). Deze kaart geeft enkel aan waar er landbouwers zijn met paarden, er is niet gekend waarvoor de landbouwers de paarden gebruiken (bv. effectief voor recreatief ruiteren, om te fokken of nog andere reden).

[114] vergelijking met gegevens uit studie 'De Limburgse landbouw- en tuinbouw in kaart' 2014

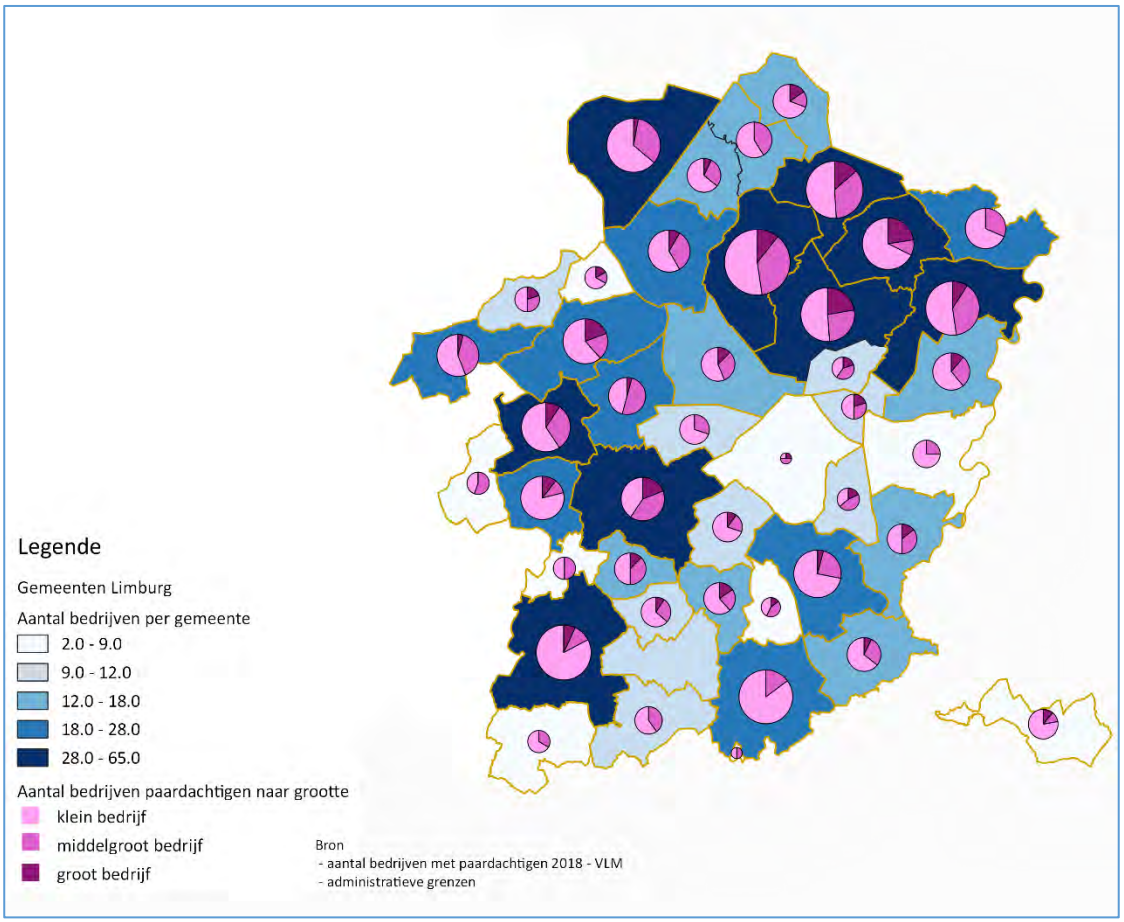

Figuur 29 Aantal aangifteplichten bedrijven met paardachtigen (Antea Group – Policy research Corporation, 2018, o.b.v. gegevens VLM, 2018 – aantal bedrijven met paardachtigen)

Ruimtelijk belang

In Limburg komen ca. 850 bedrijven voor met paardachtigen die aangifteplichtig zijn die in totaal 7.793 paarden hebben staan. Als rekening wordt gehouden met een gemiddeld van 0,3ha per paard[115] dan resulteert dit in een inschatting voor het ruimtegebruik voor gans Limburg van ca. 2.340ha.

Economisch belang

Gezien deze gegevens overlappen met zowel pijler 1 als 2, en onduidelijk is welke paardenhouderijen hier exact onder vallen, kan het economisch belang niet worden weergegeven. *Zie voor het economisch belang naar de afzonderlijke pijlers.*

115 SRW, Bomans et al. (2009)

4.3.3 Activiteiten

4.3.3.1 *Events en wedstrijden*

Definitie

Events en wedstrijden vinden plaats op lokaal, nationaal en internationaal niveau en voor verschillende disciplines.

Trends en ontwikkelingen

Net als bij de maneges en pensionstallen blijkt ook bij de events een trend van schaalvergroting aanwezig te zijn. Het onderscheid tussen financieel sterke meer professionelere accommodaties/events en de kleinere meer hobbymatige recreatieve clubs/events vergroot.[116] De grote events hebben een stijgende vraag naar goed personeel voor de verzorging.

Beschrijving deelsector in Limburg

België heeft een belangrijke rol inzake events. De 'Hippische monitor 2015' van de HAS Hogeschool toont bijvoorbeeld aan dat België het zeer goed doet inzake FEI[117] events, in vergelijking met Nederland en Duitsland, hun oppervlakte en aantal inwoners in acht nemende.

Tabel 2 aantal events - paarden, Hippische monitor 2015

	België	**Nederland**	**Duitsland**
FEI events 2013	123	125	292

Limburg beschikt over enkele kwaliteitsvolle centra voor paardenevents en wedstrijden zowel voor lokale wedstrijden als voor internationale wedstrijden. Vooral de regio van Noordoost Limburg met o.a. Breugelhoeve, De Warre, Sentower Park springt er uit. Verder moet zeker ook Zangersheide in Lanaken en de Hippodroom in Tongeren vermeld worden. Limburg scoort goed in aanbod tegenover de andere provincies.

Voor het organiseren van lokale wedstrijden zijn de locaties ruimtelijk relatief goed gespreid i.f.v. de leden van de sportverenigingen.

Er worden dan ook een groot aantal events in Limburg georganiseerd. Dit blijkt ook uit de cijfers van VLP en LRV organisator van het merendeel van de events. De events genereren ook handel, wat positief is voor de economie.

LRV organiseert enkel lokale en nationale events. LRV streeft ernaar om per provincie in de zomer een 8-tal wedstrijden te organiseren. Daarnaast zijn er de nationale events, die soms ook binnen Limburgse paardencentra doorgaan. Nationale events van LRV trekken een 1.000-tal paarden en een 5.000-tal bezoekers.[118]

VLP organiseert naast regionale en nationale wedstrijden ook internationale wedstrijden. De meeste internationale events worden georganiseerd in de provincies Antwerpen (36%) en Limburg (32%). Deze events worden vooral georganiseerd in Zangersheide (Lanaken) en Sentowerpark (Oudsbergen).[119]

---

116 gesprek LRV 12/09/2018
117 een overkoepelende organisatie inzake paardensport
118 gesprek LRV 12/09/2018
119 gesprek LRV 12/09/2018

Voor wat betreft de Trekpaarden, zijn de vaste organisaties de provinciale prijskamp tijdens de Landbouwdagen van Alden-Biesen[120], en de interprovinciale prijskamp tijdens de Oogstfeesten[121] in Alken.

Relevant om ook te vermelden is de link met het buitenland en dan voornamelijk Nederlands Limburg. De Peelbergen is bijvoorbeeld een publiek-private samenwerking als centrum voor de paardensport in Nederland en ligt op ongeveer een uur rijden van Genk. Doel van de site is een hippisch centrum te vormen waarin (inter)nationale spring- en dressuurwedstrijden, trainingen, veilingen en keuringen kunnen plaatsvinden. Maar eveneens voor niet-hippische evenementen biedt de site een plaats. Hoewel de komst van deze site op dit vlak dus een meerwaarde betekent voor de omgeving, kennen de verenigingen door de komst van de Peelbergen een terugloop van het aantal deelnemers en wedstrijden.[122] Mogelijk heeft deze site ook een significante invloed (positief of negatief) op de paardensector in (Belgisch) Limburg. Maar omgekeerd kunnen sites, zoals De Peelbergen in Nederland en Sentower Park in Belgisch Limburg, elkaar juist versterken.

De meeste events worden georganiseerd op bestaande maneges. Doch een aantal lokale events worden soms ook georganiseerd op een landbouwveld, dat tijdelijk niet voor landbouw wordt gebruikt en dat gedurende 1 à 2 dagen ten dienste wordt gesteld van een lokaal event. Dit gaat dan gepaard met tijdelijke parking, tijdelijke tenten en tribunes, verplaatsbare eettentjes,enz. Dit gebeurt met name voor lokale LRV-events.

---

120 op het event van Alden-Biesen komen echter ook andere rassen aan bod en wordt ook een trekwedstrijd en menwedstrijd georganiseerd

121 websites Oogstfeesen, www.trekpaard.be 13/10/2018

122 Hover P.et al., 2018; Van Grunsven Groep, 2015

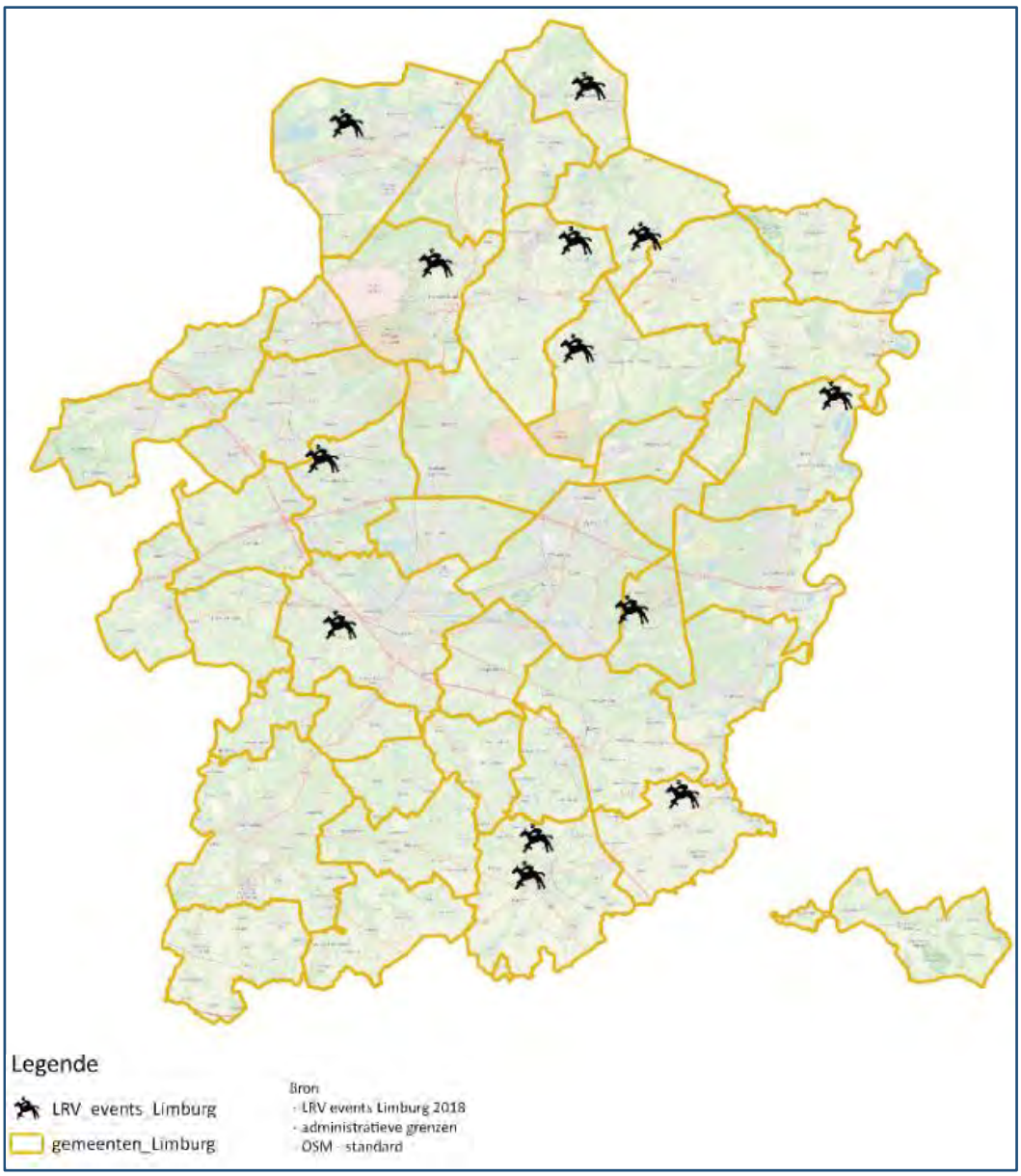

Figuur 30 LRV-events (Antea-Group Policy Research Corporation 2018, o.b.v. data LRV 2018 – aantal en locatie events en open street map OSM als achtergrond)

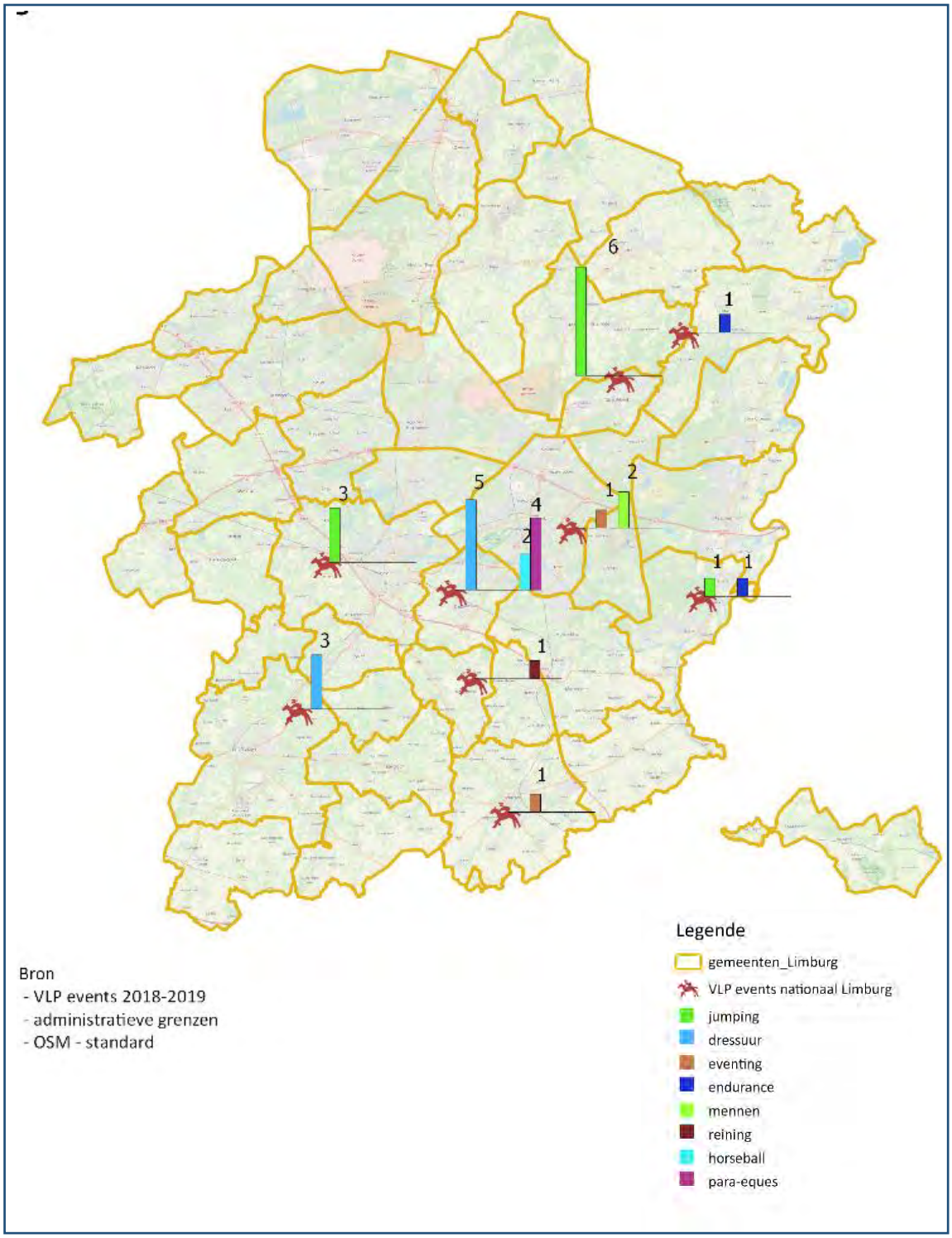

Figuur 31 VLP-events lokaal en nationaal (Antea Group – Policy Research Corporation, 2018, o.b.v VLP, events 2018-2019)

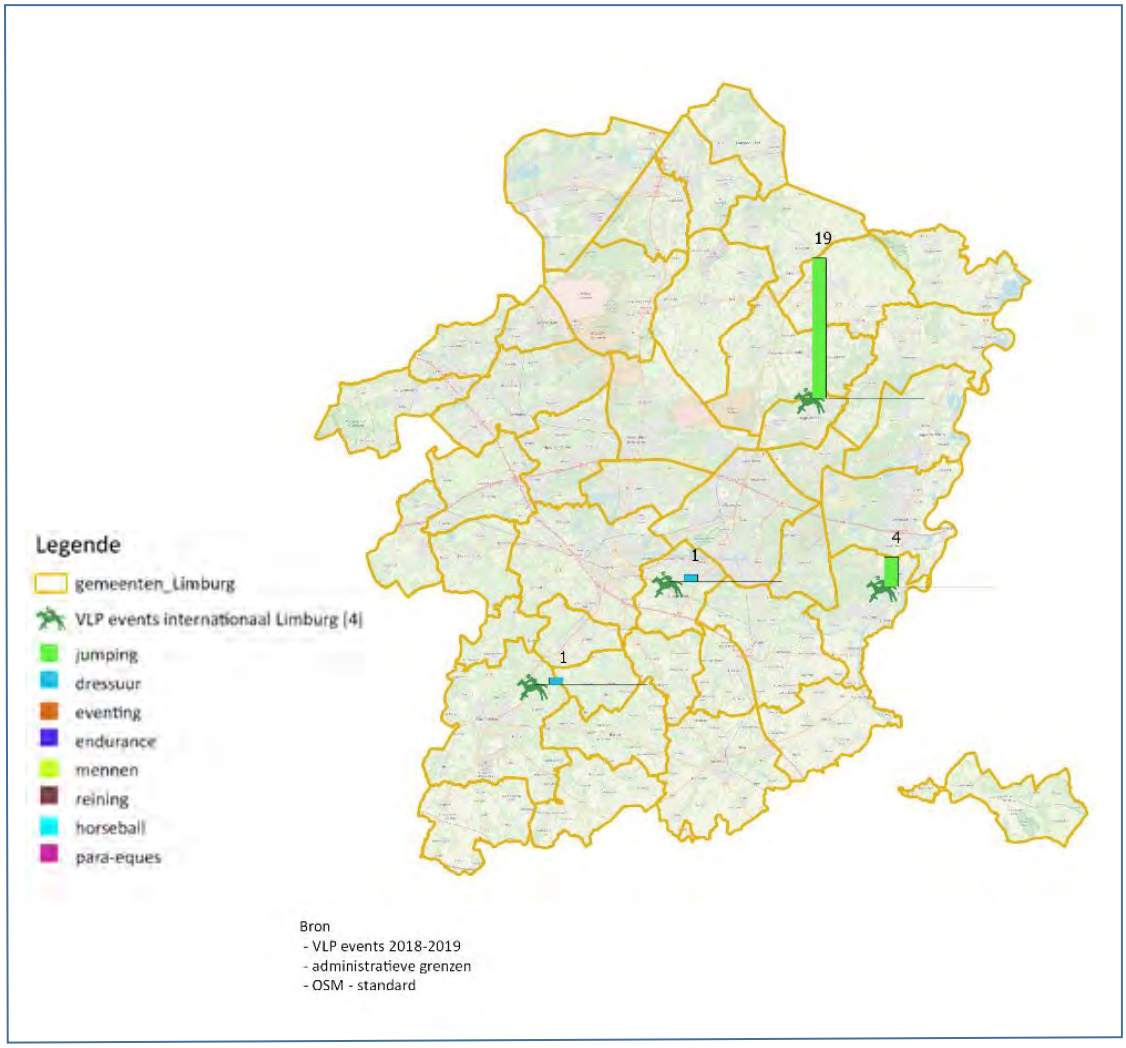

Figuur 32VLP events internationaal (Antea Group – Policy Research Corporation, 2018, o.b.v VLP, events 2018-2019)

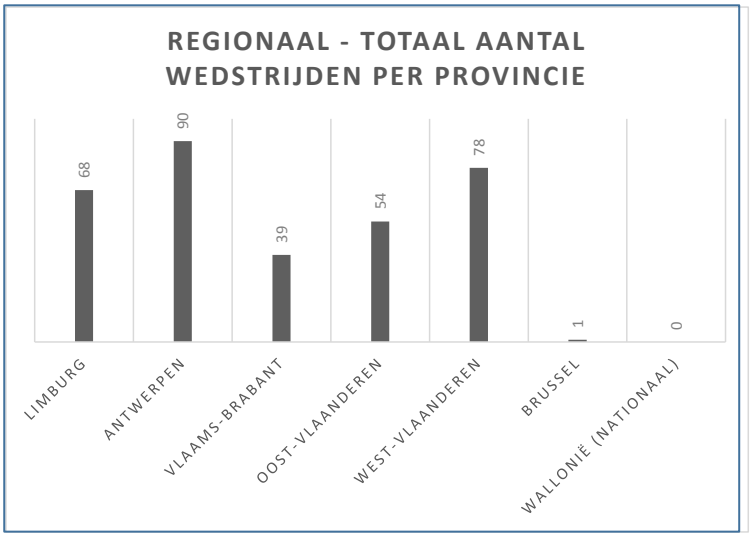

Figuur 33 Regionale VLP – wedstrijden verdeling per provincie Antea Group – Policy Research Corporation, 2018, o.B.v. VLP, events 2018)

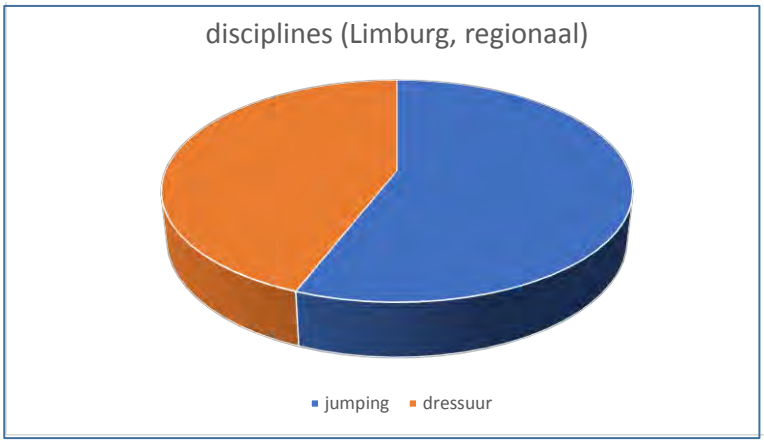

Figuur 34 Regionale VLP - wedstrijden verdeling per discipline Antea Group – Policy Research Corporation, 2018, o.B.v. VLP, events 2018)

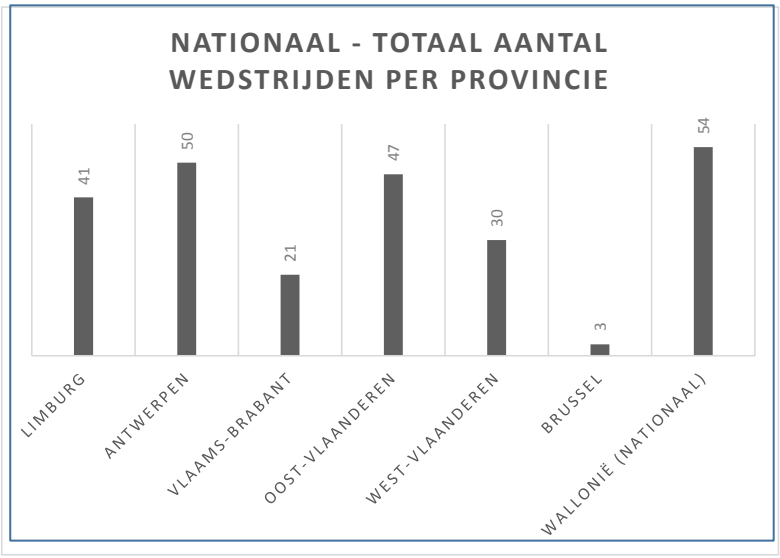

Figuur 35 Nationale VLP – wedstrijden verdeling per provincie Antea Group – Policy Research Corporation, 2018, o.B.v. VLP, events 2018)

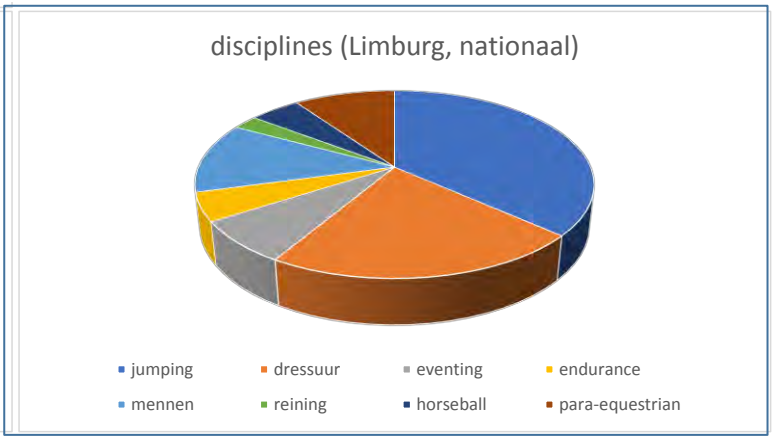

Figuur 36 Nationale VLP - wedstrijden verdeling per discipline (Antea Group – Policy Research Corporation, 2018, o.B.v. VLP, events 2018)

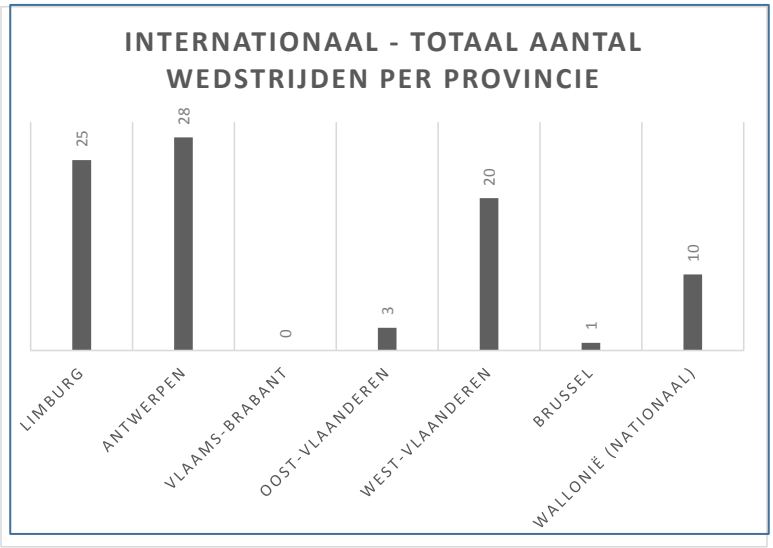

Figuur 37 Internationale VLP – wedstrijden verdeling per provincie (Antea Group – Policy Research Corporation, 2018, o.B.v. VLP, events 2018)

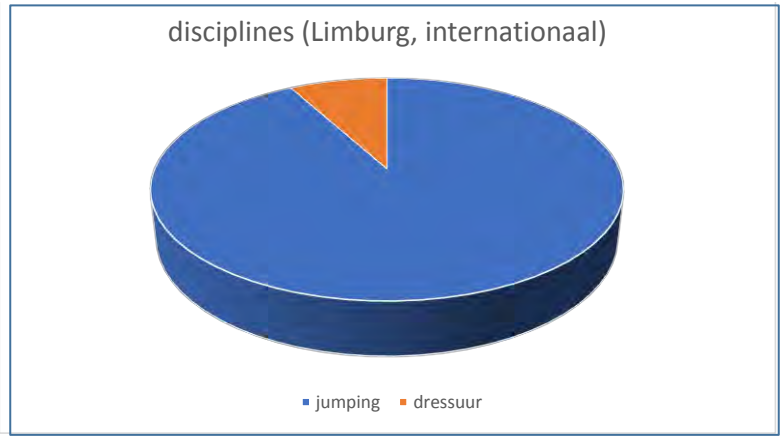

Figuur 38 Internationale VLP - wedstrijden verdeling per discipline (Antea Group – Policy Research Corporation, 2018, o.B.v. VLP, events 2018)

Ruimtelijk belang

Evenementen hebben een zekere ruimtebehoefte. Bij de organisatie van een evenement is nood aan parking (zowel bezoekers als ruiters), ruimte voor horeca, piste(s). De evenementen vinden echter plaats op bepaalde maneges. Het ruimtelijk belang is daar reeds besproken.

De evenementen in Limburg worden georganiseerd in een beperkter aantal locaties, met name de meest uitgebouwde manege (die al dan niet tijdelijk uitgebreid wordt met een extra buitenpiste en extra tijdelijke parking). De belangrijkste zijn Sentowerpark, De Warre, Breugelhoeve, Zangersheide.

Economisch belang

In Limburg worden enkele topsport-events georganiseerd. Exacte cijfers van omzet zijn niet beschikbaar en werden in kader van dit onderzoek niet vrijgegeven.

4.3.3.2 *Rensport*

Definitie

Zie hoger onder accommodatie

Trends en ontwikkelingen

Zie hoger onder accommodatie

Omschrijving deelsector in Limburg

In de Hippodroom in Tongeren worden ca. 25 wedstrijden per jaar georganiseerd. Op een wedstrijddag van een premiumkoers zijn er ca.140 paarden en ca. 60 jockeys aanwezig. Het aantal bezoekers op een premium-wedstrijd bedraagt ca.1.300, versus ca.600 op een reguliere wedstrijd. [123]

Ruimtelijk belang

Zie hoger onder accommodatie

Economisch belang

Zie hoger onder accommodatie

4.3.4 **Ruitertoerisme**

Definitie

Het ruitertoerisme omvat volgende elementen:

- ruiter- en menroutes, waar men recreatief met paard op stap kan.
- paardvriendelijke horeca en logies

Trends en ontwikkelingen

Begin van de jaren 2000 werd op provinciaal niveau een ruiternetwerk uitgebouwd. Het ruiternetwerk in de provincie Limburg was één van de eerste en bovendien ineens een sterk en groot uitgebouwd netwerk. De provincie Limburg was hiermee een trendsetter in Vlaanderen. Toerisme Limburg koppelde aan het netwerk ook ruitervriendelijke logies en horeca. Bestaande en/of nieuwe horeca waar plaats is voor paarden. Recentelijk werd de verantwoordelijkheid voor het ruiternetwerk aan Sport Vlaanderen overgedragen, aangezien het werd aanschouwd als sport en niet als recreatie of toerisme. Door het proces van overdracht liggen acties hierrond momenteel stil. De provincies, met name ook de provincie Limburg voeren wel nog promotie.

Omschrijving deelsector in Limburg

Er bestaan verschillende initiatieven die inspelen op het ruitertoerisme in de provincie Limburg. In het Noordelijk deel van de provincie werd in het verleden en in samenwerking met de gemeenten een netwerk uitgewerkt dat zich uitstrekt van Lommel tot Lanaken. Het is één van de grootste aaneengesloten ruiterroutenetwerken van Vlaanderen. Het netwerk werd in het verleden verder ontwikkeld en verbeterd, de provincie geeft een ruiterkaart uit, en ondernemers kunnen hierop aansluiten. Zo bestaat er bijvoorbeeld een aanbod van paardvriendelijke logies en horeca voor ruiters

[123] interview contactpersonen vzw Drafrennen Tongeren

en hun paard. Deze paardvriendelijke logies en horeca beperkt zich momenteel echter enkel tot de regio van het ruiternetwerk. Van de bij het netwerk opgenomen (eet)cafés bevindt zich 1 in Genk, 14 in de Limburgse Kempen, 2 in het Maasland, voor de logeeradressen 21 in de Limburgse Kempen, 2 in het Maasland. Het netwerk beperkt zich voorlopig enkel tot het noordelijk deel van de provincie. De ruiterkaart is verkrijgbaar bij de toeristische infokantoren, via het magazine Hippo Revue (bijvoorbeeld editie februari 2018), via de paardvriendelijke logies en cafés en online.[124]

Ook naast het ruiternetwerk is Limburg erg gekend voor het recreatief paardrijden (met paard op stap). Dit komt door de grote hoeveelheid open ruimte, de kwaliteitsvolle bosrijke omgeving, goede ondergrond, veel onverharde paden om met paard op stap te gaan. Verschillende organisaties zoals LRV en vzw Trekpaard organiseren wandelingen met het paard, doch ook veel particulieren gaan met hun paard op stap in de natuurlijke omgeving van hun eigen woonst. De vzw Trekpaard organiseren wandelingen in heel de provincie.

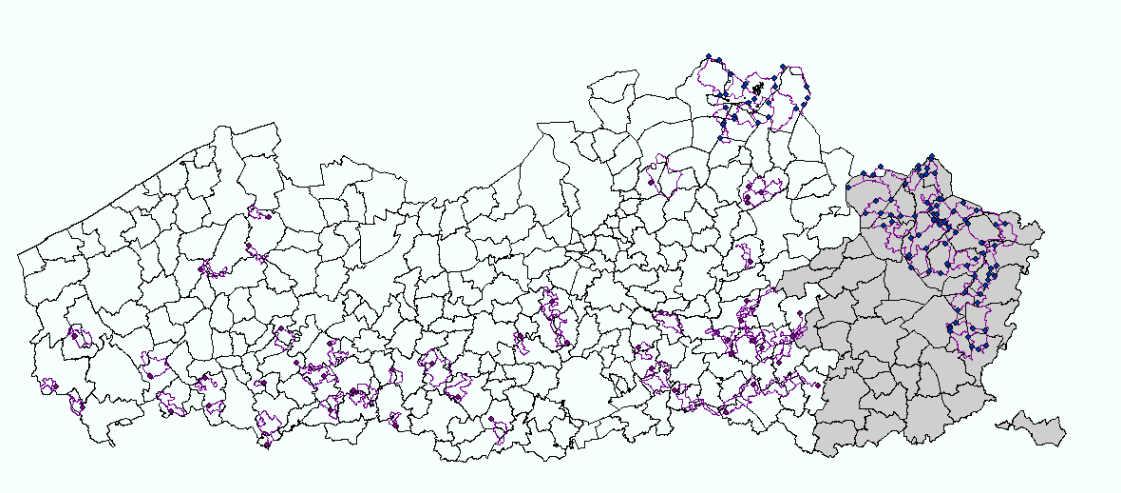

Figuur 39 – ruiterroutenetwerken in Vlaanderen, met het netwerk in Limburg als één van de grotere netwerken in Vlaanderen

Uit een onderzoek in Nederlands Limburg blijkt een grensoverschrijdende trend van paardentoerisme, 23% van de recreanten komt uit het buitenland.[125] Hier zit dus, hoogstwaarschijnlijk ook voor Belgisch Limburg, een grote kans inzake het promoten van de streek bij buitenlandse toeristen.

Naast bestaande cluster in Belgische Limburg, zijn er belangrijke provincie- en grensoverschrijdende clusters richting Antwerpen, Nederlands Limburg en Duitsland. De provincie Limburg wordt als het ware omarmd door een hoefijzervormige concentratie van ruiternetwerken, met belangrijke groeikansen aan de westelijke zijde van de provincie en het Maasland.

124 https://www.toerismelimburg.be/nl/ruiterkaart-2018.

125 Economische omvang en potentie paardensector Limburg, Mulier Instituut en Hogeschool van Arnhem en Nijmegen, 2017

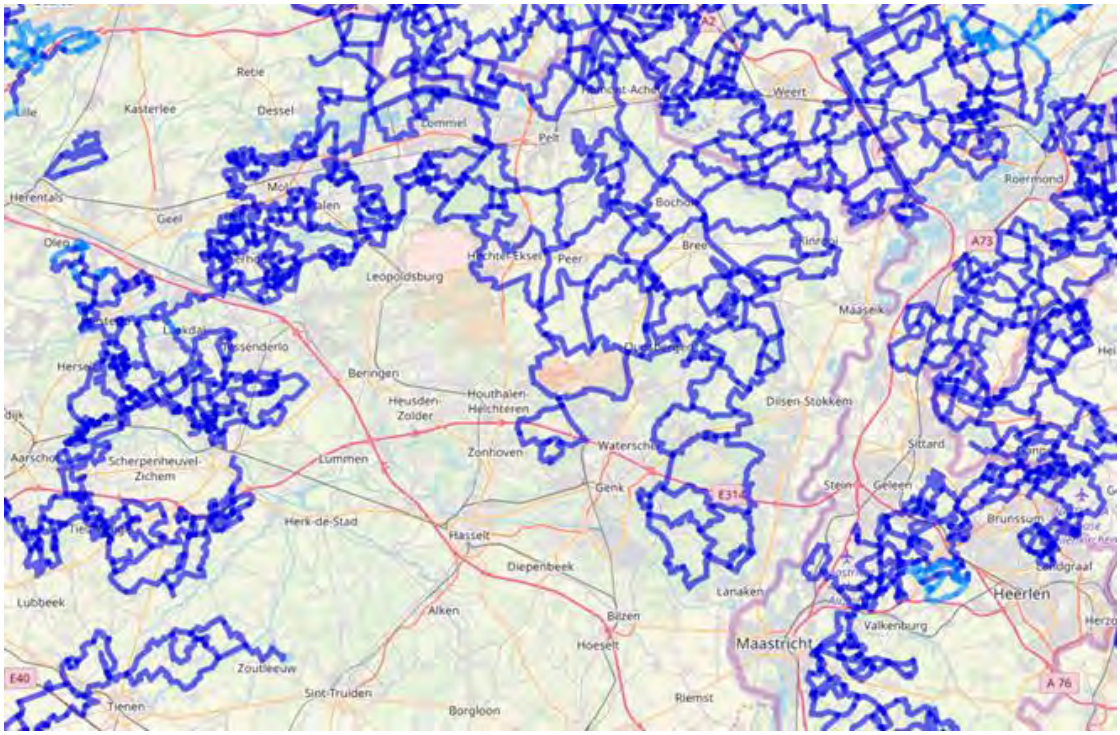

Figuur 40 grensoverschrijdend ruiternetwerk langs de randen van Belgisch Limburg (bron: https://www.ruiterenenmennen.nl/ 25.oktober.2018)

Ruimtelijk belang

Het ruiterroutenetwerk bestaat louter uit paden. Er is hiervoor geen aansnijding van gronden vereist. Ruimtebeslag is hier weinig relevant.

Economisch belang

De economische meerwaarde wordt hoofdzakelijk gecreëerd bij horecazaken. In 2008 haalde de Limburgse horeca 300.000 € extra uit het ruitertoerisme. Er zijn 17 ruitervriendelijke cafés (website Toerisme Limburg) en 23 ruitervriendelijke logies (website Toerisme Limburg).

Aantal vestigingen	Omzet	Werkgelegenheid in VTE
40	300.000[126]	/

126 Ruitertoerisme zit stevig in het zadel, 23/09/2008, De Standaard

4.4 Pijler 3 – Beroepen en opleidingen

Voor deze pijler zijn de beschikbare datasets erg beperkt, mede vanwege een zeer beperkte aansluiting bij brancheorganisaties.

4.4.1 Onderzoek en opleiding

4.4.1.1 *Definitie*

Onder onderzoek en opleiding worden alle opleidingen verstaan die gerelateerd zijn aan de paardensector. Dit zijn bijvoorbeeld medisch gerelateerde opleidingen (dierenarts, paardentherapeut) opleidingen rondom de verzorging van paarden, beroepsopleidingen tot hoefsmid, zadelmaker, paardenfokker etc. en cursussen met betrekking tot de paardensector.

4.4.1.2 *Trends en ontwikkelingen*

Diergeneeskunde wordt aan de Universiteit van Gent aangeboden, het aantal studenten is er de afgelopen jaren sterk toegenomen. Zo volgden 1.303 studenten de opleiding in 2010 en dit is gestegen tot 1.602 studenten in 2016, waarvan ongeveer een kwart Duitse en Nederlandse studenten. De stijging van het aantal studenten is in onderstaande grafiek weergegeven.

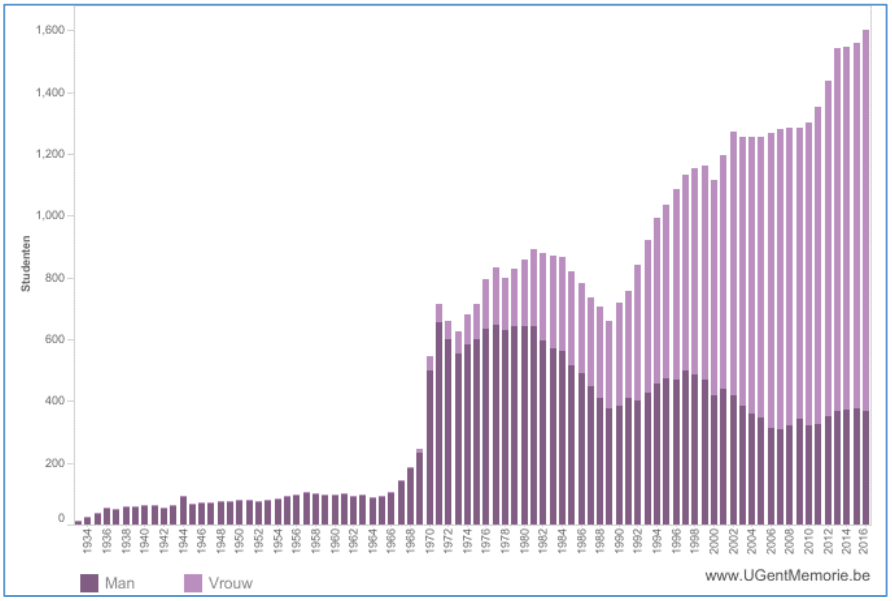

Figuur 41 Evolutie aantal studenten diergeneeskunde Universiteit van Gent (Universiteit van Gent Website Universiteit van Gent http://www.ugentmemorie.be/artikel/faculteit-diergeneeskunde-in-cijfers, geraadpleegd op 4 oktober 2018)

Ook bij de Universiteit van Antwerpen, die de bacheloropleiding diergeneeskunde aanbiedt is er een stijging te zien in het aantal inschrijvingen de afgelopen jaren. Dit is weergegeven in de onderstaande grafiek.

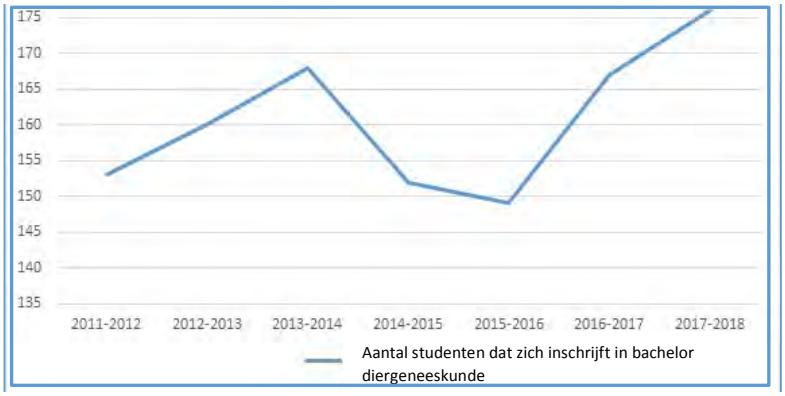

Figuur 42 Evolutie aantal studenten dat zich inschrijft in bacherlor diergeneeskunde universiteit Antwerpen (website Universiteit Antwerpen)

Ook veel beroepsopleidingen kennen een stijging van het aantal inschrijvingen. Zo ziet het Syntra in Limburg een stijging van inschrijvingen voor verschillende beroepsopleidingen en cursussen (zie paragraaf §4.4.1.3)

4.4.1.3 *Beschrijving deelsector in Limburg*

In België wordt de Masteropleiding diergeneeskunde alleen aangeboden door de Universiteit van Gent. De bachelor diergeneeskunde wordt tevens aangeboden door de Universiteit van Antwerpen. Deze opleiding is op universitair niveau dus niet te volgen in Limburg. Ook voor de bijscholingen zijn gevestigde dierenartsen momenteel aangewezen op de Universiteit van Gent.

Een grotere opleiding in het beroepsonderwijs is de volwassen-opleiding tot hoefsmid in Anderlecht van CVO Brussel, ook buiten Limburg.

In Limburg worden wel een aantal kleinere opleidingen verzorgd die gerelateerd zijn aan de paardensector. Dit zijn beroepsopleidingen en cursussen door het Syntra in Tongeren en Hasselt en sportieve opleidingen in Bilzen.

Beroepsopleidingen Syntra

Syntra biedt verschillende opleidingen aan in Tongeren en Hasselt. De aan de paardensector gerelateerde opleidingen die Syntra aanbiedt zijn:

1. Gezonde voeding voor paarden, Hasselt
2. Basis massage en taping bij paarden, Hasselt
3. Lederen hoofdstel voor paarden maken, Hasselt
4. Lederen halster voor paarden maken, Hasselt
5. EHBO bij paarden, Hasselt
6. Zadelmaker – Gareelmaker, Tongeren
7. Passende zadels, meer rijplezier, betere rijprestaties, Hasselt
8. Paardenfokker, Hasselt
9. Hoefsmid, Hasselt
10. Shiatsu bij paarden, Hasselt
11. Snijden, naaien en afwerken van tuigleder, Tongeren
12. Verzorging en bekappen van de hoeven, Hasselt
13. Toolen en carven van Leder Tongeren.[127]

[127] website Syntra

Daarnaast zijn er nog een aantal opleidingen in de planning, die zullen aanvangen wanneer voldoende studenten zich aanmelden.[128]
Sommige van deze opleidingen, zoals hoefsmid, zadelmaker, paardenfokker en zorgverlener met therapiepaard zijn meerjarige beroepsopleidingen, die in september starten. Daarnaast zijn er kortlopende opleidingen en bijscholingscursussen, zoals shiatsu, gezonde voeding, snijden, naaien en afwerken van tuigleder. Deze starten verspreid in het jaar.
In 2018 waren er in totaal 92 inschrijvingen van nieuwe studenten voor langlopende opleidingen.[129]
De actieve inschrijvingsstand op het einde van het cursusjaar van 2016 (van augustus 2017) van de kortlopende opleidingen was 65 actieve inschrijvingen.[130] Voor het komend cursusjaar is door Syntra geraamd op 1.326 lesuren voor alle paardenopleidingen.[131]
Een aantal beroepsopleidingen kent een groei in het aantal studenten. Zo steeg het aantal inschrijvingen voor de opleiding tot hoefsmid bij Syntra in Limburg van 33 in 2015 naar 53 in 2018.[132]
Voor de opleiding van paardenfokker waren er 12 aanmeldingen in 2018, ten aanzien van 9 in 2017.
De nieuw gestarte opleiding zorgverlener met therapiepaard had in 2017, 13 aanmeldingen en in 2018 14.

Voor kortlopende inschrijvingen was de inschrijfstand in 2017 65 actieve inschrijvingen, wat 34 inschrijvingen meer was dan het voorgaande jaar 2016. Het jaar 2018 lijkt tot dusver volgens dezelfde lijnen als 2017 te verlopen.[133]

Paardenhumaniora

Een ander opleidingsinstituut is het Paardenhumaniora in Bilzen. Hier worden de volgende opleidingen aangeboden.

1. Paardrijden & Verzorgen | Deel 1
2. Paardrijden & Verzorgen | Deel 2
3. Manegehouder - Rijmeester
4. Lichamelijke Opvoeding en Sport - Optie Paardrijden | Deel 1
5. Lichamelijke Opvoeding en Sport - Optie Paardrijden | Deel 2
6. Diverse: Optie Paardrijden in alle Aangeboden ASO-Studierichtingen van de 2de en 3de Graad Secundair Onderwijs[134]

Het paardenhumaniora in Bilzen heeft in totaal 90 studenten. Deze volgen de opleiding ofwel in de vorm van algemeen/technisch onderwijs (waarin de leerinhoud van gekozen studierichting wordt aangevuld met 2,5- 3 uur praktijklessen paardrijden) of in de vorm van beroepsonderwijs, waarbij elke dag een halve dag paard wordt gereden.[135]

Momenteel zijn er 90 studenten bij het paardenhumaniora in Bilzen. Er staan 104 paarden, deze zijn vooral van de studenten zelf. Er zijn veel aanmeldingen, met als gevolg dat de school de afgelopen jaren een strengere selectie heeft moeten maken. Veel van de studenten gaan na hun opleiding werken in de paardensector of gaan verder studeren. Het paardenhumaniora wil naast de

128 website en interview Syntra
129 gestuurde gegevens Syntra n.a.v. interview (2 oktober 2018)
130 gestuurde gegevens Syntra n.a.v. interview (2 oktober 2018)
131 estuurde gegevens Syntra n.a.v. interview (2 oktober 2018)
132 gestuurde gegevens Syntra n.a.v. interview (2 oktober 2018)
133 gestuurde gegevens Syntra n.a.v. interview (2 oktober 2018)
134 website paardenhumaniora Bilzen
135 Interview paardenhumaniora Bilzen

rijopleidingen ook een uitsplitsing maken naar de verzorgingskant (grooming). Hier is momenteel veel vraag naar vanuit de stallen.

4.4.1.4 *Ruimtelijk belang*

De ruimtelijke impact van de opleidingen is beperkt. Syntra heeft enkel een opleidingsgebouw, bij het Paardenhumaniora zijn wel paarden, stallen, binnenbak etc. In totaal neemt het paardenhumaniora in Bilzen ongeveer 3 hectare grond in beslag.[136]

4.4.1.5 *Economisch belang*

Er zijn twee opleidingsinstituten die opleidingen en cursussen in de paardensector verzorgen. Een daarvan, het Syntra, heeft 2 vestigingen in Limburg. In Limburg brengt onderzoek en opleiding rond de paardenhouderij een werkgelegenheid van ongeveer 13 VTE in totaal met zich mee.

[136] interview paardenhumaniora Bilzen

4.4.2 Buitenlandse handel

4.4.2.1 *Definitie*

Onder buitenlandse handel wordt in dit rapport verstaan de export van paarden (levende paarden en paardenvlees).

Vanuit België worden vooral hooggeschoolde sportpaarden in het hogere prijssegment geëxporteerd. De gemiddelde waarde van een Belgisch paard dat geëxporteerd wordt is volgens Flanders Investment & Trade 20.000 €. In een onderzoek van L. Podevijn uit 2017[137] is een gemiddelde prijs van 40.000 € gebleken.[138] In 2015 bedroeg de exportwaarde van paarden als levende gebruiksdieren 65 miljoen euro.[139] De top vijf landen waarnaar de meeste paarden in dat jaar geëxporteerd werden zijn de Verenigde Staten, Frankrijk, Japan, Brazilië en Zwitserland. De top vijf landen op basis van de exportwaarde zijn voor 2015 de Verenigde Staten, Japan, Brazilië, Zwitserland en Canada.[140] Van de geëxporteerde paarden is ongeveer 55% bestemd voor de jumpingsport en 17% bestemd voor dressuur.[141] Ook het transport van paarden brengt omzet en werkgelegenheid met zich mee. In 2014 werden in totaal 2.100 paarden vervoerd voor een omzet van 8.8 miljoen euro. Dit resulteerde in een tewerkstelling van ongeveer 15 VTE.[142]

De paardenvleesverwerking is een economisch belangrijke activiteit in Vlaanderen, maar niet in Limburg.

4.4.2.2 *Trends en ontwikkelingen*

Hogere BTW in België benadeelt concurrentiepositie

Belgische Confederatie van het Paard (BCP) dringt er bij de overheid op aan om voor de paardensector niet langer het gewone BTW-tarief van 21% toe te passen, maar het verlaagd BTW-tarief van 6%. In verschillende buurlanden van België worden lagere BTW tarieven gehanteerd.[143] Veel ondernemers in de paardensector ervaren dit als een mishandeling van hun handelspositie. Er zijn echter manieren om van een voordeliger tarief gebruik te maken. Zo kan men paarden beschouwen als gebruikte goederen, waardoor enkel BTW aangerekend moet worden op de winst.[144] Hier dient wel bewijs van geleverd te worden in de vorm van een overeenkomst, betalingsbewijzen of facturen. Deze regeling heeft echter meerdere uitzonderingen. Zo geldt deze bijvoorbeeld niet voor slachtpaarden of veulens die direct na de geboorte worden verkocht.

Stijgende export van paarden

Er is een stijging waar te nemen in de uitvoerwaarde van de categorie paarden als levende gebruiksdieren. De Belgische exportwaarde bedroeg 36 miljoen euro in 2010. Dit steeg naar 63 miljoen euro in 2014 en naar 65 miljoen in 2015.[145]

---

137 Dit was een online enquête die zowel is ingevuld door professionele handelaars alsook door liefhebbers die de afgelopen jaren 1 of meerdere paarden hebben verkocht.
138 L. Podevijn (2017) Het economisch belang van de export van paarden in België
139 L. Podevijn (2017) Het economisch belang van de export van paarden in België
140 L. Podevijn (2017) Het economisch belang van de export van paarden in België
141 website PaardenPunt Vlaanderen http://paarden.vlaanderen/nl/nieuws/Nieuwe-cijfers-paardenexport-economisch-belang-wellicht-onderschat
142 Samborski et al. (2016) De paardensector in Vlaanderen
143 website Belgische Confederatie van het Paard http://www.cbc-bcp.be/informatie/federale-dossiers/btw-in-de-paardensector/
144 L. Podevijn (2017) Het economisch belang van de export van paarden in België
145 L. Podevijn (2017) Het economisch belang van de export van paarden in België

China als nieuwe exportmark

In de afgelopen jaren is China een nieuwe afzetmarkt geworden. In april 2013 is het handelsprotocol tussen België en China getekend.[146] Op 28 oktober 2013 zijn de eerste Belgische paarden bestemd voor China het quarantainecentrum binnen gegaan om de volledige controle te ondergaan. Het aantal paarden dat naar China geëxporteerd wordt vanuit België is gestegen van 0 paarden in 2012 naar 15 paarden in 2013, 28 paarden in 2014 tot 78 paarden in 2015.[147]

4.4.2.3 *Beschrijving deelsector in Limburg*

Er bestaat niet zoiets als de 'basisprijs' voor een paard. Het merendeel van de paarden wordt verkocht aan relatief lage prijzen, maar er zijn enkele grote uitschieters Voorbeelden van prijzen voor paarden zijn 3.000 à 5.000 € voor veulens (in de sport), 400 à 1.200 € voor slachtpaarden, 1.500 à 15.000 € voor recreatiepaarden en sportpaarden op lager niveau, 20.000-40.000 € voor sportpaarden en prijzen voor absolute toppaarden gaan in de tonnen tot miljoenen euro's. De prijs van een paard hangt sterk af van bijvoorbeeld: de leeftijd (veulen – jong paard – oud paard), conditie en gezondheid of risico op manken – voor de paardenhandel in België is de gezondheid van het paard over het algemeen veel belangrijker dan het voorkomen van het paard), soorten paarden, sportresultaten, origine, opleiding, afstamming, etc.

Het zijn de paarden die aan hoge prijzen worden verkocht die die een groot aandeel van de totale omzet bepalen (ook al zijn ze kleiner in aantal). Er zijn een aantal bekende stallen in Limburg die paarden fokken en opleiden tot toppaarden in de springsport. Deze paarden behoren tot de hogere prijscategorieën. Hierdoor speelt de provincie Limburg een belangrijke rol als het gaat om de export van paarden als levende gebruiksdieren. Hierover is in hoofdstuk § 4.2.1 Stamboeken en fokkersverenigingen meer opgenomen.

De handel in paardenvlees is voor Limburg minder relevant. Veel hiervan gebeurt buiten de provincie. Zo is de kadaververwerking voornamelijk in Denderleeuw in Oost-Vlaanderen en zit de vleesverwerking van paarden voornamelijk in West-Vlaanderen (ook van Limburgse paarden).

4.4.2.4 *Ruimtelijk belang*

De grote stallen vormen het grootste belang voor de buitenlandse handel. Zie hoofdstuk § 4.2.1 Stamboeken en fokkersverenigingen.

4.4.2.5 *Economisch belang*

De grote stallen vormen het grootste belang voor de buitenlandse handel. Zie hoofdstuk § 4.2.1 Stamboeken en fokkersverenigingen.

---

146 website Belgische Confederatie van het Paard

147 L. Podevijn (2017) Het economisch belang van de export van paarden in België

4.4.3 Leveranciers

4.4.3.1 *Definitie*

Onder de leveranciers worden de bedrijven verstaan die goederen en diensten leveren binnen de paardensector. Dit zijn bijvoorbeeld hoefsmeden, dierenartsen en paardenklinieken, leveranciers van stro, hooi en voer en mestverwerkingsbedrijven

4.4.3.2 *Trends en ontwikkelingen*

Zie beschrijving per deelsector in Limburg.

4.4.3.3 *Beschrijving deelsector in Limburg*

Paardengeneeskunde

Belangrijk in de paardengeneeskunde in Limburg is de kliniek Equitom van Dr. Tom Mariën in Lummen, een grote paardenkliniek die met de nieuwste technologieën werkt. Equitom beschikt onder andere over 80 stallen, een spa, een aquatrainer, een indoorpiste, een stapmolen, meerdere intensive care units, operatiekamers en uitslaapkamers. Tevens zijn er faciliteiten voor bijvoorbeeld radiologie en UTC zalen, MRI en CT scans, scintigrafie. Verder is er 15 hectare aan weiland paddocks.[148] Binnen de kliniek werken een 30-tal medewerkers, daarnaast zorgt Equitom nog voor heel veel indirecte tewerkstelling bij toeleveranciers en horeca in de omgeving.[149]

Naast Equitom zijn er in Limburg nog twee klinieken die zich op paarden richten.[150] Zo is er bijvoorbeeld paardenkliniek Het Bokt in Peer van dierenartsen Steven Dhondt, Liesbeth Winters en Désirée Aerts. Het Bokt bestaat uit drie luiken, die onafhankelijk van elkaar functioneren: een praktijk voor kleine huisdieren, een inseminatiecentrum-dekstation en paardenkliniek dat fungeert als doorverwijscentrum waar de nadruk ligt op chirurgie en tweedelijnsdiergeneeskunde paard. Hiervoor wordt samengewerkt met dierenarts Désirée Aerts. De kliniek bestaat uit twee gebouwen, die door een overdekte passage met mekaar verbonden zijn. Een van de gebouwen bestaat uit 19 stallen, een binnenpiste en een plaats om paarden te onderzoeken of gehospitaliseerde dieren te verzorgen. Het kliniekgebouw bestaat uit een onderzoeksruimte met opvoelbox en een RX-ruimte, twee recoveryboxen, een operatiezaal met kijkruimte, labo, receptie en apotheek. Aangrenzend aan de kliniek is er een grasveld om de paarden die herstellen van koliek te laten grazen, en aan de overkant van de weg bevinden zich de isolatiestallen en weides.[151] Er werken vijf dierenartsen in de kliniek. Een hiervan richt zich op kleine huisdieren, een op inseminatiecentrum-dekstation, een op de paardenkliniek en twee voor de anesthesie en het assisteren bij operaties.

Ook is er de praktijk in paardenchirurgie van dierenarts Steffens in Zutendaal. Hier worden naast paarden ook andere huisdieren behandeld. Het team bestaat uit dierenarts Daniel Steffens en drie medewerkers.[152]

Dierenartsen

Naast de paardenklinieken in Limburg zijn er ook dierenartsen die paarden behandelen. Op de website van de Orde van de Dierenartsen staan drie dierenartsen in Limburg vermeld als vak-dierenarts voor paarden.[153] Dit zijn dierenartsen Dr. Ron de Moree van Dierenartsenpraktijk De Moree - De Clippeleir

---

148 website Equitom
149 telefonisch interview Equitom
150 website Het Belang van Limburg, 'Derde paardenkliniek van Limburg geopend' 4 juni 2018, https://www.hbvl.be/cnt/dmf20180603_03543592/derde-paardenkliniek-van-limburg-geopend
151 website Het Bokt
152 website dierenarts Steffens
153 website Orde der Dierenartsen https://www.ordederdierenartsen.be/specialist

in Kinrooi, Dr. Eric Goossens van AC-DAP Dierenartsenpraktijk in Hasselt en Dr. André Mijten in Halen. Daarnaast zijn er in Limburg heel wat andere dierenartsen die zich in paarden specialiseren. Dit zijn bijvoorbeeld Jef Desmedt in Oudsbergen, gespecialiseerd in orthopedie en sportpaardenbegeleiding en officiële dierenarts voor de FEI en actief als team dierenarts bij het Olympisch team voor landenwedstrijden en kampioenschappen (sinds 1999). Ook Frederik Bruyninx uit Hasselt begeleidt sinds 2011 de Belgische paarden tijdens Wereldspelen. Ook zijn er dierenartsen die zich gespecialiseerd hebben in de voorplanting van paarden. Naast de in paarden gespecialiseerde dierenartsen in Limburg zijn er ook andere dierenartsen die gemachtigd zijn om paarden te behandelen. Veel van deze dierenartsen behandelen naast paarden ook andere dieren. Hierdoor is het niet goed in te schatten hoeveel VTE en inkomsten van deze dierenartsen afkomstig zijn uit de paardensector.

Om het aantal VTE te ramen is uitgegaan van de studie 'De paardensector in Vlaanderen 2016'. Hier is gesteld dat er in Vlaanderen 116 dierenartsen zijn die gespecialiseerd zijn in het behandelen van paarden, dit cijfer is gebaseerd op het aantal paardenartsen op het congres van de WVGP[154]. Op de website van de Belgische Confederatie van het Paard wordt vermeld dat er in Limburg 136 dierenartsen gemachtigd zijn om paarden te chippen, ten opzichte van 958 over heel Vlaanderen is dit 14,2%.[155] Als deze ratio wordt doorgetrokken naar het aantal Vlaamse dierenartsen dat gespecialiseerd is om paarden te behandelen is dit rond de 16,5 Limburgse dierenartsen. (14,2% van 116). De dierenartsen in de paardenklinieken zijn daarbij niet meegerekend (zie vorige paragraaf) en ook dierenartsen die niet gespecialiseerd zijn in paarden worden niet meegerekend. In de studie zijn tevens geen ondersteuners zoals dierenartsassistenten en administratieve ondersteuning meegenomen. Hierdoor ligt de werkgelegenheid voor de behandeling van paarden door alle dierenartsen en medewerkers in Limburg nog een stuk hoger.

Een raming van de omzet kan eveneens gebaseerd worden op de aannames van de studie 'De paardensector in Vlaanderen 2016'. Hier is uitgaan van 10 behandelde paarden per dag (op basis van toen verkregen informatie van Orde der Dierenartsen en studie van Policy Research 2008) x gemiddelde kostprijs per paard (raming 50 € op basis van gecontacteerde dierenartsen) x aantal werkdagen (raming 250 - incl. zaterdag) x aantal gespecialiseerde paardenartsen. Uitgaande van 166 dierenartsen voor Limburg resulteert dit in ongeveer 2,06 miljoen € omzet (16,5 dierenartsen*10 paarden per dag*50 euro per behandeling*250 dagen) voor gespecialiseerde paardenartsen. Ook hier is sprake van een onderschatting, gezien dierenartsen die naast andere dieren ook paarden behandelen niet zijn meegenomen. Daarnaast zijn er veel ingrepen waarvan de kostprijs hoger liggen dan 50 euro.

Mestverwerking

In 2017 werd er in Limburg 444.621 ton paardenmest verwerkt.[156] Paardenmest wordt gebruikt voor champignonsubstraatbereiding of in installaties met biothermische droging. Limburg heeft een hoog aandeel in mestverwerking tot de rest van Vlaanderen, waar in totaal 594.671 ton paardenmest werd verwerkt.[157] Dit houdt in dat bijna 75% van de mestverwerking van paardenmest van Vlaanderen in Limburg wordt uitgevoerd.

---

154 Departement van Landbouw en Visserij. Destijds is informatie hier gewonnen bij de Wetenschappelijke Vereniging voor de Gezondheid van het Paard

155 website Belgische Confederatie van het Paard http://www.cbc-bcp.be/identificatie/erkende-identificeerders/

156 Vlaams Coördinatiecentrum voor Mestverwerking enquête operationele stand van zaken mestverwerking in Vlaanderen 2017

157 Vlaams Coördinatiecentrum voor Mestverwerking enquête operationele stand van zaken mestverwerking in Vlaanderen 2017

Er zijn 8 operationele verwerkingsinstallaties in Limburg, maar deze verwerken niet allemaal paardenmest.

Bedrijven die in Limburg actief zijn in de mestverwerking zijn:

- Primechamp (De Cleyn)
- van Dommelen Transport
- Langens Hoeve
- NPG Bocholt
- Storg bvba[158]

Een groot deel van de paardenmest in Vlaanderen is echter geïmporteerd uit het buitenland. In 2017 was dit 405 249 ton. Dit is een aandeel van ruim 68%. De mest wordt vooral uit Duitsland geïmporteerd, maar ook uit Nederland en Frankrijk. Wanneer de in Limburg verwerkte mest verkocht zou worden levert dit 444.621 ton * 0,55 (een gewichtsverlies van 45% wordt als een vaste parameter beschouwd[159]) = 244.542 ton champignonsubstraat op. Vermenigvuldigd met een gemiddelde verkoopprijs van 150 euro per ton[160] resulteert dit in ongeveer 36,5 miljoen euro.

Een grote fabriek in Limburg die paardenmest verwerkt is Walkro, gevestigd in Maasmechelen. In diverse interviews met paardenhouders is aangegeven dat Walkro bij deze bedrijven de mest ophaalt. Dit bedrijf voert drie compost-fases uit (het fermentatieproces, het pasteurisatieproces en het doorgroeiproces, de laatste fase van de substraatbereiding).[161] Momenteel wordt in Maasmechelen wekelijks 3.600 ton fase 3 compost bereid.[162] Dit resulteert in 3.600 ton * 52 weken = 187.200 ton op jaarbasis. In Maasmechelen zijn er 50 medewerkers die wekelijks de productie van fase 1 t/m 3 verwezenlijken.[163]

In Figuur 43 wordt de opslag van Limburgse paardenmest (in OMS) per gemeente weergegeven. In Limburg is het aantal gemeenten die Limburgse paardenmest opslaan beperkt tot volgende gemeenten:

- Maasmechelen,
- Riemst
- Houthalen-Helchteren
- Bree
- Diepenbeek
- Peer

In Maasmechelen wordt het meeste mest afgezet (nl. ca.24.000 OMS), gevolgd door Riemst (ca.5000).

---

158 website Vlaams Coördinatiecentrum voor Mestverwerking Kenniscentrum Mestverwerking Vlaanderen https://www.vcm-mestverwerking.be/nl/kenniscentrum/177/mestverwerking-in-vlaanderen

159 Departement Landbouw en Visserij

160 rekenmethode zoals gebruikt in de studie V. Sambsorski et al (2016) de Paardensector in Vlaanderen 2016. Bij consultatie van het Departement van Landbouw en Visserij, door wie deze studie is verricht, is gezegd dat deze prijs destijds is bezorgd door de grootste marktspeler.

161 website Walkro

162 website Walkro België http://www.walkro.eu/nl/compost/locaties/walkro-belgie/

163 website Walkro België http://www.walkro.eu/nl/compost/locaties/walkro-belgie/

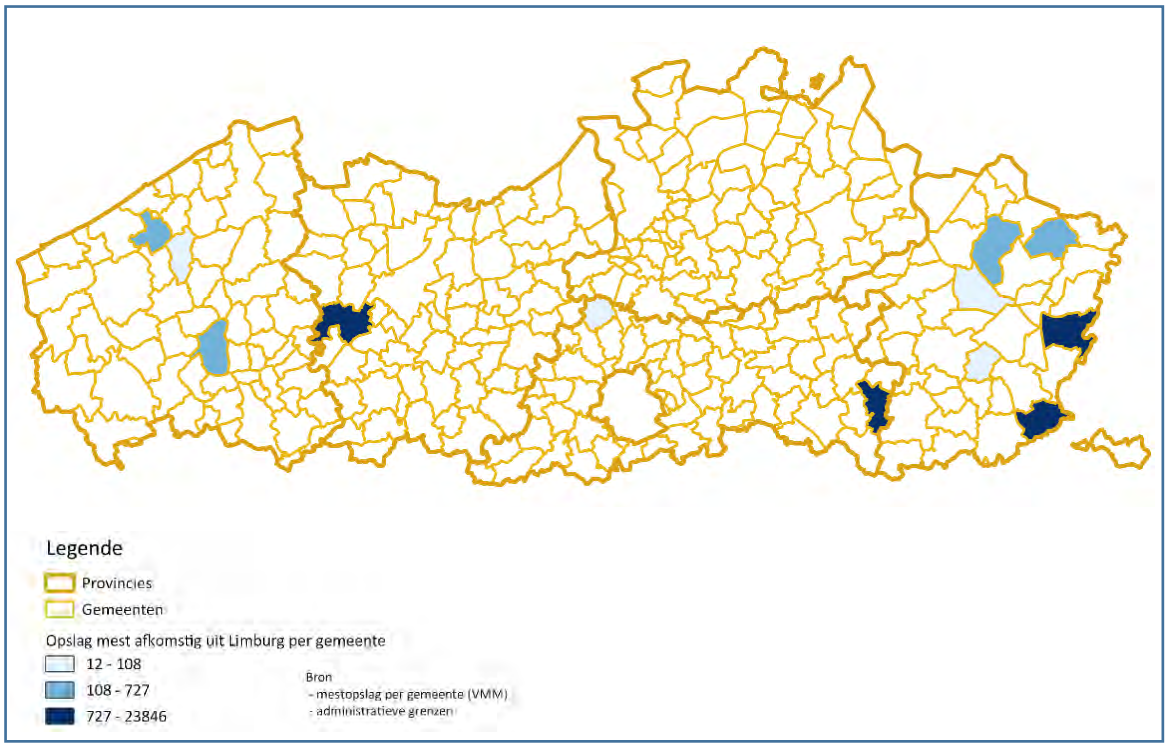

Figuur 43 Opslag mest afkomstig uit Limburg per gemeente – Vlaanderen o.b.v VLM mestopslag per gemeente 2017

Uit Figuur 44 blijkt dat in Oudsbergen het meest paardenmest wordt afgezet (o.b.v. cijfers VLM voor mestplichtige bedrijven) gevolgd door Lanaken en Hasselt.

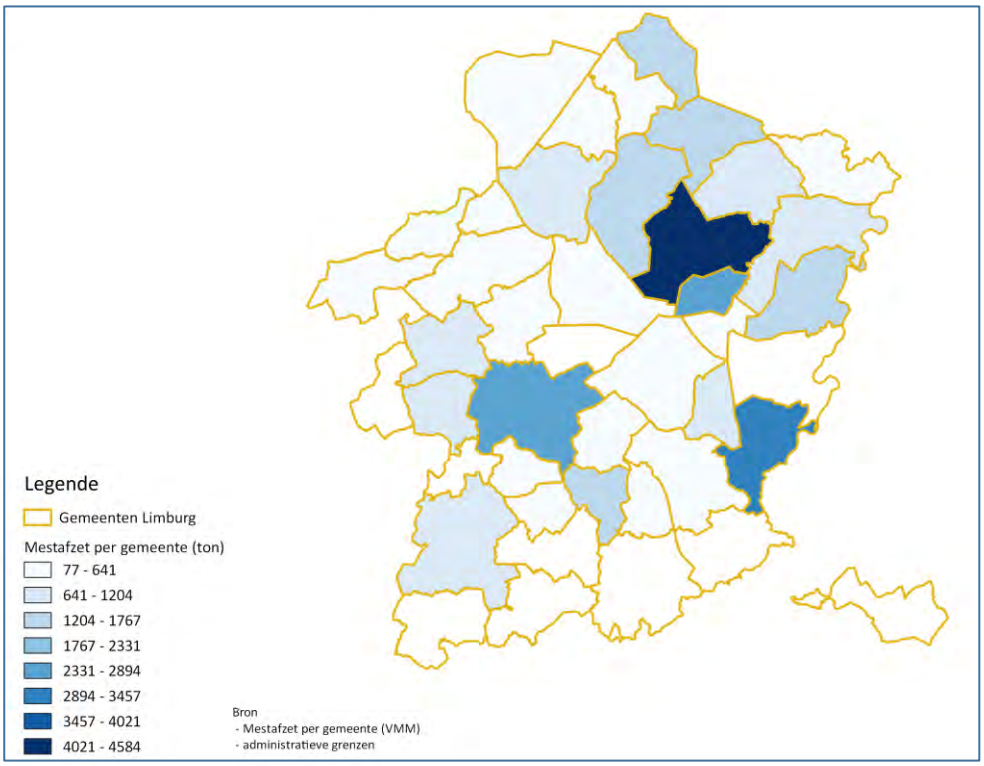

Figuur 44 Afzet paardenmest per gemeente o.b.v VLM mestopslag per gemeente 2017)

Voederbedrijven

Drie grootse veevoederbedrijven zijn Lannoo, Equifirst en Aveve.[164] De bedrijven van Lannoo en Equifirst zijn gevestigd in respectievelijk Erpe-Mere en Kortrijk. Lannoo en Equifirst maken beide ook deel uit van de Aveve-groep. Aveve distribueert en verzamelt ook van lokale veevoederbedrijven. Het bedrijf Cavalor (gespecialiseerd in paardenvoedingsupplementen) is gevestigd in Gent. De grootste bedrijven zijn dus met andere woorden niet gevestigd in Limburg.[165]

4.4.3.4 *Ruimtelijk belang*

Van de bovenstaande deelsectoren is alleen het aantal vierkante meters van Equitom van de weides en paddocks van Equitom bekend. Dit is 15 hectare. Dit is een grote onderschatting gezien andere thema's binnen deze deelsector, zoals mestverwerkingsbedrijven, ook groot in omvang zijn.

4.4.3.5 *Economisch belang*

Van het economisch belang van deze deelsector is geen goede inschatting te maken. Er zijn te weinig overkoepelende economische gegevens beschikbaar.

164 gesprek LRV 12/09/2018, telefonisch interview Jolien Bertels
165 websites Lannoo, Equifirst, Aveve, Aveve-groep

4.4.4 Politie te paard

4.4.4.1 *Definitie*

De politie te paard is een afdeling van de politie die instaat voor toezicht en ordehandhaving op grootschalige publieke evenementen. Sinds 1 januari 2015 maakt de politie te paard deel uit van de nieuwe Directie Openbare Veiligheid. De bereden middelen van DGA/DAS leveren op vraag van lokale politiezones of federale entiteiten, gespecialiseerde steun te paard, al dan niet onder de vorm van geconstitueerde eenheden. Er zijn op dagdagelijkse basis aanvragen voor deze steun.

4.4.4.2 *Trends en ontwikkelingen*

Als gevolg van het kerntakendebat is de capaciteit van de politie te paard in de afgelopen jaren verminderd. In 2015 stelde de politie te paard bijvoorbeeld nog 220 VTE tewerk[166], in 2017 was dit 152 VTE (deze cijfers zijn inclusief hoefsmeden, onderhoudspersoneel en verzorgers).

Tijdens de afstemming van de capaciteit bereden middelen bij DAS aan de beslissingen voortvloeiend uit het kerntakendebat, werd beslist om het aantal politieruiters vast te leggen op 120 gebrevetteerde operationele politieruiters teneinde prestaties CAV te leveren a rato van 85 FTE op jaarbasis. De politieruiters dienen immers ook ter beschikking te staan voor andere opdrachten binnen DAS (niet te paard). De minimale dagelijkse inzetnorm CAV werd vastgelegd op 44 operationeel in te zetten paarden. Daarnaast dient DAS, nog steeds in navolging van de beslissingen van het kerntakendebat, steeds in staat te zijn om simultaan 4 A/Pl CAV (72 politieruiters) in te zetten in het kader van het beheer van evenementen. Het jaarbudget bedraagt ongeveer 1 miljoen euro.

4.4.4.3 *Beschrijving deelsector Limburg*

Het aantal ingezette politieruiters en politiepaarden in Limburg voor het jaar 2017 komt bij benadering op 243 prestaties.[167] Eén prestatie omvat de inzet van één ruiter en één politiepaard. Er zijn dus 243 keer politieruiters en paarden ingezet voor een ordedienst of patrouille ten voordele van de provincie. In 2017 zijn over het hele grondgebied België, bij benadering 7.843 prestaties te paard geleverd (preventieve patrouilles en beheer evenementen/ordehandhaving).[168] Dit houdt in dat ongeveer 3% van de prestaties in 2017 in Limburg was.

4.4.4.4 *Ruimtelijk belang*

De stallen zijn niet gesitueerd in Limburg, geen ruimtelijk belang in Limburg dus.

4.4.4.5 *Economisch belang*

Wanneer het percentage van prestaties in Limburg wordt afgezet tegen het totale jaarbudget en VTE van de bereden politie, houdt dit in dat in 2017 ongeveer 4,7 VTE werd ingezet in Limburg en dat ongeveer 30.100 euro werd aangewend voor de prestaties in Limburg.

4.4.5 Overige

4.4.5.1 *Techniek en duurzaamheid*

Op het vlak van duurzaamheid kan de paardensector bijdragen tot innovatieve technologie. Niet alleen de gebouwen kunnen duurzaam gemaakt worden door het plaatsen van zonnepanelen en dergelijke. Ook de paardenmest kan gebruikt worden als brandstof, voor bijvoorbeeld biomassa.[169]

---

166 Samborski et al. (2016) de paardensector in Vlaanderen
167 Schriftelijke reactie politie te paard naar aanleiding van interview in het kader van dit onderzoek
168 Schriftelijke reactie politie te paard naar aanleiding van interview in het kader van dit onderzoek
169 van Hal, M., Timmers, R., de Koning, W., 2017

Daarnaast vindt ook innovatie plaats in de paardensector, via 'wearables' waarmee informatie over de fysieke activiteit wordt verzameld. De markt voor wearables voor dieren, is volgens een rapport van Sensors Online, een van de snelst groeiende markten met een verwachte omzet in 2025 van 2,5 biljoen dollar.[170] Enkele voorbeelden van de nu al gebruikte technologische toepassingen:

- zelfregistrerende camera's
- teugeldrukmeters
- paardensprongsensoren
- dressuursimulators
- hartslagmeters
- gezondheidssensoren in dekens

4.4.5.2 *Hippotherapie / Paard & zorg*

De hippotherapie wint aan belangstelling inzake het helpen, begeleiden en bijdragen aan de levenskwaliteit van mindervaliden. Het paard wordt gebruikt als stimulator, activator en motivator. Hippotherapie slaat bijvoorbeeld op een therapie waarbij mindervaliden kinderen of kinderen met autisme, ADHD… therapie volgen op de rug van een paard. Equine Assisted Therapy (E.A.T.) omvat paardentherapie die terug te vinden is in zorg- en jeugdinstellingen. De Sleutel in Brugge is bijvoorbeeld een instelling die met deze therapie aan de slag gaat. Paardencoaching wint meer en meer aan belang. Bedrijven maken vaak gebruik van deze manier inzake management, leiderschapskwaliteiten, enz…[171] Uit onderzoek van Roest A. en van der Wielen P., uit 2012, wordt verwacht dat de paardensector in de toekomst meer zorgdiensten op zich gaat nemen. Op verschillende plaatsen in Limburg werkt men reeds met hippotherapie:

- Hippo projects – Diepenbeek
- De meander rijhal – Dilsen-Stokkem
- Zorgranch stappen vzw – Genk
- Den dries – Ham
- Trail horses best Belgium – Hoepertingen
- Stal ter koze – Kozen
- Helpende hoeven – Neeroeteren
- Manege Sint-Martinus Pelt
- Breugelhoeve – Peer (S-Sport / Recreas, 2018)

Er wordt vastgesteld dat het aantal paardencoaches toeneemt. Men is op zoek naar mogelijkheden om het beroep van paardencoach/ equicoach/ hippotherapeut persoonlijk en organisatorisch verder te ondersteunen en te verbeteren en er wordt momenteel bekeken of in Vlaanderen een beroepsvereniging hippotherapie kan worden opgestart en of men het beroep kan laten erkennen.

4.4.5.3 *Kadaververwerking*

Deze deelsector is voor Limburg minder relevant en zit vnl. in Denderleeuw.[172]

---

170 van Hal, M., Timmers, R., de Koning, W., 2017
171 Santens, A., 2010
172 gesprek PaardenPunt 20/08/2018

4.4.5.4 *Vleesverwerking*

Deze deelsector is voor Limburg minder relevant (zit voornamelijk in West-Vlaanderen, daar gaan ook Limburgse paarden heen).[173]

[173] gesprek PaardenPunt 20/08/2018

5 Belangrijkste bevindingen voor de provincie Limburg

In deze studie werd met betrekking tot het belang van de paardensector, voor het eerst ingezoomd naar een specifieke regio, nl. de provincie Limburg. De verzamelde cijfergegevens, de gesprekken en de doorgenomen documenten, resulteren in een aantal conclusies m.b.t. het economisch belang en de ruimtelijke impact van de sector in de provincie Limburg, die samengevat kunnen worden in een SWOT-analyse.

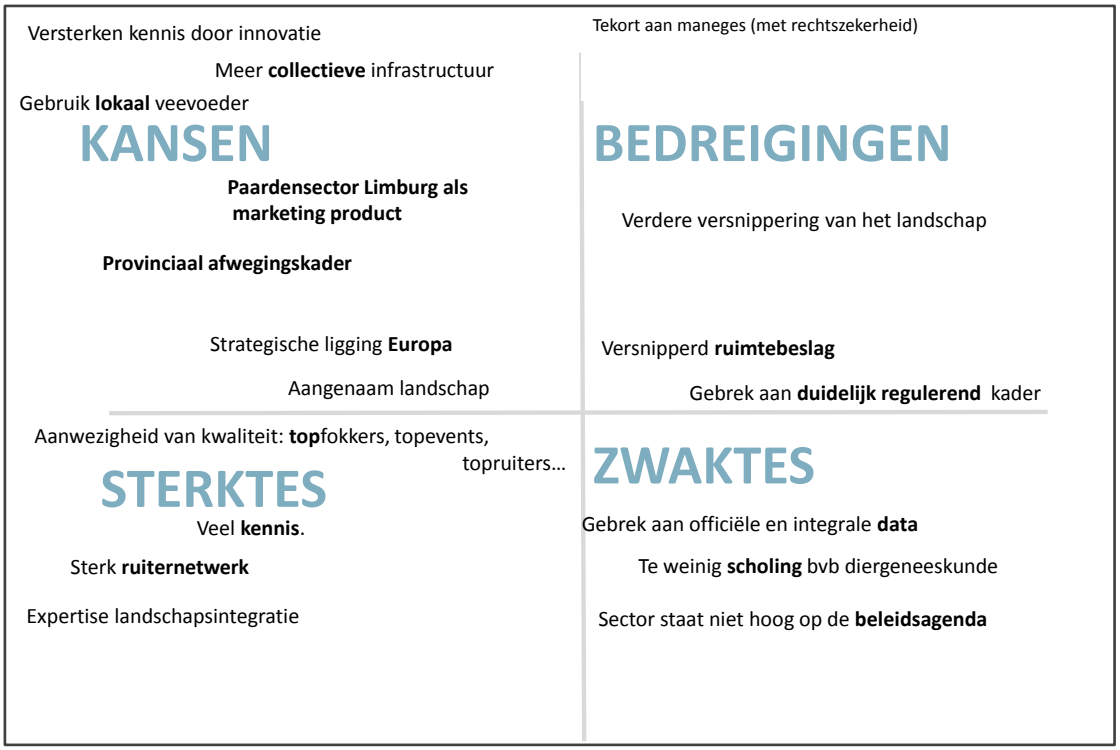

5.1 Sterktes

De paardensector in Limburg blinkt uit op meerdere domeinen, namelijk:

- zowel op vlak van kwaliteit,
- als op vlak van kennis;
- als op vlak van infrastructuur.

Op vlak van kwaliteit is België en in het bijzonder ook de Limburgse regio internationaal gekend voor het streven naar kwaliteit. Dit resulteert in topfokkers met top(sport)paarden en met internationale faam.

Op vlak van kennis is er in Limburg veel deskundigheid en knowhow aanwezig bij personen in de sector van de fokkerij: zowel bij de kleinere fokkerijen, als bij de dierenartsen en centra voor voortplantingstechnieken, ... Dit is te verklaren enerzijds doordat deze regio internationaal gekend is voor het streven naar kwaliteit. In het kader van dit streven doet men beroep op hun experts,

bijscholingen en onderzoek en werkt men met professionele dierenartsen. Daarnaast is het fokken en verzorgen van paarden geen nieuw gegeven in deze regio. Het paard is als exportproduct van oudsher aanwezig, en de bijhorende expertise wordt van generatie naar generatie overgedragen.

Op vlak van infrastructuur zijn er enkele goed uitgeruste accommodaties aanwezig voor de organisatie van internationale en nationale events en voor de opleiding/training van sportpaarden.

Het feit dat in één regio deze verschillende sterke punten geclusterd voorkomen is ook een troef op zich. Zij versterken immers elkaar. Zo maakt de aanwezigheid van kwaliteit dat kennis gestimuleerd wordt en vice versa en dat er grotere events georganiseerd kunnen worden.

Ten slotte bieden de geografische eigenschappen van de regio ook voordelen voor de sector. De regio is centraal gelegen in Europa. Dit is interessant om diverse redenen:

- Een centrale ligging is aantrekkelijk voor buitenlandse investeerders.
- Het is logistiek een geschikte locatie voor de organisatie van events (samen met de aanwezigheid van de luchthaven Luik voor internationaal transport paarden).
- De paardensector houdt niet (steeds) rekening met land- of provinciegrenzen. De provincie Limburg ligt centraal in een regio die belangrijk is voor de paardensector. Zowel net over de grens in Nederland, Duitsland als provincie Antwerpen bevinden zich nog verschillende aantrekkingspolen.
- Verschillende deelregio's in de provincie Limburg en de Kempen zijn overwegend bosrijk, en hun zandige gronden staan gekend voor aangename en groene landschappen. Landschappen die zich ook uitstekend lenen tot recreatief ruiteren.

De provincie heeft deze troef (een stuk) uitgespeeld door als één van de eersten een ruiternetwerk uit te bouwen. Dit ruiternetwerk is bovendien één van de meest uitgestrekte van Vlaanderen.

Naast verschillende troeven specifiek voor de sector zelf, wordt in Limburg ook bijzondere aandacht besteed aan de wisselwerking tussen de sector en de omgeving. De provincie Limburg heeft een sterke traditie en expertise in de landschappelijke inpassing van paardenhouderijen. Zowel door het verstrekken van individueel advies, sensibilisering en groenplanning binnen de reguliere werking van de provincie als door projecten vanuit de Regionale landschappen.

5.2 Zwaktes

Een eerste belangrijk knelpunt van de paardensector is het gebrek aan een duidelijk ruimtelijk kader, zowel binnen Vlaanderen, als binnen de provincie. Er bestaat geen duidelijk afwegingskader die aangeeft met welke criteria de overheid rekening houdt bij het afwegen van een paardenhouderij en waar deze functie, onder welke vorm een plek kunnen krijgen in het Limburgse landschap.

Bij de recreatieve paardenhouderijen is dit ruimtelijk kader het minst duidelijk. Aangezien er in Limburg een grote vraag is naar accommodatie voor sport en recreatie met paarden (bv. spreiding en aantal VLP- en LRV-leden), is dit een omvangrijke groep die problemen ondervindt met vergunningverlening en bijgevolg weinig rechtszekerheid geniet. Dit leidt tot een verschraling van het aanbod (o.a. door faillissementen) en overbevraging van de resterende maneges. Hierbij dient ook het tekort aan recreatiegebieden te worden aangestipt. De gemeentelijke autonomie in omgevingsvergunningsverlening in combinatie met het gebrek aan een duidelijk kader leidt tot een niet-consequente afweging van vergunningsaanvragen, met een onevenwichtige regionale spreiding

tot gevolg waarbij vraag en aanbod niet optimaal afgestemd zijn. Door het gebrek aan ruimtelijk kader en rechtsonzekerheid worden nieuwe initiatieven vooral gestuurd vanuit de vastgoedmarkt. Dit knelpunt is dan ook zowel een negatief verhaal voor de sector als voor het Limburgs landschap.

Ook voor de particuliere paardenhouder is de regelgeving niet eenduidig en ontbreekt een duidelijk ruimtelijk beleid. Hier is de impact vooral groter voor de ruimte (meer nog dan voor de sector). De groep heeft namelijk een heel versnipperende werking op het landschap.

Een tweede belangrijk knelpunt van de sector (in Limburg) is dat - hoewel er reeds enkele overkoepelende studies bestaan en gegevens verzameld worden - er nog heel wat data over de sector niet beschikbaar zijn. Met name over de kleinere, particuliere spelers of de niet-professionelen zijn amper data beschikbaar. Zowel het aantal particuliere paardenhouders als hun exacte ligging en bijhorende weiden zijn niet gekend. Hierdoor is het moeilijk kansen of verbetermogelijkheden te detecteren.

Een derde knelpunt is dat de sector nog onvoldoende op de beleidsagenda komt. De sector wordt vandaag vooral gestuurd door de private markt (bv. geen begeleiding gemeentelijke sportdienst, valt vaak tussen diverse sectoren of overlapt ermee, wordt vaak niet mee opgenomen als volwaardige recreatieve of economische sector in beleidsplannen). Dit is mede te verklaren doordat het belang van de Limburgse paardensector onvoldoende gekend is buiten de sector. Hierdoor wordt enkel het beeld verkregen waar men in de dagdagelijkse praktijk mee te maken krijgt, en waarmee vaak een negatieve (ruimtelijke) perceptie verbonden is.

Een laatste knelpunt heeft te maken met het onderdeel kennis. Bijscholingen op het gebied van diergeneeskunde en gerelateerde technieken worden vandaag niet op het grondgebied van de provincie gegeven. Zowel de opleiding tot dierenarts als de bijscholingen worden enkel aan de Universiteit van Gent en Antwerpen (bachelor) gegeven, wat in de praktijk vanuit Limburg niet efficiënt te bereizen is.

5.3 Kansen

Zie ook beleidsaanbevelingen.

De kansen liggen enerzijds in het verder versterken van de troeven en anderzijds in het aanpakken van de knelpunten, zodat de Limburgse paardensector verder verankerd kan worden op een ruimtelijk verantwoorde manier.

Versterken van de troeven:

- versterken van de kennis door innovatie: Er is er veel kennis rond voortplantingstechnieken aanwezig in de provincie. Het ontbreekt de regio echter nog aan goede laboratoria om deze technologie verder te ontwikkelen.
- de sterke Limburgse paardensector met internationale faam gebruiken als een marketingproduct voor de provincie: bv. bestaande events gebruiken om de Limburgse economie te ondersteunen, ruiternetwerk versterken en meer bekendmaken.
- Aansluiting zoeken met andere deelsectoren in de landbouw. Het is een opportuniteit voor de Limburgse landbouw om voor de paarden gebruik te maken van ruwvoeder en stro die regionaal geproduceerd worden.

Aanpakken van de knelpunten:

- Opmaak van een provinciaal afwegingskader voor de recreatieve paardenhouderij. In het afwegingskader kunnen duidelijke (ruimtelijke) criteria worden opgenomen die bepalen of uitbreiding en/of behoud en/of vestiging van een recreatieve paardenhouderij mogelijk is (zie ook beleidsaanbevelingen).
- Om de versnippering door particuliere paardenhouders tegen te gaan, kan collectieve/publieke infrastructuur een oplossing bieden.

5.4 Bedreigingen

Zonder tussenkomst van de overheid kan een verdere versnippering van de open ruimte verwacht worden vanuit de paardensector. Een versnippering die versterkt wordt vanuit een vastgoedlogica en waarvan de infrastructuren, eens gebouwd, voor lange tijd aanwezig blijven in het landschap en erg moeilijk en enkel tegen een hoge maatschappelijke kost nog terug te schroeven zijn.

Zonder stimulerend beleid ten aanzien van meer collectieve recreatieve infrastructuur kan een verdere toename van particuliere, kleinschalige infrastructuren op ongeschikte locaties verwacht worden, die een veel grotere gezamenlijke impact hebben op de open ruimte dan goed gespreide collectieve infrastructuur.

Een verdere versnippering vanuit de paardensector en toenemend ruimtebeslag kan een verdere druk zetten op de grondprijzen voor andere deelsectoren, niet in het minst ten aanzien van de beroepslandbouw.

Limburg is onderdeel van een ruimer en grensoverschrijdend geheel. De hot spots zijn eerder gelegen langs de provinciegrenzen dan in het centrum van de provincie. Zonder samenwerking bestaat de kans dat andere hot spots zich sneller ontwikkelen waarbij het zwaartepunt kan verschuiven richting Nederland, Antwerpen of Aken en Limburg eerder in de periferie komt te liggen.

6 Aanbevelingen

Uit de studie bleek dat de Limburgse paardensector over enkele grote troeven beschikt. In dit hoofdstuk wordt bekeken welke beleidsopties op provinciaal niveau kunnen worden ingeschakeld om deze troeven nog verder te versterken of de kracht van een sterke Limburgse paardensector te gebruiken om Limburg te versterken. De beleidsacties worden onderverdeeld in acties die reguleren en acties die stimuleren/inspireren.

De acties die 'reguleren' hebben als doel de afstemming paardenhouderij versus de ruimtelijke omgeving beter te regelen. Enerzijds gaat het om het opstellen van een provinciaal beleidskader voor de paardenhouderij en anderzijds het oprichten van een project 'inventaris paardenhouderijen Limburg'.

De acties die 'stimuleren en inspireren' betreffen enerzijds initiatieven die als hefboom zullen werken voor verdere positieve ontwikkelingen (inspireren) en anderzijds initiatieven die de sterktes van de sector verder kunnen versterken (stimuleren).

6.1 Reguleren

6.1.1 Opstellen van een provinciaal beleidskader voor paardenhouderij

6.1.1.1 *Probleemstelling*

Uit deze studie blijkt dat er een grote vraag is naar accommodatie voor paardenactiviteiten in Limburg. Er zijn veel recreatieve paardenclubs, er zijn veel maneges en pensionstallen aanwezig, er zijn veel mensen die paarden houden.

De Vlaamse regelgeving biedt echter weinig houvast en kan leiden tot een eerder ad hoc afhandeling van dossiers. Er zijn zeer veel verschillende regels, omzendbrieven en arresten die betrekking hebben op (al dan niet een onderdeel van de paardenhouderij). In de regelgeving wordt geen definitie opgenomen van de verschillende vormen van paardenhouderij. Met name voor de recreatieve paardenhouderij is er hieromtrent veel onduidelijkheid. Bovendien is er in de ruimtelijke beleids-plannen geen ruimtelijke visie opgenomen over de paardensector, dit in tegenstelling tot bv. bewoning en industrie. Hierdoor is het voor de vergunningverlening niet eenduidig om de dossiers met betrekking tot paardenhouderij consistent te behandelen, maar moet eerder voor een ad hoc werkwijze worden geopteerd.

6.1.1.2 *Actie*

Opmaak provinciaal afwegingskader

Door een gebiedsgericht afwegingskader op te stellen (als verlengstuk op een Provinciaal Beleidsplan Ruimte) kan een kader ontwikkeld worden dat advisering van gemeenten, RUP's, ruimtelijke structuurplannen etc. op een consequente wijze kan helpen adviseren.

De provincie is de aangewezen partij om een afwegingskader op te stellen voor de recreatieve paardenhouderijen omdat:

- Recreatieve paardenhouderijen kunnen beschouwd worden als een activiteit die op bovenlokaal niveau bekeken moeten worden. Het is geen voorziening die per definitie per gemeente aanwezig dient te zijn. Dit blijkt ook uit de ruimtelijke spreiding van maneges en

pensionstallen. Een recreatieve ruiter beperkt zich niet (steeds) tot een gemeentegrens om zich te wenden tot een manege, zoals Woutershof, Panhof, Kattevenia.

Voor de uitbouw van een goed uitgeruste recreatieve paardenhouderij is een zeker ruimtebeslag nodig, immers verschillende onderdelen moeten aanwezig zijn: piste(s), stallen, paddock, weide, carrousel, onthaal/cafetaria, parking. Verder trekt het ook leden en bezoekers aan (met de bijhorende verkeersgeneratie).

- De gemeente heeft met dit soort dossiers weinig ervaring, terwijl de provincie juist specifieke kennis heeft van zowel de materie als de ruimere ruimtelijke structuur als met provinciale afwegingskaders.
- Het is een problematiek die zich voordoet in verschillende gemeenten.
- De provincie is goed geplaatst om een regisseursrol op te nemen met verschillende betrokken partijen (VLM, Departement Landbouw en Visserij, Paardenpunt,..).

Het afwegingskader wordt best uitgewerkt bij de directie Omgeving aangezien bij de uitwerking van het afwegingskader rekening moet worden gehouden met verschillende ruimtelijke criteria en de principes van de goede ruimtelijke ordening.

Wij stellen volgend stappenplan voorop:

- Opstellen van een algemene visietekst 'afwegingskader recreatieve paardenhouderijen Limburg'.
- Aanduiden van pilootgemeenten. Er is nog nooit een afwegingskader gemaakt voor deze sector in Vlaanderen. Bovendien kenmerkt de sector zich nu juist door een heel onduidelijk ruimtelijk kader en is de sector zelf ook heel divers. In navolging van de uitwerking van andere beleidsopties (bv. provinciaal afwegingskader weekendverblijven, het mobiliteitsconvenant) is het aangewezen eerst enkele pilootgemeenten te kiezen die als voorbeeldcase zullen dienen. Hier zullen aan de hand van concrete dossiers het afwegingskader mee vorm gegeven worden en getest worden.
- Samenstellen van een multidisciplinaire stuurgroep waarin expertise rond omgevingsbeleid, landschap en landbouw wordt gebundeld. Gelet op de moeilijke toegankelijkheid van data is het belangrijk dat zowel de overheid als de sector hierin vertegenwoordigd zijn.
- Opmaak gedetailleerde inventaris van de recreatieve paardenhouderijen (maneges en pensionstallen) in de pilootgemeenten. In de inventaris moet ook opname gemaakt worden van alle vergunningen en alle aanwezige accommodatie. Deze inventaris wordt opgesteld in overleg met de betrokken gemeenten.
- Opstellen van het afwegingskader (in samenhang met provinciaal beleidsplan ruimte). Bij het opstellen van het afwegingskader wordt rekening gehouden met de principes van de goede ruimtelijke ordening en met de principes uit het Beleidsplan Ruimte Vlaanderen. Aan de hand van dit afwegingskader kan elke recreatieve paardenhouderij worden toebedeeld aan een categorie van ontwikkelingsmogelijkheden.
- Doorwerking in de vergunningverlening via ruimtelijk instrumentarium.

6.1.1.3 *Best-practice*

- Afwegingskader zonevreemde weekendverblijven provincie Oost-Vlaanderen.

6.1.1.4 *Stakeholders*

- Trekker = provincie Limburg directie Omgeving
- Partners zijn onder meer Departement landbouw, VLM, Departement omgeving (team beleidskader robuuste open ruimte i.k.v BRV), PaardenPunt, sport Vlaanderen

6.1.2 Beter registreren van de sector – opmaak 'inventaris paardenhouderij Limburg'

6.1.2.1 *Probleemstelling*

De Databank BCP monitort het totaal aantal paarden maar geeft geen informatie over hun economische waarde of locatie. Anderzijds bieden de mestbank of andere databanken uit milieu-wetgeving onvoldoende informatie over het aantal paarden en hun locatie omdat zij met name informatie omvatten over de paardenhouders met een minimum aantal paarden. Mede daardoor blijft veel ruimtegebruik en paardeninfrastructuur onder de radar. Immers een groot deel van de paarden staat gestald bij particuliere recreatieve ruiters met een klein aantal paarden of bij fokkerijen met een beperkt aantal paarden en niet bij maneges, pensionstallen of grote fokkerijen.

Hierdoor is het moeilijk om het bijhorend ruimtebeslag te monitoren of hierin te handhaven, noch om een gebiedsgericht beleid te voeren hieromtrent.

6.1.2.2 *Actie*

Opmaak 'inventaris Paardenhouderij Limburg' als pilootproject voor Vlaanderen o.b.v. de databanken vergunningen (zowel vergunningen in eerste aanleg, als beroepen)

De provincie Limburg zou als initiator kunnen optreden om de centrale Vlaamse vergunningendatabank als pilot door te ontwikkelen voor wat betreft de paardensector in Limburg, waarbij paarden aan een locatie en vergunde infrastructuur worden gekoppeld.

De vergunningsdatabank van Vlaanderen omvat de vergunningenregisters van verschillende Vlaamse gemeenten in de periode 1962-2018. Op basis van text mining kunnen de onderwerpen van de vergunningsaanvragen gescreend worden doorheen de tijd. Hierbij zou specifiek gezocht kunnen worden op paardgerelateerde infrastructuur en gebouwen. Deze kunnen vervolgens gelinkt worden aan een gemeente of deelgemeente. Hetzelfde kan gebeuren voor de vergunningsdossiers bij de bouwberoepen. Hierbij kan gestart worden met het uitvoeren van dit onderzoek in twee gemeenten van de provincie bv. Zutendaal en Oudsbergen. In deze case-gebieden kan de groep met een beperkter aantal paarden op die manier al concreter in beeld worden gebracht.

6.1.2.3 *Mogelijke best practice*

- Databank bedrijventerreinen van het agentschap ondernemen. Dit project werd als pilot ontwikkeld door de provincie Oost-Vlaanderen i.s.m. POM Oost-Vlaanderen.

6.1.2.4 *Stakeholders*

- Trekkers = provincie Limburg – dienst bouwberoepen
- Partners zijn onder meer provinciebesturen, departement landbouw, departement omgeving

6.2 Stimuleren en inspireren

6.2.1 Grensoverschrijdende marketing

6.2.1.1 *Probleemstelling*

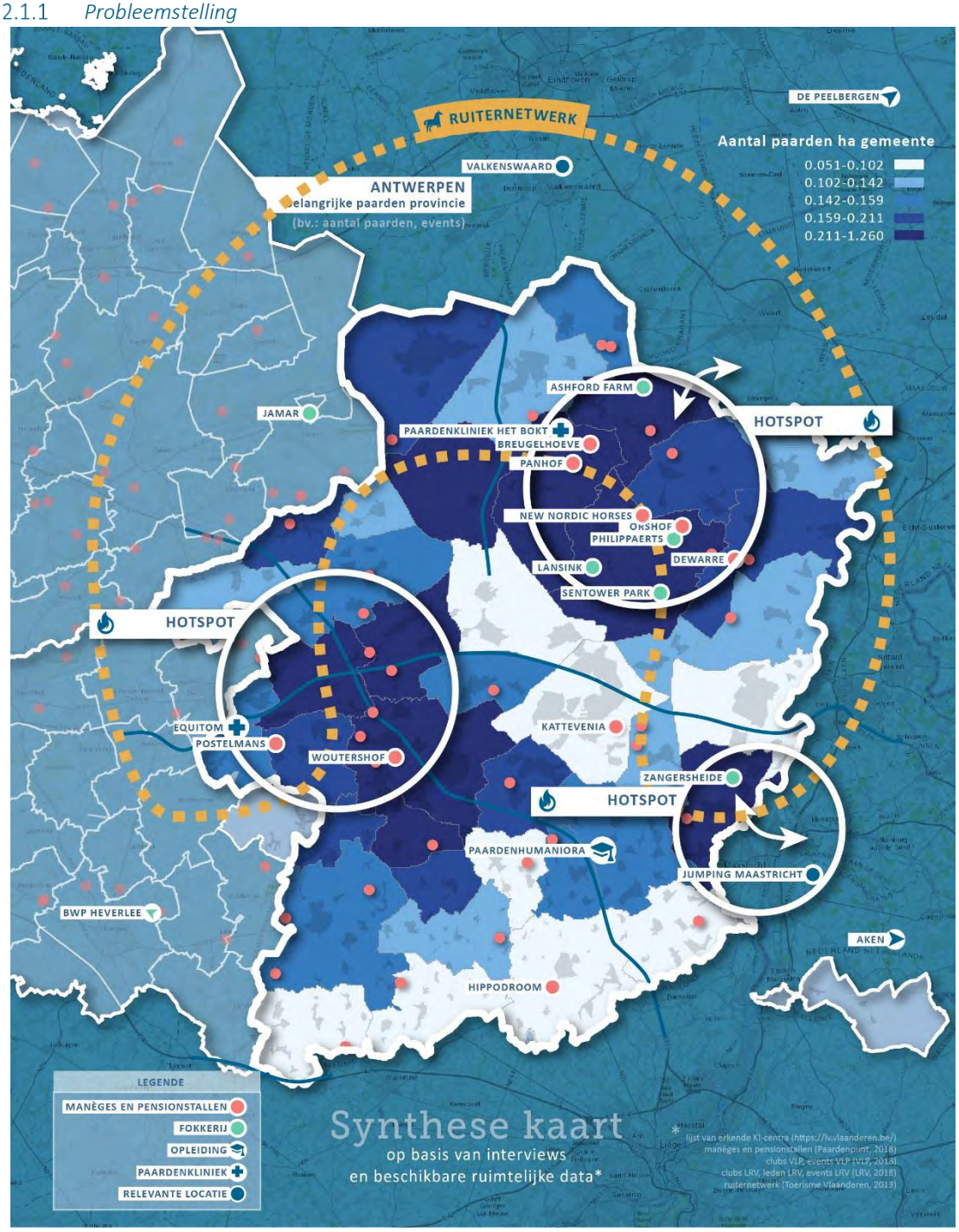

Inzetten op marketing, deze regio in de markt zetten als ‘ruiterregio’, waar vanuit een sterke bestaande structuur een verdere versterking van de sector kan gebeuren, over de lands- en provinciegrenzen heen.

Uit de studie komen enkele tgebieden naar voor binnen de provincie. Deze hotspotgebieden blijken ingebed te zitten in een groterer ruimtelijke structuur die hier in deze regio aanwezig is en die de provincie- en landsgrenzen overschrijdt. Er is hier één aangesloten ruiternetwerk aanwezig in grensgebieden van de provincie Limburg (in Vlaams-Brabant en Antwerpen net buiten Limburg; in het noorden, noordoosten en oosten van Belgisch Limburg, in Nederlands Limburg grenszone België). Daarenboven zijn er in in die gebieden net over de grens t.h.v. de hotspotgebieden, belangrijke trekpleisters voor de paardensector gelegen:

- hotspot centraal langs de westelijke zijde van de provincie (Lummen, Herk-de-stad, Beringen Sint-Truiden,) link met provincie Antwerpen
- hotspot in het noordoosten van de provincie Limburg (Peer, Hechtel-Eksel, Bocholt, Maaseik, Oudsbergen), link met hotspots in Nederlands Limburg zoals Valkenswaard, de Peelbergen.
- hotspot centraal langs de oostelijke zijde van de provincie (Lanaken) met verbinding met ruiternetwerk over de grens en Jumping Maastricht en verder door met Jumping CHIO Aachen.

Er is hier duidelijk al veel potentie om de regio als 'ruiterregio' in de markt te zetten. Een verder doorgedreven gebiedsgerichte uitwerking in kernregio's zou ook kunnen helpen om prioriteiten te stellen en investeringen in te plannen.

6.2.1.2 *Acties*

De sterke Limburgse paardensector gebruiken als een marketingproduct voor de provincie: bestaande events gebruiken om Limburgse economie te ondersteunen

Paardenevents trekken honderden tot zelfs duizenden bezoekers zowel van heel Vlaanderen als bij bepaalde events van over de landsgrenzen. Het vormt een kans om deze bezoekers een onthaalpakket aan te bieden om ze te gidsen door de omgeving. Hierbij kan enerzijds de focus liggen op de paardenwereld (paardenhotspots, ruiterpaden) en anderzijds op attracties van de provincie (bv. fruitstreek Haspengouw, mijn-erfgoed,…). Verder moet hierbij ook aandacht gaan naar de potenties voor de lokale economie. De (internationale) gasten hebben ook nood aan overnachting, eetgelegenheden, transport, ontspanning… De provincie kan hier ook mee in faciliteren. [cfr. Promotie Tomorrowland als internationaal event, via stapsteen van de provincie Antwerpen (PRC De Schorre) en de gemeente Rumst].

De events zijn vaak ook netwerkbijeenkomsten, hierop kan de provincie ook inspelen om economische netwerken te versterken. In Rotterdam bijvoorbeeld weet het CHIO onder meer met haar Port Club een groot zakelijk netwerk aan zich te binden. De provincie zou events bijvoorbeeld logistiek en marketingtechnisch mee kunnen ondersteunen.

In Sentowerpark werd reeds een netwerkevent georganiseerd (augustus 2018) om sterkere linken te leggen naar o.a. de hotels in de regio, tenniscentrum Clijsters, de skipiste in Peer. Dit zou breder opengetrokken kunnen worden of gekoppeld kunnen worden aan andere interessante paardencentra en paardenfokkerijen.

Ruiternetwerk verder versterken en bekendmaken

Het ruiternetwerk is een belangrijke troef voor het ruitertoerisme van de provincie. Er is echter al verschillende jaren geen uitbreiding geweest van dit netwerk. Dit netwerk moet met name uitbreiden in de hotspotgebieden (grensoverschrijdend hoefijzer) én er moeten linken gemaakt worden tussen het ruiternetwerk in de provincie Limburg en de ruiternetwerken net over de lands- en

provinciegrenzen zodat één groot grensoverschrijdend netwerk ontstaat (binnen het grensoverschrijdend hoefijzer).

Oprichten van een grensoverschrijdende werkgroep

In de grensoverschrijdende werkgroep komen vanuit de verschillende betrokken gebieden (provincie Belgisch Limburg, provincie Antwerpen, de Nederlandse provincies Noord-Brabant en Limburg en de Duitse grensregio) vertegenwoordigers bij elkaar om elkaar te ondersteunen, om grensoverschrijdende projecten te faciliteren en kennis uit te wisselen. Mogelijke acties zijn:

- Stroomlijnen van ondersteuningsbeleid (bv. subsidiekanalen)
- Selecteren en ondersteunen van events en producten op vlak van toerisme en recreatie

Best practices:

- North Sea Ports als grensoverschrijdende fusie tussen 2 havens die voormalige concurrenten waren (Gent en Terneuzen-Vlissingen)
- De Wijers, De Merode, … als voorbeeld hoe een regio als product in de markt kan worden gezet, en waarin provinciale overheden een belangrijke coördinerende rol oppikken
- Promotie Tomorrowland als internationaal event, via stapsteen van de provincie Antwerpen (PRC De Schorre) en de gemeente Rumst
- Grenspark De Zoom – Kalmthoutse heide
- Kortrijk – Lille als grensoverschrijdende stadsregio
- Limburgse Fruitstreek, Schelde sterk merk …

6.2.1.3 *Stakeholders*

- trekker = provincie Limburg
- stakeholders zijn onder meer provincies Limburg, Antwerpen, Noord-Brabant (NL), Limburg (NL), departement landbouw, sport Vlaanderen, toerisme Vlaanderen, PaardenPunt

6.2.2 Proactieve ondersteuning van collectieve paardeninfrastructuur

6.2.2.1 *Probleemstelling*

Door een gebrek aan voldoende degelijke (lokale) collectieve infrastructuur zoals rijpistes, stallen en paddocks, wordt particuliere infrastructuur gestimuleerd, waarvan het ruimtebeslag in verhouding groter is en er weinig sturing mogelijk is over het locatiebeleid, de mestafzet of de landschappelijke inpassing. Door vanuit het provinciale niveau collectieve infrastructuur te stimuleren wordt deze druk afgeremd, en kan een efficiëntere handhaving van meer vs minder geschikte locaties worden opgezet.

6.2.2.2 *Actie*

Op basis van het afwegingskader en in nauwe samenwerking met Sport Vlaanderen en gemeente-besturen collectieve/publieke infrastructuur realiseren of minstens faciliteren

Aanpak:

- Samenstelling werkgroep

- Aanduiden gemeenten met nood aan collectieve infrastructuur op basis van:
    - bevraging experten (dienst beroepen, Departement Landbouw Visserij, Paardenpunt, …)
    - inventaris paardenhouderijen Limburg (locatie met veel vergunningsaanvragen, beroepen, zie eerdere beleidsaanbeveling
- Onderzoek naar zones voor recreatieve paardenhouderij in de gemeenten met nood aan collectieve infrastructuur. Op basis van afwegingskader voor recreatieve paardenhouderijen en in nauw overleg met Sport Vlaanderen en de betrokken gemeenten.
- Begeleiding van de publieke infrastructuur bij landschappelijke inpassing en (indien nodig) herbestemming.
- Intensifiëren van de bestaande kennis en best practices (Rijhal de Damburg Bocholt) uit de Provincie Limburg in deze trajecten.

6.2.2.3 *stakeholders*

- trekker = provincie Limburg directie Omgeving
- partners zijn onder meer de gemeenten in pilootgebieden, departement landbouw, sport Vlaanderen, PaardenPunt

6.2.3 Onderzoek en ontwikkeling in de paardensector sterker verankeren in de provincie

6.2.3.1 *Probleemstelling*

Ondanks de sterke aanwezigheid van kennis van de sector in de provincie liggen er internationaal gezien nog kansen om de sector verder duurzaam te verankeren. Er is in de provincie een gebrek aan bijscholingsmogelijkheden bv. inzake diergeneeskunde, voortplantingstechnieken… Samenwerking met een academische instelling met een lokale vestiging in de provincie zou hieraan kunnen verhelpen.

6.2.3.2 *Acties*

Initiëren van een samenwerking met een academische instelling met een academische instelling die een betere lokale verankering van kennis en kunde kan stimuleren

In een satellietvestiging van een bestaande instelling uit een andere provincie kunnen cursussen en bijscholingen gegeven worden. Hierdoor worden dierenartsen beter in de gelegenheid gesteld zich bij te scholen. Dit kan gepaard gaan met het organiseren van colloquia en studiedagen rond innovatieve thema's.

6.2.3.3 *stakeholders*

- trekkers: provincie Limburg, Vlaams agentschap innoveren en ondernemen
- partners zijn onder meer Europese subsidiekanalen , onderzoeksinstellingen (bv. UGent - VSGp), Vlaamse dierenartsenvereniging, PaardenPunt, IVIS (international veterinair information service)

6.2.4 Landschappelijke inpassing paardenhouderijen

6.2.4.1 *Probleemstelling*

Paardenhouders hebben als openruimtegebruikers veel impact op het agrarisch landschap. Voor de maatschappelijke en sociale aanvaarding en voor het behoud van de beeldkwaliteit/streekidentiteit is landschapsintegratie van gebouwen en infrastructuur nodig.

6.2.4.2 *Acties*

Opmaak van individuele groenadviezen/landschappelijke integratieplannen voor paardenhouders

Voorlichting en sensibilisering en activeren van de paardenhouder (handhaving agrarisch karakter, tegengaan verrommeling, verlinting,…)

6.2.4.3 *Stakeholders*

- Provincie Limburg, dienst Landbouw en Platteland
    - Het groenadvies/landschapsintegratieplan is een instrument bij de vergunningverlening voor de lokale besturen
    - Ook in het kader van de reconversie van agrarische gebouwen door paardenhouders kan de provincie een actieve rol vervullen en inzetten op landschapskwaliteit en dit door de activatie van erfbeplantings- en groenplannen in de praktijk.
- LiSRO (Limburgs Steunpunt Rurale Ontwikkeling): realisatie van groenprojecten met streekeigen plantsoen via Werkers en zo de landschappelijke kwaliteiten bevorderen
- Regionale Landschappen

provincie Limburg
limburg.be/platteland

Een initiatief van
de provincie Limburg
Universiteitslaan B - 3500 HASSELT

Directie Ondernemen
Dienst Landbouw en Platteland
Tel. 011 23 74 48